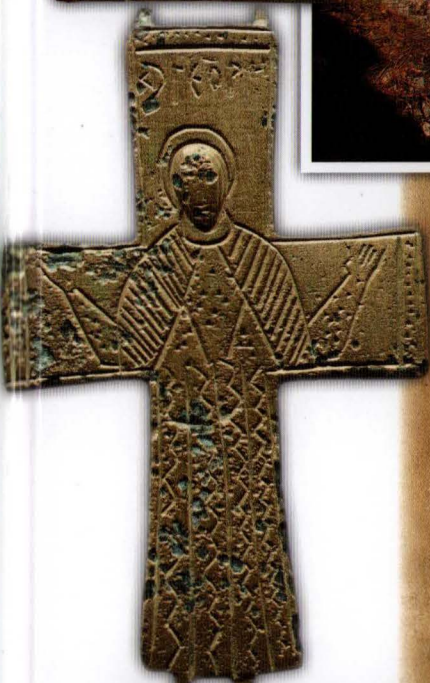

Немањин манастир

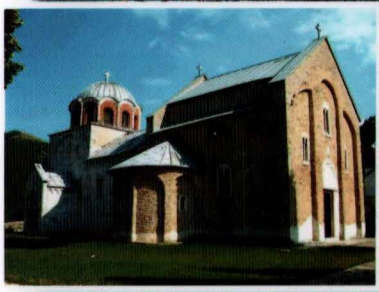

Манастир СОПОЋАНИ

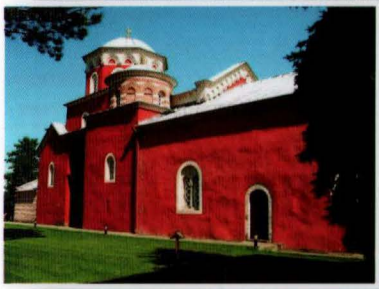

СВЕТИГОРА

1. Манастир Студеница

3. Манастир Жича

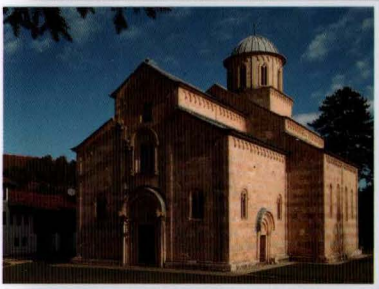
5. Манастир Морача

7. Манастир Бањска

9. Манастир Дечани

Немањићки манастири

кодо прво

1-10

јануар-децембар

2011.

2. Манастир Хиландар

4. Манастир Милешева

6. Манастир Сопоћани

8. Манастир Грачаница

10. Манастир Св. Арханђели

ISBN 978-86-7660-149-3

Трговиште

Нови Пазар

Рас

Манастир
Сопоћани

Извор (сопот)
реке Рашке

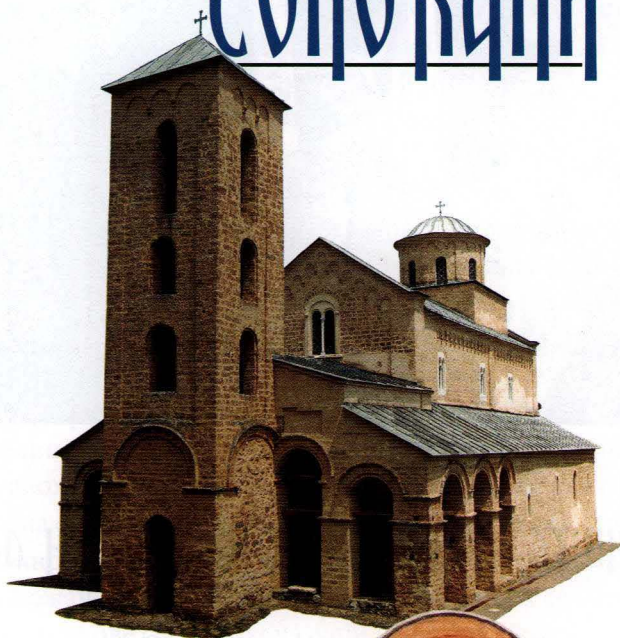
Тутин

С р п с к а к у л т у р н а н а д у х о в н а б а ш т и н а

Немањински манастири

Манастир СОПОЋАНИ

МАНАСТИР СОПОЋАНИ — ВЈЕКОВНО ОБИТАЛИШТЕ БОЖАНСКЕ СВЈЕТЛОСТИ И ЉЕПОТЕ

У средњем вијеку су умјетници и учени људи и на Истоку, и на Западу, вјеровали да се дјелањем у Име Божије, поред непролазних вриједности у људском духу, ствара и материјална љепота као одсјај Божанске вјечне свјетлости, али и као начин да се човјек приближи тој свјетлости, која је истовремено и знање и љепота и човјекова највећа могућност.

Сви наши храмови, и они древни, као и ови из новијих времена, нијесу ништа друго него обиталишта и свједоци те непролазне свјетлости Божанске. И на почетку Мојсијевог Петокњижја, у Књизи постања се каже: „И рече Бог да буде свјетлост и би свјетлост“. Под том свјетлошћу не подразумијева се само она свјетлост којом нас обасјавају сунце, мјесец и друге звијезде небеске. Под том свјетлошћу се подразумијева оно што је Бог уградио у свеукупну своју творевину, у сва бића. У дубине свеукупне Божије творевине је уписана, и из тих дубина зрачи она свјетлост коју је Бог створио у почетку, и којом је испунио сву васељену.

Наш велики научник Никола Тесла је, на основу свога научнога сазнања, али и на основу онога што је научио од свога оца православног свештеника, као и из свог великог животног искуства и вјере, изнио тврдњу да је у дубинама свеукупног бића, и свих бића појединачно, присутна свјетлост, да је свјетлост суштина свих створења. При томе Никола Тесла, не говори само о свјетлости као природном феномену, него додаје да та свјетлост, коју је он сагледао у свеукупној творевини, има и духовно својство, она зрачи и сија милостивошћу, није нешто мртво него у себи има неки чудни дар да милује, да радује људско срце, да обасјава човјека и свако створење.

Бог који је, кроз уста Апостола Павла, рекао да у тами засија свјетлост, Он је у срцима људским засијао свјетлошћу лика Христовога, што значи да је већ приликом стварања свијета, и приликом давања творевини тога неизрецивог дара свјетлости, Бог предуказао долазак вјечне и непролазне свјетлости. Показао је да је та свјетлост, уствари, створена само као предуказање оне Свјетлости која ће обасјати свијет и Онога који ће сам за себе рећи: Ја сам Свјетлост. Нико никада није рекао за себе да је свјетлост, сем Христа Господа. Отуда и тај дар у природној свјетлости да милује, управо зато што је она одсјај вјечне Божанске свјетлости, лика и лица Христа Бога нашега, Јединороднога Сина Божијега. Велика је то и света тајна. Дакле у свјетлости лица Христовог, у вјечној свјетлости непролазној ми сагледавамо свјетлост овога свијета, сагледавамо дубине творевине, видимо шта је у творевину уписано, сагледавамо све тајне овога свијета.

Божанском свјетлошћу је испуњено и ово мјесто на изворишту средњовјековне државе Немањића, у срцу древне Рашке, наше земље и наше историје, нашег народа, као и овај свети сопоћански храм, дом Свете Тројице, храм наших предака, задужбина краља Уроша Првога Немањића, грађен у другој половини тринаестог вијека. Његов ктитор, краљ Урош I, подигао је своју задужбину и гробну цркву по угледу на своје претке: Стефана Немању, Светога Саву и Стефана Првовјенчаног. А темељи које су ударили Немањићи довољно су чврсти да издрже сваку црквену и државну грађевину српског народа, само ако сачувамо њихов дух и њихову идеју, ако се потрудимо да се наше садашње и будуће дјелање не отуђи од наше прошлост. Приликом грађења овога манастира, ктитор је одабрао најбоље умјетнике из Цариграда да га украсе. А његов праунук Душан Силни ће овом светом храму, и породичном маузолеју својих предака, додати припрату.

У манастиру се данас налазе гробови његовог оснивача краља Уроша, његове мајке Ане Дандоло, брата од стрица Ђорђа (Вукановог сина), архиепископа Јоаникија, као и дјелови моштију Светих врача Козме и Дамјана.

И поред чињенице да је готово два и по вијека био без крова, под отвореним небом, изложен утицајима кише, мраза и снијега и рађаван непријатељским сабљама и пушчаним зрнима кроз све вријеме свога постојања, знатан дио сопоћанског живописа се, великим Божијим чудом сачувао, а међу најочуванијим фрескама је монументална фреска Успење Пресвете Богородице, која својим савршеним складом осјећајног, свечаног и духовног као и ненаметљивим изражавањем туге, спада у најљепше слике на свијету које је икад створила људска рука. Онај, до данас непознати, умјетник који је сликао сопоћанске фреске очигледно је осјетио Господа, и осјетио и доживио ту велику и свету тајну Таворске Божанске свјетлости. Па је онда то према своме дару, а имао је изузетан дар од Бога, то се види, пренио на ове свете ликове, који нас кроз вјекове тужно радосне гледају и њежно милују испуњени свјетлошћу која зрачи, која сија са њихових лица и из њихових хаљина. Зрачи и сија из њихових хаљина као из хаљина Христових на Таворској Гори. А нарочито из ликова Пресвете Дјеве и Апостола сабраних око Њенога Успенија. Љепота сопоћанског живописа се, ипак, пробила кроз све непогоде историје да свједочи о узвишеном, неуништивом и Богом благословеном стваралачком духу нашег народа. Тај живопис својим дивним и топлим бојама освјетљава и милује унутрашњост храма, и сваку појединост у њему, као што га споља освјетљава и милује сунце.

Долазећи и боравећи у древном сопоћанском храму, ми се клањамо моштима Светих ктитора, напајамо Ријечју Божијом, и учимо се великој и светој истини коју нам проповиједа Свето Јеванђеље. Молитвама Светих ктитора нека нас Господ благослови: да нам сваки долазак у ову светињу буде на спасење, да мудрост Божију, доброту Божију, љепоту Божију и силу Божију накупимо и примимо у себе, ходећи по благословеној земљи Србији и молећи се у нашим древним храмовима.

И нека би нас Господ обдарио свјетлошћу која сија са лица Христа из Сопоћана, како бисмо се удостојили да се озаримо том свјетлошћу не само у овом пролазном нашем животу, него у оном вјечном и непролазном Царству Оца и Сина и Духа Светога Бога нашега, коме нека је слава и хвала у вјекове вјекова. Амин.

Јанфилохије

Христос

Фрамент керамике из музеја у Новом Пазару

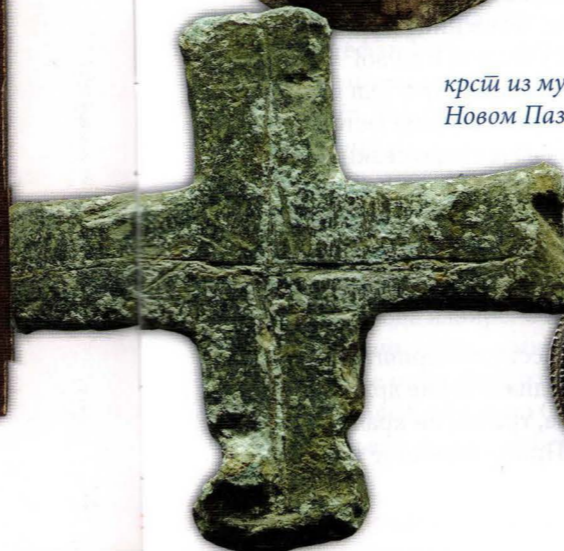
Најрсна икона из музеја у Новом Пазару

Фрамент камене илустрације из музеја у Новом Пазару

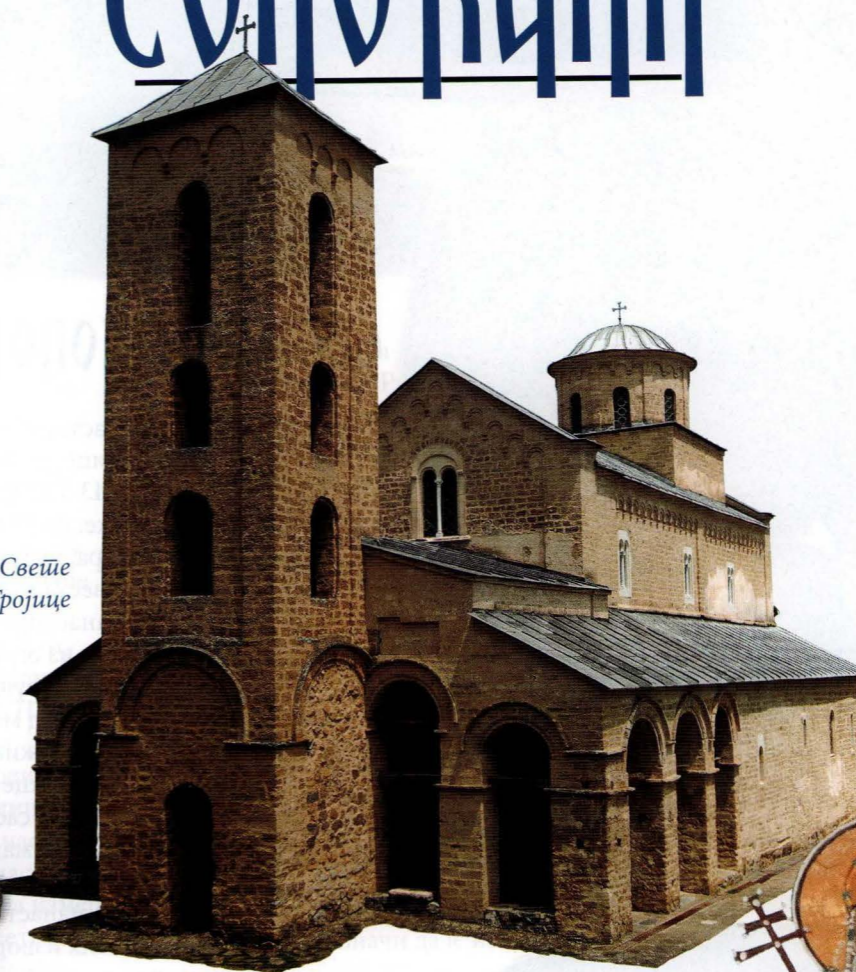

Метална апликација из музеја у Новом Пазару

Аван и камени крст из музеја у Новом Пазару

Манастир СОПОЋАНИ

Храм Свете Тројице

Део сопоћанског иконостаса

Краљ Урош I, дејал живописане светородне лозе Немањића у дечанској иконостасу

Новац краља Уроша I, музеј у Новом Пазару

СВЕТИГОРА

Београд - Цетиње 2011.

Са благословом архиепископа цетињског и митрополита црногорско-приморског г. Амфилохија

Издавач:

Митрополија црногорско-приморска ИИУ СВЕТИГОРА - Цетиње

Коло: НЕМАЊИЋКИ МАНАСТИРИ

Уређивачки одбор:

Протојереј-ставрофор Радомир Никчевић - главни уредник, протојереј-ставрофор Миодраг Поповић - заменик главног уредника, Звонко Поповић - оперативни уредник, Бошко Гајић, Весна Никчевић, Миомир Ковачевић, Весна Тодоровић, мр Небојша Гајић и Јован Маркуш

Фотографије:

Архива Митрополије црногорско-приморске, †Живота Ђирић, Зоран Тричковић и Павел Алексеев

Дизајн:

Мр Мирко Тољић

Компјутерска припрема:

Срђан Салат

Штампа:

 rotografika

СВЕТЛОСТ СОПОЋАНА

Тачна година оснивања манастира није позната с обзиром да је једини највиши у ирсијену шамбура кубетна ошићен на месту на коме се налазила година подизања храма. Само је део књижевности записан реконструисан и он гласи: «Господе, Ти који си уиоришће онима који се уздају у Тебе, уиврди цркву своју, коју си сипекао својом часном крвљу...»

Манастир Сопотане, дом Свете Тројице, је подигао краљ Стефан Урош I (1243-1277), недалеко од извора реке Рашке, на 17 км западно од Новог Пазара, на огранцима планине Голије. На двеста – триста метара југоисточно од манастира налази се извор Рашке који се из огромне пећине са бучним шумом обрушава у речно корито. Северно од манастира на неких тринаест метара из живописне клисуре избија извор речице Бисер Вода. Рашка и БисерВода састају се под брежуљком на коме лежи манастир, на његовој јужној страни, обгрљавајући га из три правца. И сам манастирски брежуљак пун је оваквих извора. Жица једног од њих доведена је у порту где и данас избија јаким млазом. По предању један извор био је отворен и у самом храму.

О великом броју монаха који су овде живели сведоче многе црквине, испоснице и метоси расути у ближој и даљој околини манастира. Још један доказ у прилог овоме јесте чињеница да је скоро сваки метар ужег манастирског окружења нечија гробница. Археолошки и грађевински радови, током којих су ископане многе људске кости, то показују.

На овом месту, изворишту српске средњовековне државе Немањића, трећи син краља Стефана Првовенчаног је иза себе

оставио задужбину која својом величином и лепотом надмашује све дотадашње српске цркве. Фреске манастира Сопотане, које су првобитно захватале 760 квадратних метара површине, а од којих се сачувала половина, су право ремек-дело уметности, које је Сопотанима донело светску славу. Због изузетне вредности, манастирски комплекс (заједно са комплексом Старог Раса) УНЕСКО је уврстио на листу светске културне баштине 1979. године. “Успење Пресвете Богородице” фреска, на западном зиду наоса цркве Свете Тројице у манастиру Сопотанима, која је настала између 1271. и 1274. године, на светској изложби у Паризу 1961. године проглашена је за најлепшу фреску читавог средњег века.

Назив манастира води порекло од словенске речи сопот што значи извор. Тиме је наглашено да је краљ Стефан Урош I „Рашки на извору“ подигао величанствен манастир. Током средњег века уобичајени називи су били „сопотски манастир“ или „дом Свете Тројице“.

У старом српском језику реч сопот означавала је извор или место где вода извире. Од ње је настало лично име за многа села и локалитете широм територија на којима живе Срби: село Сопот и извор у њему под Космајем, извор

у Бенковцу у Равним Котарима, извор у пећини код Рисна, извор под Острогом крај манастира, брдо више Пожаревца испод којег има извора... На српском језичком подручју насеља под тим именом има на десетине. Постојао је и глагол сопсти који је означавао шуморење, шопотање, извирање воде.

Приближно датирање оснивања манастира води у шездесете године XIII века, на основу историјске композиције „Смрт краљице Ане Дандоло“ на северном зиду припрате. Краљица Ана Дандоло, жена краља Стефана Првовенчаног, је умрла 1258. године, али то са друге стране не значи да је исте године догађај забележен на фресци у Сопотанима. Узрост Драгутина и Милутина, који на фресци стоје иза краља Стефана Уроша I, тешко се може одредити према краљевом статусу, јер је његова фигура симболично преувеличана у односу на све остале фигуре на фресци. На основу претпоставке да је реч о њиховом приказу као петнаестогодишњака води нас у 1265. годину. Присуство архиепископа, за кога се претпоставља да је Сава II, тешко се може ускладити са годином смрти краљице с обзиром да је он био на трону у периоду 1263-1271. године. Са друге стране, могуће је да је приказани архијереј ипак Арсеније I.

Дубина једне културе мери се вековима, а вредности њених њековина оријентацију народној историји. Наша земља стоји у реду оних у којима, уједнос свим негдашњама, свештеници иламен сиваралашива не ирестјаје да иламос од искони, а реч словенска и српска оислужује ја већ хиљаду година. Из тој бујања изникао је и развио се и цвети Сопотана. Дошао је да крунише до њада обављене шругове и да најави нове моћне размахе. Сипуденица, Пећ, Милешева су му ирешходиле; Лјевишка, Краљева црква, Ресава уоквириће ја. Првовенчани, Доментијан и Теодосије – Данило, Констјантин и Сјеван Високи, Савина Крмчија и Душанов Законик; Рас и Смедерево. Сопотани су на средини ланца иредака и иошмака, условљени и условљавајући. Домет у њима иосијинуй дуо је био циљ којем је ижежила наша средњовековна ликовна уметност у своме развоју, а још дуже луча ирема којој се оријентисала у одмицању. При овој констјанцији особито је важно најласији да се

до сојоћанској сликарској није дошло иуишем подражавања одређеним узорима, као и то да није постојало дојма познијим поколењима. Рођени су као плод изражења и широке обавештености једној тенија, а наставили да живе надахњујући даровише. Реч Сојоће – а то је најстарији назив нашеј манастира – означавала је у старом српском језику место извора, извориште. У овом пределу оно то стварно и јест. На десетине их избијају испод висоравни прекривене пећинама Пештера, а један од њих је на домаку манастира, изходиште чиставе јонорнице која ће се даље звати Рашка. Чудесне ли симболике за узајамну повезаност рада природе и дела човекових најора! Не почињу ли овде жује и ијомине које ће нас одвести до Ибра и Поморавља, није ли Рашка ојасала снајом жујана Немању и била колевка оне државне творевине која ће једном, на врхунцу своје моћи, повезати Подунавље и Средоземно море? Одавде се ступало на широке иуишеве и ојворене видике, у шечење материјалних добара и далеко трајнијих духовних вредности. Тоја светиа и његових материјалних добара ујавном је настало; остали су сјоменици његове културе, међу којима трајно свежи и узвишени Сојоћани. Затио их и данас прослављамо. И не само њих. Не само, и искључиво, хуманости њихове приче, илемениости њихове боје и крајну складност њихових облика. Више и даље од тоја, ово име сажима у себи цео појам оноја што је, једне историјске епохе, српски народ мојао да каже, и што је рекао, у једној пространој области стваралаштва. Као: Косово, када желимо једном речју да изразимо целокупности наше борбе за ојстанак на овом илу, или: Народна јесма, када јомишљамо на најдубљу мудрост и еику човека овоја поднебља. Сојоћани су лејоја ока и душе иих истих људи, заједаних у свети у себи и око себе.

М. Панић – Сурей, Београд 1965.

Веровајни изглед цркве манастира Сојоћани пре краја XVII века (А. Дероко)

Проблем тачног одређивања године оснивања манастира додатно компликују још две композиције са ликовима краља Стефана Уроша I и принчева Драгутина и Милутина. Прва композиција, на источном и јужном зиду припрате, приказује Уроша и Јелену који прилазе Богородици на трону са малим Христом на коленима. Испред Уроша је млади Драгутин који му досеже до прстију, а испред Јелене стоји млађи и нижи Милутин. Према овој композицији је вероватно насликана око 1261. године, с обзиром да је познато да се Драгутин родио око 1251. године. Друга композиција, са ликовима Стефана Немање и Стефана Првовенчаног као монаха и краља Стефана Уроша I са моделом цркве у руци, приказује Драгутина као младића од двадесет година који се висином изједначио са својим оцем. Проблем датирања ове композиције је увећан услед чињенице да су све фигуре насликане, на новом, другом слоју малтера који је прекрио претходни. Према Драгутиновом узрасту, ова фреска је, можда, насликана око 1271. године, али сигурно не после 1276. године с обзиром да је Урош представљен као краљ са круном на глави.

На основу чињенице да је Драгутин приказан најпре као дечак од десет година, потом у узрасту од петнаест година и на крају као двадесето-годишњи младић датира изградњу цркве

у шесту деценију XIII века. Према томе, највероватније је изградња цркве започета око 1258. године, а завршена око 1270. године.

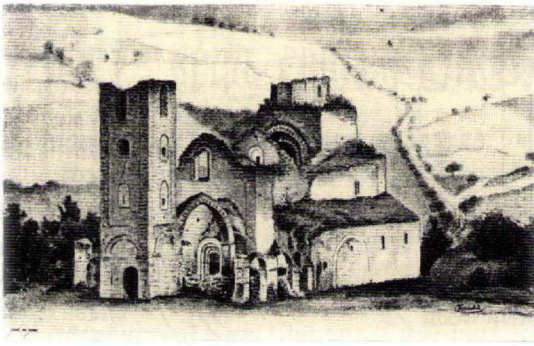
На основу модела цркве коју држи краљ Урош I дошло се до закључка да он није подигао спољну отворену припрату и звоник. Спољну припрату и звоник је подигао краљ Душан, уз учешће архиепископа

Јоаникија II, између 1338. године и 1345. године. Душанов портрет, заједно са малим Урошем и краљицом Јеленом, са очуваним натписима, насликан је на источном зиду. Портрет Јоаникија II се делимично очувао на западном зиду спољне припрате, односно на источном зиду звоника. Последње украшавање цркве је везано за Душановог сина, цара Уроша. Око 1360. године су зазидани простори између кракова трансепта и бочних капела уз стару припрату.

ЖИВОТ У МОНАСТИРУ КРОЗ ВЕКОВЕ

Историјски извори који говоре о животу Сопочана, почев од њиховог оснивања до разарања су веома оскудни. Претпоставља се да је у манастиру боравио велики број монаха, а близина оближњег Трговишта (некадашњег Раса) условили су богаћење манастира. О величини и значају манастира сведоче црквине, испоснице и метоси који се налазе у околини манастира. Поред тога, током археолошких ископавања у околини манастира је пронађен и велики број гробница. Међу ктиторима из поменутог места издваја се тада позната трговачка породица Прибисалића. Процват манастира догодио се током XVI века. Као краљева задужбина и овај манастир је у свом власништву имао велико имање, на основу чега можемо претпоставити да је

имао и богату ризницу, од које у самом манастиру није ништа сачувано. “Сопоћански поменик“ је једна од ретких сачуваних манастирских књига и данас се налази у петроградском музеју. У њему

*Манастир Сопоћани
на литографији Т. Пејајновић из 19. в.*

се помиње неколико сопоћанских монаха, између осталих и монах Пахомије, један од састављача Поменика што указује на тадашњу преписивачку делатност манастира.

Догађаји везани за Маричку битку 1371. године, удаљили су рашку област из жиже политичких и културних збивања. Сопоћани се од тог времена помињу само узред. Према речима патријарха Пајсија I Јањевца (у Житију Стефана Првовенчаног из 1628. или 1629. године) монаси су 1389. године из страха од „Агарена“ скривали тело Стефана Првовенчаног. Након слома српске средњовековне државе и доласка Османлија, манастир и даље живи. Кратак запис из 1526. године спомиње попа Димитрија који у манастиру преписује Доментијанову биографију Светог Саве. Због турског насиља монаси су 1587. године поново скривали мошти Стефана Првовенчаног у неприступачни манастир Црна Река. И поред тога, манастир и даље живи и у њему се преписују књиге о чему сведоче записи из 1595. и 1614. године, као и обновљена чесма из 1625. године која је и данас очувана.

Крајем XVII века, у догађајима који су претходили Великој сеоби, страдају и Сопоћани. Са цркве напуштеног манастира Турци су скинули оловни кров.

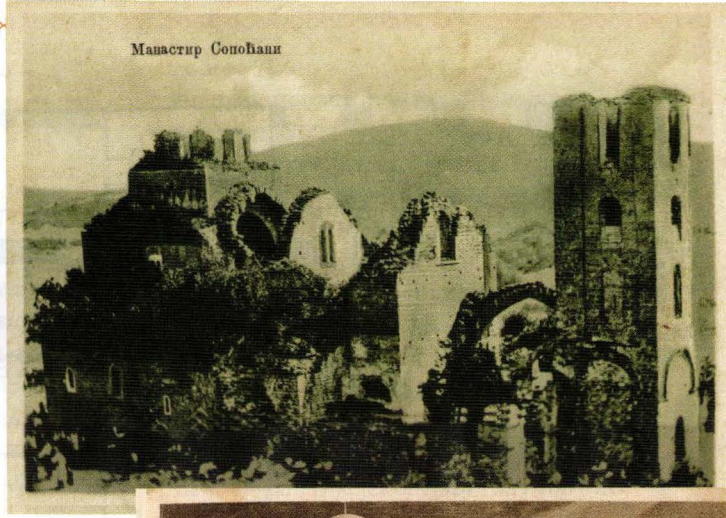
Након овог догађаја у манастир се нису вратили монаси и он је потпуно напуштен. Жалосно пропадање цркве је забележио патријарх Арсеније IV 1724, уклесујући оштрим предметом

у јужни довратник портала, између припрате и наоса речи: «Јао доме Божији, гледам те разорена!» Записи из 1750. и 1759. године понављају исту тугу над разореном црквом. Двадесет шест година након патријарха Арсенија, босански митрополит Гаврил записао је на истом порталу, само на супротном довратнику: «Јако Боже изволил јеси создати сеј свети храм сице поспеши јего обновиши мољу те раб твој.» На зиду цркве угребен је још један сличан запис: «Да се зна када приде поп Милован на видение красному и разрушеному манастиру Сопоћанима с великим плачем и воздыханијем 1759.» 1818. год под појмом «Сопоћани» у свом Речнику Вук Караџић пише: «Намастир у Старој Србији од кога сад зидине стоје.» Више од сто година после њега универзитетски професор В. Петковић записује: «Фреске су толико натопљене влагом да им нема друга спаса него да буду скинуте и пренете у Музеј, где би се могле предузети потребне мере да се очувају.» Тако су наши људи двеста година пратили пропадање једног од својих најдрагоценијих националних споменика

културе и једног од најзначајнијих споменика Европе 13. века, без икакве стварне могућности да га спасу.

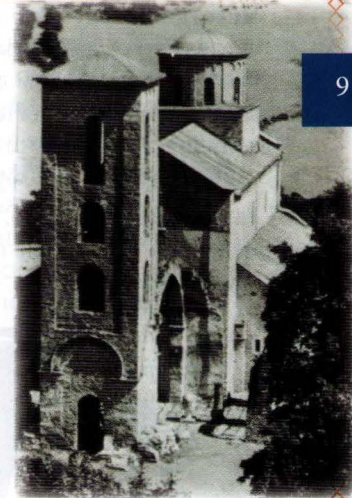
Црква је сасвим руинирана, сводови су пали, купола се

Манастир Сопоћани

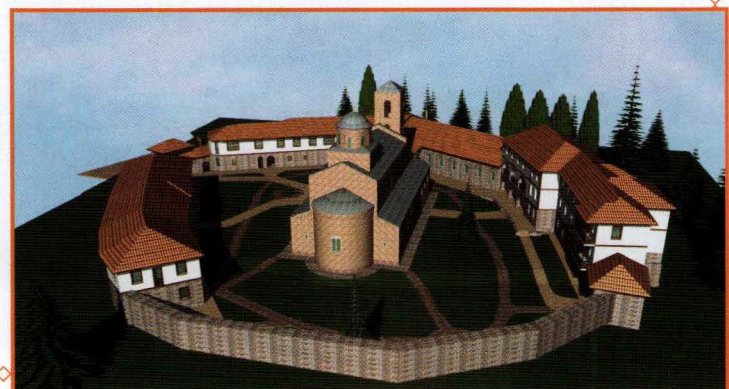

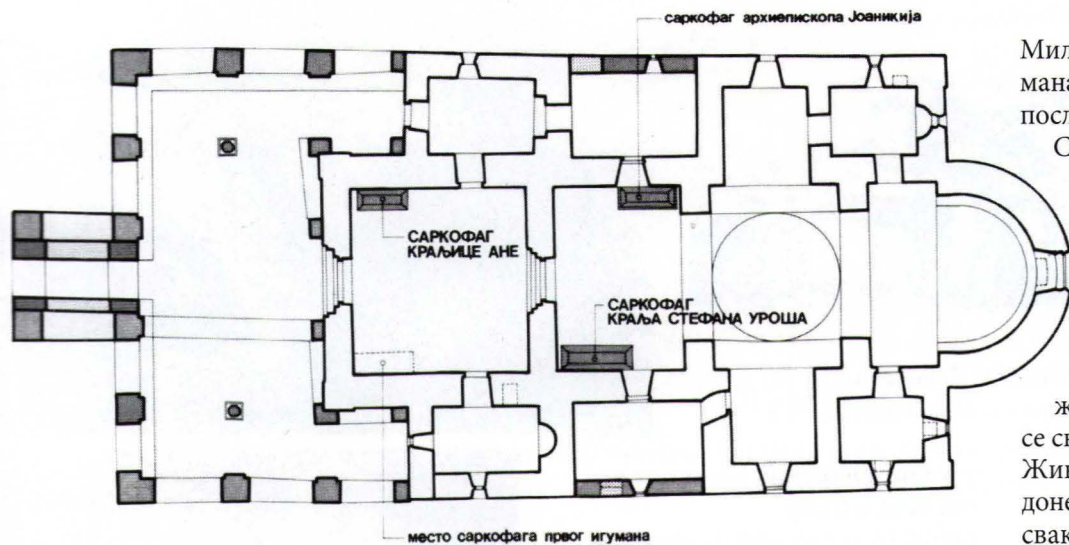
Манастир Сопоћани на пазору Рашке.

срушила, а остаци околних зграда су прекривени шљунком и земљом. Након ослобађања рашке области од Турака почиње и обнова манастира. Прва обнова, не много значајна, је започета након 1926. године, па су тада манастирски

Идејни пројекат обнове манастирске цркве

Положај гробова у цркви манастира Сопоћани (по Д. Појовић)

конаци били и домови за сиромашне породице пошто у манастиру није било монаха.

Право је чудо што су прелепе фреске преживеле више од два века у тешким условима у цркви без крова. Посетиоци манастира између два рата сведочили су да је боја са њих опадала као иње, а приликом додира шаком да је остајала на руци. Несхватљиво је да се тада није нашао нико да спречи ово страшно разлагање фрескописа.

Ратне године 1941-45. Сопоћани су једва преживели, на њима није било врата, кровови

испроваљивани, фреске прекривене густим слојем шалитре и изрешетане окупаторским мецима. Рад на спасавању Сопоћана отпочео је након ослобођења 1948. године, и мукотрпним радом који је трајао осам година, Сопоћани су подигнути и трајно заштићени.

Педесетих година XX века у манастир је дошло мало монашко сестринство из овчарских манастира. Ово сестринство ће у манастиру живети све до 1996. год. на челу са игуманијом Даријом. Трпећи сва искушења које је страшно време у коме су живеле са собом носило, ове честите монахиње су уз велики труд, самопожртвованост и уз Божију помоћ, сачувале ову светињу. У овом периоду међу свештенослужитељима сопоћанске

обитељи помињу се јеромонах Сава Чанчаревић, архимандрит Сава Кривокућа као и јеромонах Дионисије

Милићевић од којих је на манастирском гробљу сахрањен само последњи међу њима.

Свеукупни живот манастира данас гј. монаха у њему своди се на духовну обнову, пре свега личну, а онда и читаве обитељи, како би заблистала слава Сопоћанске Лавре, коју је некада несумњиво имала. На овај начин и кроз живот овог манастира, сведочи се свеспасоносна Истина, о Путу и Животу, који је Христос дошавши донео Собом, што је и главни смисао сваког православног манастира.

МАНАСТИР СОПОЋАНИ КАО ПОРОДИЧНА ГРОБНИ ЦРКВА

Манастир Сопоћани је замишљен и као породични маузолеј. Услед тога, манастир је још током изградње уобличен и као породична и као гробница људи најоданијих краљу Стефану Урошу I. За краља је припремљен обележен саркофаг од црвенкастог мермера, на традиционалном месту, у југозападном наосу цркве. Осим краља у манастиру су сахрањени и његова мајка, краљица Ана Дандоло, архиепископ Јоаникије I, чији је гроб прекривен саркофагом од црног мермера, први игуман манастира и кнез Ђорђе, млађи Вуканов син. Краљ Стефан Урош I није одмах након смрти био сахрањен у манастиру. Наиме, њега је 1276. године са престола збацио најстарији син Драгутин. Након овог догађаја, Урош се замонашио и повукао у неки манастир у Хуму, а дотадашња ктиторска слика у наосу манастира је уништена и замењена новом која такође приказује Уроша са моделом цркве у рукама како прилази Христу, предвођен својим прецима, Стефаном Првовенчаним и Стефаном Немањом уз посредовање Богородице, док га прате синови Драгутин и Милутин. Тек након 1282. године и доласка на престо краља Милутина, тело Уроша I је пребачено у припремљен гроб у манастиру.

Саркофаг архиепископа Јоаникија

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I - КРАЉ СРПСКИ И ПОМОРСКИ

Међу бројним српским династијама највећи допринос српској држави и народу дала је династија Немањића, која је стоголомила два века (1169-1371). У осам нараштаја Немањића, колико их је било по мушкој линији, од којих нам је поименце познато више од шездесет, као Свети Стефан славио деветнаест Немањића, а и више од овог броја имајући у виду и женске линије. Последњи изданак, са којим је по мушкој линији изумрла лоза Немањића је Јован, син епирског цара Синеише (Симеона), млађи љубавица цара Душана Немањића. Јован се по очевој смрти одрекао царске власти и замонашио. У цркви се израђује 3. маја као претходни Јосиф, назван Метеорић, по својој задужбини Великим Метеоорима, посвећеним Преображењу Господњем. Скончао је у миру 1422 / 1423. године.

Педесетих година XIII века немањићка Србија се суочила са опасним историјским дешавањима. Српски краљ Владислав је следио политички пут бугарског владара Јована II. Смрт бугарског цара Србија је остала без ослонаца и заштите.

У пролеће 1241. Монголи (Татари) су напали Угарску гонећи краља Белу према Далмацији. Том приликом страдали су Дубровник и српски градови у приморју: Котор, Свач и Дриваст. Следеће 1242. Татари су опустошили Србију и Бугарску. Смрт Јована II и провала Монгола су директно утицали на промену владара у Србији. Краљ Владислав без трзавица уступа престо брату Урошу, најмлађем сину Стефана Првовенчаног. Крунисање је обављено средином 1243, Стефан Урош I постао је „краљ српски и поморски“. Владислав је након напуштања престола службовао у Приморју. Последњи пут се помиње у историјским документима 1267. године. Његов син, жупан Деса, није био у врху државне управе нити је утицао на политичка збивања у Србији. Краљ Урош је започео владавину у време кад је на Балкану минула опасност од Татара. Угарска и Бугарска су се опорављале од тешког разарања, па је српски краљ без притисака градио

нове политичко-привредне односе у држави.

За разлику од браће Радослава и Владислава који су водили пасивну спољну политику, краљ Урош ће уложити велики напор да Србију заштити од моћних суседа и сачува њену самосталност и целовитост. Већ првих година Урошевог краљевања почела је завршница у борби за обнову Византијског царства. Латинско царство у Цариграду потрошило је војно-пљачкашку моћ. Реституција некад моћне империје зависила је искључиво од способности и војничке снаге Никејца из Мале Азије и Епираца на Балкану. Притиснут од Никејца, епирски деспот Јован Анђео се одрекао царских амбиција на византијски престо. Смрт бугарског цара Калимана 1246. додатно је оснажила позицију Никејца на југу

Балкана.
Њихов

*Саркофаг краља
Стефана Уроша*

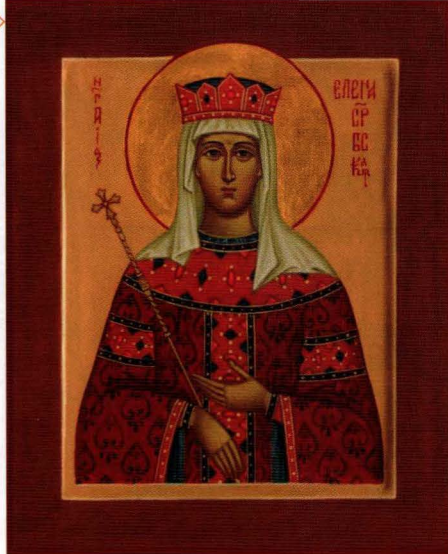
енергични владар Јован III Ватац преотео је од Бугара значајне области и градове: Велбужд, Просек, Прилеп, Велес, Овче поље и Скопље. Након успешног ратног похода и значајних територијалних добитака Никејско царство дошло је у додир са Србијом. Граница између две државе била је, вероватно, на простору Шар-планине и Скопске Црне Горе. Полог је припадао Србији јер га је 1208. освојио Стефан Првовенчани. Ширењем Никејског царства није био угрожен државни простор Србије.

Краљ Урош је са Дубровником градио добросуседске односе искључиво због економских интереса. Република је са српским владарем потписивала уговор-заклетву којим се обавезивала да неће нападати српске области нити краљеве поданике, да ће редовно плаћати царину и измиривати дажбине. Спорови су решавани на заједничким састанцима мешовитих судова, такозваном станку.

У Ријечи дубровачкој и у Жрновици, Дубровчани су поседовали њиве и винограде, али су српским владарима за њихово коришћење плаћали годишње дажбину звану могориш. Доиста, краљ Владислав је ослободио Дубровчане плаћања пореза за поседе у Жрновици. Осим могориша Република је српским владарима једном годишње исплаћивала и светодмитарски доходак. Овај порез се назива и српски доходак, увек се исплаћивао на дан Св.

Краљ Урош се није претерано мешао у сукоб на југу Балкана. Ипак, у никејско-бугарском рату српски владар се приклонио цару Теодору II Ласкарису. Србија је одахнула кад је цар Михаило Асен уклоњен са престола и погубљен. Устоличени бугарски цар Константин Тих био је у сродству са Немањићима. Бугарска, која је чежњиво упирала поглед на државни простор Србије, доласком на престо Константина Тиха, постала је савезница краља Уроша.

Највећа опасност по Србију долазила је са севера од Угарске. Мачванска бановина, област око доњег тока реке Саве, била је простор са кога је Угарска вршила снажан притисак на Србију. Мачвански бан, одбегли руски кнез, Ростислав Михаилович био је зет угарског краља Беле IV и таст бугарског цара Михаила Асена. Угари су и са запада угрожавали Србију. Податак да се хумски жупан Радослав називао „верним клеветником угарског краља“ јасно говори о незавидној позицији Србије. Борбе за обнову Византије између Никејаца и Епираца настављене су на простору Македоније. Краљ Урош је у овом сукобу подржао Епирце шаљући им као помоћ хиљаду војника. Овај српски одред је показао завидну храброст и вештину приликом освајања Скопља и Прилепа. Град Скопље са околином краљ Урош је задржао и наредних година. Историјска документа казују да су Срби касније изгубили Скопље, али не сведоче на који начин и од кога. Смрћу никејског цара Теодора II Ласкариса чинило се да су Епирци наомак крајњег политичког и државног циља, обнове Византије. Сва надања су угашена кад је власт у Никеји преузео енергични и способни војсковођа Михаило Палеолог. Он је јуна 1259. у Пелагонији победио моћну коалицију коју је предводио епирски деспот Михаило II. Овом победом Михаило Палеолог је елиминисао најопаснијег супарника. Две године касније, 1261. преотео је Цариград од Латина и обновио Византију.

Свешта Јелена, краљица српска

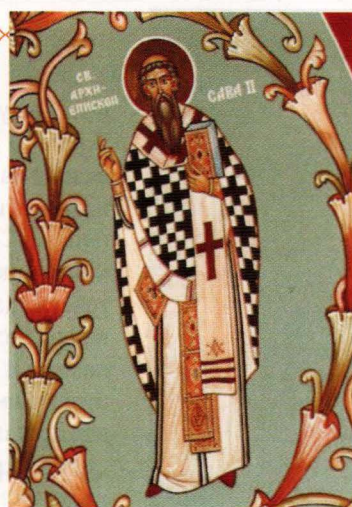
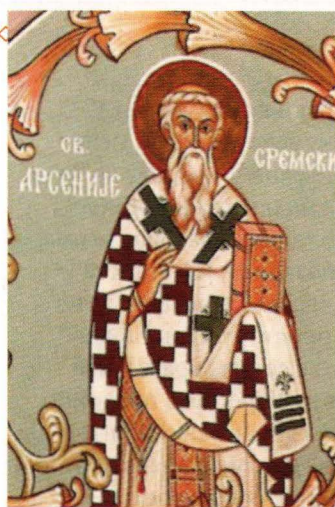
Српски краљ Урош је пре битке у Пелагонији прешао на страну Никејаца и избегао сукоб са Палеологом. У то време он је одржавао присне односе са Угарима. Српски одред војске је 1260. учествовао у рату Угарске против чешког краља Пшемисла II Отокара. На измаку 1267. краљ Урош је решио да се ослободи угарског притиска на Србију. Напао је Мачванску бановину којом је тада управљао Бела Растиславић, унук угарског краља. У пролеће 1268. српска војска је претрпела пораз, а краљ Урош је заробљен. Ослобођен је откупом уз услов прихватања вазалних обавеза према Угарској. Након неуспешног рата краљ Урош је уговорио брак између сина Драгутина и угарске принцезе Каталине (Катарина). Српски престолонаследник постао је штићеник Угара. То ће утицати на политичка дешавања у Србији нарочито кад отац принцезе Каталине

Михаило VIII Палеолог

постане угарски краљ Стефан V. У једном документу из 1271. међу вазалима Стефана V помињу се Урош и Драгутин „млади краљ Србије, наш зет“. Неспорно, овај брак је имао политичку позадину, јер Угарска је тежила да учврсти своје присуство на српском простору. Схватајући намере и жеље суседа, краљ Урош није наследнику престола поклатио део државе на управљање. Због тога је „млади краљ“ Драгутин, уз помоћ свог таста Стефана V, оспоравао владарско првенство оцу.

Михаило VIII Палеолог се трудио да врати моћ и славу великом царству уз помоћ сигурних савезника. Рачунао је да дипломатијом и брачним везама обезбеди Византији политичку доминацију на Балкану. Своју ћерку Ану намеравао је удомити на српском двору, удати за Милутина, млађег сина краља Уроша. Иако је Драгутин био законити наследник престола, Михаило VIII Палеолог је веровао да ће млађи син краља Уроша у догледно време наследити очев трон. Принцеза Ана Палеолог је са великом свадбеном пратњом у којој се налазио и цариградски патријарх, кренула за Србију и стигла до града Бера. Део пратње се упутио на Урошев двор с намером да упозна законе и обичаје Срба. Византијском посланству људи са српског двора изгледали су „припросто и сиромашно“. Краљ Урош је после дугих преговора одустао од женидбе сина Милутина са византијском принцезом, вероватно због вазалних обавеза према Угарској. Неуспели брак је помутио политичке односе Србије са Византијом. Због тога је краљ Урош тражио савезника на другој страни. Користећи породичне везе краљице Јелене учврстио је пријатељске и политичке везе са Карлом Анжујским. Уосталом владар Јужне Италије је краљицу Јелену називао „предрагом рођаком“. Византијски цар Михаило VIII Палеолог се трудио да спречи српско-анжујско зближавање. Плашећи се ове коалиције цар Михаило је папи обећао унију на сабору у Лиону 1274. године. Осим тога, византијски цар је оспоравао аутокефалност Српској и

Српски архиепископи Свети Арсеније, Свети Сава Друји, Свети Данило Друји и Свети Јоаникије Први насликани у цркви Светиој Николе у Хамилџиону

Бугарској Цркви. Непринципијелни и неправославни политички иступи Михаила VIII Палеолога додатно су учврстили савез Србије и Анжујаца.

НЕРАСКИДАВО ЈЕДИНСТВО ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ

Српски архиепископ Арсеније I и краљ Урош су дуго година живели у слози и љубави као и сви Немањићи, владар је даривао Цркву и брину о Хиландару. У близини Раса подигао је задужбину, знаменити манастир Сопођане. Архиепископ Арсеније је због позних година и болести челништво Српске Цркве препустио хумском епископу Сави, четвртм сину Стефана Првовенчаног. Тако су се на челу цркве и државе поново нашла два брата Немањића, као у време Стефана Првовенчаног. Архиепископ Сава II се упокојио 1271. па је за његовог наследника одређен Данило II који је „смењен са светитељског престола“, пре јесени 1272. године. После Данила краљ Урош је за архиепископа српског изабрао Јоаникија I, игумана Хиландара и потом Студенице, смерног и краљу верног свештеника. Кад је непретворни „млади краљ“

Драгутин уклонио оца са престола архиепископ Јоаникије I се

Новац краља Уроша I

заједно са краљем Урошем повукао у Хумску земљу.

За време своје владавине краљ Урош је очувао целовитост државе, спречавајући сепаратизам појединих области. У његовој титули се не помињу Далмација, Травунија, Захумље и Дукља. Урош се назива „краљем српских и поморских земаља“. У историјским областима сузбио је политичку моћ властеле и спречио цепање државе. Наследници хумског кнеза Мирослава изгубили су место у владарској хијерархији. Сведени су на ранг локалне феудалне властеле. И господа у Зети је изгубила значај и феудалну моћ. Потомци Стефана Немање, синови Вуканови, Ђорђе и Стефан носили су титулу краља. Њихов трећи брат Димитрије се титулисао као жупан пре него је постао монах Давид.

Подстицан са угарског двора, незадовољан сувладарским положајем „млади краљ“ Драгутин је напао краља Уроша. Уз помоћ Угара Драгутин је победио оца у „земљи званој Гацко“ 1276. године. Краљ Урош се повукао у Хумску област. Тамо се замонашио и упокојио највероватније 1277. године.

Спољно-политички пут краља Уроша није био поплочан успесима, али је назначио правац којим је требало водити Србију. Он је

уочио да ширење Србије мора бити усмерено у правцу византијске територије. Српски владар је сачувао самосталност и целовитост државе, што је био крајњи циљ Урошеве политике. На унутрашњем плану, краљ Урош је постигао завидне резултате. У његово време није натруњен складан однос између Православне Цркве и католика у Приморју. Привредни узлет Србије почео је управо у доба његове владавине.

ПРИВРЕДНИ ПРЕПОРОД

За раздобље владавине краља Уроша посебно је значајан долазак немачких рудара, познатих под именом Саси. Између 1241. и 1254. стигли су у Србију вероватно из Трансилваније која је опустошена татарским нападима. Са собом су донели нове технике и богато искуство у ископавању и преради руда: сребра, бабра, олова и племенитих метала. Њихова способност и знање значајно су подигли производњу метала у Србији, што је омогућило извоз ове робе на медитеранско тржиште. Рудници у Србији доносили су значајне приходе држави и краљу Урошу. Први отворени рудник био је Брсково код Мојковца, где се експлоатисала сребрена руда. Осим Брскова отворени су рудници у Трепчи, Руднику, Новом Брду и другим местима. Развој рударства проширио је трговачке везе са Приморјем и јужном Италијом. Осим рудника сребра отворени су рудници гвоздене руде под Чемерницом у Маскови, затим на Биљевинама,

Погледи и испод Јавора. Почеле су са радом и ливнице гвожђа у Маскови, Штиткову и Кушићима. Краљ Урош је омогућио Сасима да отворе руднике испод Голије, на Рудној глави и Самокову, у Бруснику, Придворици, Осионици...

Значајни успеси на подручју привреде и рударства допринели су развоју новчаног система у Србији. До појаве домаћег новца средином XIII века у српским областима су били у употреби сребрени новци различитог страног порекла. Почетак ковања српског новца пада у време краткотрајне владавине краља Радослава (1227-1234). Овај новац је

кован по византијском узору и није имао привредни значај. Краљ Урош у ковницама кује сребрене динаре по угледу на млетачке матапане. Историјска документа сведоче о постојању српског динара у доба Урошевог краљевања. Владар је између 1254. и 1264. издао повељу манастиру Св. Петра и Павла на Лиму, уз благослов и потврду архиепископа Арсенија. Овом повељом краљ Урош обнавља хрисовуљу свога оца Стефана Првовенчаног којом су потврђени дарови манастиру Св. Петра и Павла на Лиму. У члану 29 ове повеље помињу се 2 динара, као накнада (такса) свештенику, односно

цркви, за сведочење пред било којим судом. Српски динар је коришћен и у времену Урошевих наследника.

Трговина сољу је за Србију била од стратешке важности. Производња и продаја се обављала на четири солска трга. Дријева на Неретви, Котор и Св. Срђ су припадали српској круни. Са солског трга у Дубровнику со се извозила у Србију коју је строго контролисала царинска служба.

Осим рударских производа Србија је преко Котора и Дубровника извозила месо, вуну, восак, сир, кожу, јер пољопривреда је била најважнија привредна грана немањићке Србије.

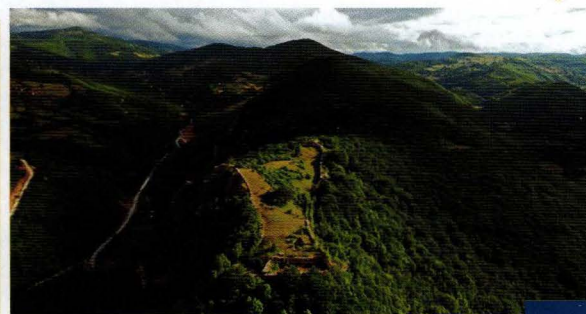
СТАРИ РАС

Стари Рас има посебно значење у традицији српског народа: означавао је центар Србије, средиште и место из којег је потекла средњовековна српска држава, одакле је владар сазивао средњовековне српске државне саборе, из њега је владао велики жујан Стефан Немања, а ту су он и његови потомци имали своје дворе... Уосталом, по њему је средњовековна држава названа Рашком.

Смештен на ушћу река Рашке и Ибра, стари град Рас је 1159. постао први главни град српске државе, на врхунцу српске династије Немањића. Многобројни споменици чине јединствену архитектурну целину која обележава целу епоху у којој се упориште српске државе налазило у Старом Расу, до почетка 14. века када је краљ Милутин преместио центар државе у Скопље. Рас се први пут помиње у средњовековним изворима; тачније, у белешкама византијског цара Константина Порфирогенита које се односе на рат између Србије и Бугарске крајем 9. века, а значај му је дао и византијски хроничар из 12. века Јован Кинама. Српски извори га спомињу само једном и то на почетку 13. века, на једном од последњих листова Вукановог јеванђеља. Средњовековни град Рас налази се 11 км западно од Новог Пазара,

на брду званом Градина. Бедеми утврђења имају неправилну издужену основу, дужине 180 м и ширине 20–60 м. Зидани су од ломљеног камена и кречног малтера, дебљине од 1,60 до 2,10 м и висине до 7 м (на приступачним деловима). Бедеми су имали шетну стазу са зупцима. Главна кула, полукружне основе, била је на југу на најприступачнијем делу утврђења. Главна градска капија је постављена у оквиру западног бедема и брањена са две куле неједнаких димензија. По налазима византијског новца град је могао настати у време владавине Јована II Комнина (1118–1143). У првој половини XII века постао је главно упориште српске државе и од тада настаје потреба за изградњом нових објеката као и за ојачањем утврђења. Заидана је западна капија и отворена нова поред главне куле. Све куле су ојачане. У северном делу града изграђене су две нове простране грађевине, највероватније као резиденцијални блок. Уз ове просторије била је дозидана полукружна кула. У овом делу града дозидана је још једна грађевина квадратне основе (5,60x5,80 м) са укупаним подрумским простором. Остали објекти су грађени од дрвета, најчешће правоугаоних основа.

О комплексу Старог Раса данас се доста зна, јер су опсежна истраживања отпочела 1972. године, а требаће још много рада да се сазна све што крије

тај значајан споменички комплекс. Јер, најстарији трагови насеља датирају још из праисторије, из позног еолита (око 2000 п.н.е.), прва зидана утврђења из касне антике (крај 4. века), први средњовековни град је из 9. века, други из 12. века. У Расу је била вероватно прва ковница новца у средњовековној Србији, за коју је заслужан краљ Радослав и која је од 1230. године радила по угледу на традицију византијских царева из династије Анђела који су имали ковницу у Солуну.

У другој половини 12. века наступило је најзначајније раздобље у историји Раса када је он постао главно упориште средишње области нове српске државе. Из тог периода је нађен археолошки материјал који говори о токовима живота у оквиру града: грнчарија за свакодневну употребу, делови оружја од костију, као и оруђа од дрвета и гвожђа. Најзанимљивија су, свакако, сведочанства о раду једног златара, а то су мала посуда са капљицама злата и калуп за ливење медаљона са представом Богородице и Христа.

КРАЉ УРОШ I НЕМАЊИЋ РЕВНИТЕЉ ОТАЧАСКИХ ЗАКОНА И ПРЕДАЊА

„Захваљујући мнојим бијкама, често необично крвавим, границе српске земље постојале су чврстије и сигурније. Гошово у свим окршајима налазио се и сам краљ. Он се, колико што могу да потврде историјски извори, показао као храбар ратник, окружан кад му се чинило да је што потребно, велики политичар кад се налазио у тешкоћама. Његов савременик и писац Доментијан сматрао га је превеликим и најбољим, а неки његови

сународници неизобедивим краљем. Неки млађи писци живијих речника Теодосије, каже за њега и његову браћу да су у младости изгледали као „орлови златокрили“. Доцније српски летописци дају му надимак Рајави, јер му је јас био ируб и промукао. Сликари фресака у Сокоћанима и у Граци приказали су га као високог, сувог и кошчавог човека, риђега кад је био млађи и бољино сега у старости.“

Војислав Ђурић

Краљ Урош је трећи и најмлађи син Стефана Прввенчаног и један од најзнатнијих наших владара. Син Ане, унке великог млетачког дужда Дандола, Урош је од своје мајке и свога деде Немање наследио много особина, које су га издизале изнад његова два старија брата. Иако је био веома млад када је ступио на престо српске државе, и мада није имао у тазбини ослонца, као његова браћа кад су ступила на престо, Урош је одмах енергично узео власт у своје руке, и од првога дана његове владе осећало се да на престолу седи човек, који зна шта хоће.

При Урошевом доласку на престо земља је била опљачкана од Татара и разривена унутрашњим борбама. Али, Урош је успео да за кратко време реши сва важнија питања у држави и у њеној спољној политици.

Прилике у Европи и на Балкану биле су за његове владе доста повољне за Србију, и он их је врло вешто употребио у корист своје државе. За његове владе Србија се знатно оснажила и напредовала је у сваком погледу.

Урош је тачно одредио правац државних политичких претензија продирањем на југ у Македонију и борбом са Угарском у Подунављу. Под Урошем је политички и војнички спремљено коначно утврђење Србије и српскога народа у Вардарској

Краљ Урош I, дејла кћијорске композиције у цркви манастира Сокоћани

долини и у средњем Подунављу. Сем тога, он је тачно одредио и правац српске трговинске политике, јер је у неколико махова у борби против Дубровника хтео да уклони посредништво и експлоатацију Дубровчана у својој држави.

Али, у унутрашњој политици Урошев особит значај у томе је што је он истакао државни принцип изнад свега, и том принципу подредио и свако верско деловање. Од не мањег је значаја било и дефинитивно решење сукоба између Барске и Дубровачке архиепископије о власт у Србији, који је решен у корист Бара највише заслугом Урошевом.

Урош је, сем тога, први почео експлоатисати руднике, који су

после постали један од главних извора материјалног благостања и снаге српске државе у средњем веку. Као прва последица отварања рудника јавља се и ковање српског новца.

Напослетку, овај благочестиви краљ, је штитио и помагао књижевност и књижевнике; он је дао подстрек последњем ученику Светог Саве, највећем средњовековном писцу кога је дала Србија, хиландарском монаху Доментијану да изради нову, опширнију и китњасту биографију његовог деде Симеона Немање, кога је краљ себи поставио за узор, као и биографију његовог стрица Светога Саве, утемељивача Српске Цркве.

Ожењен Јеленом, одивом из француске краљевске породице, Урош је живео

скромним патријархалним животом, сретан и задовољан у кругу своје породице, и он је, на супрот сјају византијског двора, са поносом истицао византијским посланицима скромност, која је владала на његовом двору, где су морали сви да раде. У једном опису византијског писца Пахимера говори се о томе како је једном приликом дошла једна висока византијска делегација да се упозна са обичајима Срба, њиховим начином живота и управом, како би оценила могућност удаје византијске принцезе за краљевог млађег сина Милутина, па се Урош веома зачудио раскошној пратњи са евнусима. Распитавши се за евнухе рекао је: „Шта је то? Код нас то није обичај.“ Одмах им је показао

на једну скромно одевену девојку која је седела са преслицом у руци и упозорио их: „Тако се ми опходимо са нашим снахама.“ Византинци су овакав живот оценили као прост и сиромашан.

У спољној политици Урош је вешто употребљавао у своју корист борбу епирског деспотата и никејског царства, две грчке државе, од којих је свака хтела да наследи византијску империју и да узме од Латина Цариград. Али, када је Латинско царство пало, и када је никејски цар Михаило Палеолог заузео Цариград, Урош је почео правити комбинације са рођаком своје жене, Карлом Анжујским, који је хтео да поново освоји Цариград, да у савезу са њим узме што више земаља од Византије. Преко Карла, који је био у породичним везама и са угарским краљевима, Урош се при крају своје владе приближио и Угарској, са којом је дуго био у рђавим односима, и оженио је свог најстаријег сина Драгутина, Кателином (Катарином), ћерком угарскога краља Стефана V. Подстрекаван из тазбине, и помоћу војске, коју је добио из Угарске, Драгутин је, незадовољан што не добива више учешћа у владавини, дигао устанак, потукао војску свога оца и узео му власт и престо.

Урош се после тога повукао, са онима који су му остали верни, у Хум, ту се замонашио и добио име Симеон по угледу на свог деду, великог жупана Симеона Немању, да би се убрзо затим упокојио 1/14 маја 1277. године. До данас је непознато да ли је његово тело тада погребено негде у Хуму, а касније пренето у Сопоћане, или је одмах положено у његову красну задужбину.

ИЗ „ЖИТЈА КРАЉА УРОША“ ОД АРХИЕПИСКОПА ДАНИЛА

ДОЛАЗАК НА ПРЕСТО КРАЉА УРОША

После овог, благовољењем Божјим прими престо краљевства брат његов, звани велики краљ Урош. Овај такође пун милости и божанствене

благодати, васпитан у доброј вери и разуму својих родитеља, и научен божанственом закону, био је ревнитељ отачаским законима и предањима. Јер на овом процвате светиња Господња, према Богооцу који се јавља, јер рече: „И на оном ће процвати светиња моја“, такође: „Очи Господње су на праведницима“. А Исаија: „Ево син мој који ми се свиде, и вазљубљени мој, на кога се поузда душа моја“. Јер будући савршен великолепном лепотом изгледа и красотом, имао је свагда у срцу своје страх Господњи, и њиме утврђујући свој ум, паде на земљу, од које би узет, и клањајући се Владици своје говораше:

„Господе, наведи ме на Твој пут, и поћи ћу у истини Твојој“, и Твојом вољом подај лепоти мојој силу, и „не одврати лица Твога од мене“, да не будем кадгод смућен, и утврди земљу отачаства мога, даровану ми свемоћном Твојом десницом, јер ти си утврђење оних који притичу к Теби, „јер на Тебе се уздаше оци наши, уздаше, и спасли су се“.

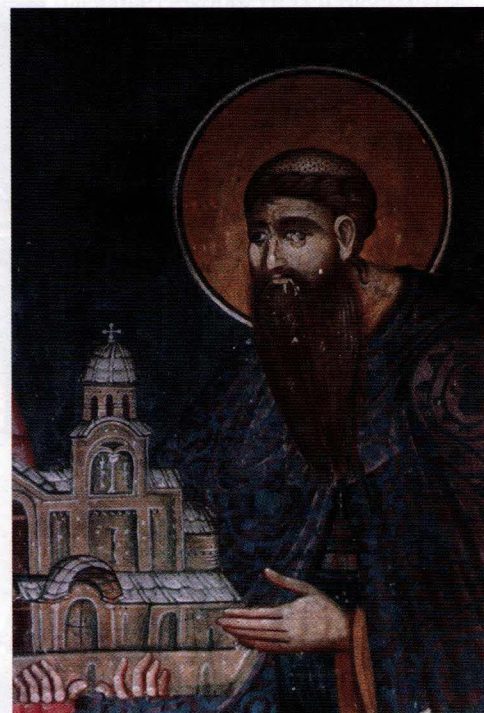
Ово говорећи овај благочастиви и велики краљ Урош, непоколебивом вером љубави хришћанске предржа престо краљевства, живећи у најсрдачнијој љубави са околним царевима, јер га веома љубљаху због врлине његове, поштујући га по достојању и знајући га као

крепкога краља у своје отачаству, у српској земљи.

ЖИТЈА КРАЉА УРОША ЈЕДНОМ АНЖУЈСКОМ

Када је проводио дане своје на престолу Богом дарованог му краљевства, паде му на памет она реч, коју је Господ рекао о првосазданом човеку, када рече: „

• *Архиепископ Данило II,
фреска у Пећкој патријаршији*

Није добро да човек буде сам, створићемо му помоћ“, како књиге од Постања сведоче о овом. Тако и овај благочестиви узе себи жену од царскога племена, од фрушкога (францускога) рода, звану благочастиву краљицу Јелену. И када је овај такав брак био састављен, живљаше овај христољубиви краљ у своме отачаству са Богом дарованом му супругом, јер достојно ми је ово рећи, богољубивом Јеленом, увек непрестано поучавајући се премудрости, којом је могуће угодити Богу добрим и богољубазним делима. Јер књиге Соломонове кажу: „Из уста праведнога капље премудрост, а уста нечастивих одвраћају се“, и „праведници ће живети на векове, и од Господа им је награда“. И Богоотац (пророк Давид) сматрао је праведнике блаженим у псалму, јер рече: „Блажен си, и добро ће ти бити; и твоја жена (је) као плодовита лоза у странама дома твога“.

РОЂЕЊЕ ПРВЕНЦА ДРАГУТИНА

И после овог заче благочестива и христољубива Јелена у својој утроби. Када је дошло време да роди, по вољи и милости доброга Бога роди свога сина, Богом насађену грану од доброплоднога корена. Јер на овом детету се испунише богосветле и многохвалне радости његових родитеља, и многи се обрадоваше због његова рођења, и уједно се обрадоваше све државе отачаства овога великога краља Уроша. Родитељи овога богознаменитога детета запеваše најчаснију песму са Давидом, говорећи: „Велики је Господ наш и велика је моћ његова, и разум његов не може се описати“. „Јер нам Његово свето име учини величину силну“.

Узевши Богом дарованог им сина, пород добре вере, учинише све обично о детету по божанственом закону, даровавши му бању крштења, и крстивши га у име Оца и Сина и светога Духа и дадоше му име Драгутин,

који ће заиста бити драг и угодан Богу у сваком добром делу, и који ће толико узрости целомудреним умом. Јер почину на овом младићу Дух премудрости, Дух страха и разума Божија. Богоотац пророк рече говорећи: „Из уста младенаца и оних који сисају спремио си хвалу“. Јер начетак Господу је исповедање

Порџреши краља Милутиина, и Драгутиина, Ариље, јужни зид њирираше, 1296. година

Његово. Добрим делима служише Господу у младости својој, испуњујући речи које је пророк рекао: „Не ревнуј (у) лукавим, нити завиди онима који чине безаконе“, свакако чувајући себе, да не даде Господу безумља уснама својим, у сладост примаше речи божанствених списа, и у њима утврди свој ум од све душе говорећи: „Закон је твој светлост мојим стазама“, „и неправду омрзнух и постаде ми одвратна, а заволах Твој закон“.

СУКОБ ИЗМЕЂУ ОЦА И СИНА И СМРТ КРАЉА УРОША

А шта је било после овога? Када родитељ његов није примио такве његове речи молбе, него се још великом јарошћу разгневио на њега, овај младић видећи да је пред њиме смрт или живот, и не знајући шта да чини, подиже руку на свога родитеља. И пошто је међу њима била велика борба у земљи званој Гацко, син одоле своме родитељу, и узе престо његов силом. И када је сео краљевати на престолу оца свога у српској земљи, назва се благочестиви и христољубиви и самодржавни све српске и поморске и подунавске и сремске земље краљ Стефан.

Видиш ли, о мили, како свршава слава и земаљско богатство? Зар не разорава прво закон, а подиже распре и ратове и све зле немире? Јер о овоме богодуховени орган, као орао летећи више небеса, апостол Павле јавља говорећи: „О ја јадни човек! Ко ће ме избавити од печали живота овога света“? И опет рече: „Ко хоће да буде друг овоме свету, непријатељ Божји назива се“. Родитељ овога благочастивога краља оде у неку земљу, тамо сврши свој живот, и би часно пренесено тело његово, и положише га у његовим рукама начињеном манастиру, у дому Свете Тројице, у месту званом Сопоћани, и ту лежи и до овога дана.

КРАЉИЦА ЈЕЛЕНА АНЖУЈСКА, УКРАШЕНА СВАКОМ ВРЛИНОМ

*„Оштра речју, а блага по нарави,
нейорочна живојом, а у зайоведању
кройка да обраћи доброразумним
речима, да њеши нелицемерно и
безболно... Била је украшена
сваком врлином... Била је јошова
да одговори свакоме ко је њиша...
Њена реч била је расјворена
сољу и не нађе се у њој лицемерја,
да некоја њошјује, а друјоја
да ѡрезуре. Великој и малоја,
бојаја и нишја, ѡраведника
и ѡрешника, болна и здрава
– свакоја од њих једнако је
њошјовала и свакоме је дужну
частј одавала.“* *Архиепиској
Данило*

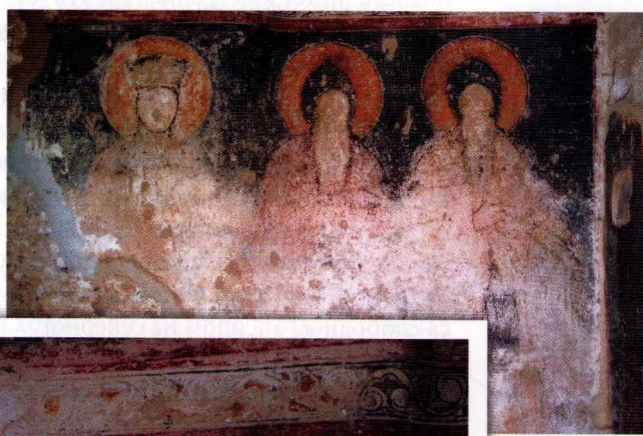
Око 1245. године краљ Урош се оженио Јеленом, рођаком Карла I, краља Сицилије и Напуља. О красној личности Јелене Анжујске највише сведочанстава оставио је архиепископ Данило II у познатом зборнику „Житија краљева и архиепископа српских“ из 14. века.

Јиричек каже да је Јелена Анжујска родила Драгутина и Милутина, да је сигурно царске или краљевске крви, оштроумна, добра, дарезљива, високоморална и да је надживела мужа, а изгледа и једног сина, Драгутина. Наводно је била једнако популарна код Срба и Латина у Приморју, поштована од обе цркве, оставила је трајну успомену у Дукљи, обновила чувени град Дриваст или Дривост. Град су разорили Монголи у

једном свом налету. Подигла је католичке цркве у Котору, Бару, Улцињу и Скадру, манастире фрањевачког реда код Бара богато даривала и подигла православни манастир Градац на Ибру.

Србију је Јелена доживљавала као свој дом и у њој се тако понашала – као жена домаћина. Обилно је даривала цркве, помагала сиромашнима. Сакупљала даровите Србе и градитељима и украситељима црква нештедимице давала злата да нико од њих не буде увређен насиљем, или да ко у нечем негодује. На свом двору створила је неку врсту школе за домаћице, где су се девојке из сиромашних кућа и будуће мајке училе различитом рукодељу: везењу, ткању,

*Краљица Јелена
Анжујска као
монахиња, Краљ
Урош Први као
монах Симон
и Св. Симеон
Немања са фреске
у ѡријрајши
сойоћанској
Храма*

шивењу, добијале потом одговарајуће васпитање и после мираза за удају. Нарочито се тада у српској држави неговао вез, а познато је да су ношње средњовековних владара и племића бивале раскошно украшене везом, који је најчешће био златан. Но, није

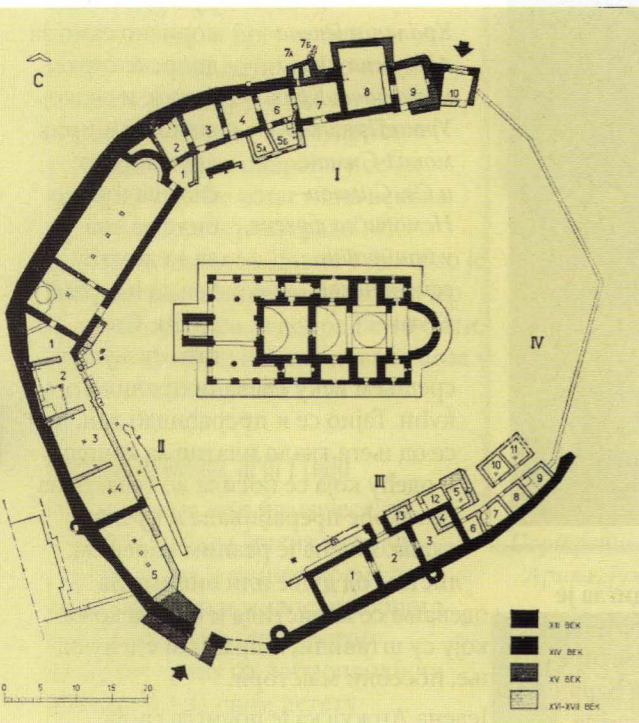
рукодеље било корисно само за дворске сврхе, него је и свакој жени из ширих друштвених слојева нужно било да зна да за домаћу чељад направи одећу. Све што су људи у

средњем веку одевали правило се у кући. Гајио се и прерађивао лан, па се од њега ткало платно за кошуље и одећу која се носила до тела. Вуна се такође прерађивала и прела и ткала. Бојена је разним корењем, листом од дуње или вишне. За одевање се користила и овчија кожа коју су штавили, и правили одећу од ње, посебни мајстори.

Јелена Анжујска је подигла своју задужбину, манастир Градац на Ибру код Рашке. После смрти свога мужа, тамо се замонашила и познати су њени портрети који је приказују као монахињу у капели код Ђурђевих ступова, у Расу, у Ариљу и у самом Градцу. Три године након смрти јавила се у сну једном монаху и објавила му да не жели више да живи у земљи, него да је изведе из ње. Тадашњи епископ Сава је ископао њено тело из земље и открило се да је оно нетрулежно. Претпоставља се да је нетрулежна рука која се данас чува у Тврдошу, манастиру крај Требиња, управо део моштију Свете Јелене Немањић, супруге краља Уроша Првога.

МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ

Манастир Сопоћани, задужбина краља Уроша Првога, изграђен је у другој половини 13. века поред извора реке Рашке, у области Раса – средишту српске средњовековне државе. Основан је као монашка насеобина, са црквом Свете Тројице као најзначајнијим делом. Био је окружен дебелим зидом, уз који су, с унутрашње стране, били распоређени трпезарија са кухињом и низ зграда на чијим су се спратовима налазиле монашке келије. Унутрашње површине цркве и трпезарије биле су

Основе манастирске целине

покривене фреско – сликарством. У манастир се улазило са две наспрамне стране. На југозападу се налазила главна капија, а на североистоку друга, која је вероватно омогућавала везу са манастирском економијом.

Није остала забележена тачна година оснивања Сопоћана, али се посредно може закључити да је сликање главних делова цркве завршено између 1263. и 1270. године. Грађење цркве и манастирских зграда могло је бити и десетак година раније.

Спољна припрага са звоником дозидана је нешто касније. Није

позната ни година градње, ни ктитор. Фреске спољне приправе насликане су после две преправке звоника, у доба Душаново, пре него што је проглашен за цара.

Манастирска трпезарија налазила се на западној страни, наспрам улаза у цркву. Била је после цркве најзначајније и најмонументалније здање у манастиру. Саграђена је у облику правоугаоника, са слободном апсидом на северној страни. По дужој осовини имала је низ дрвених стубова, на које се ослања горња конструкција. Стубови су стајали на каменим базама уграђеним у под од пешчарских плоча. Унутрашње површине зидова биле су живописане. Највероватније није имала спрат, али је приземље морало бити високо. Нису сачувана места прозора, нити њихови делови. Доцније је трпезарија преправљана. Вероватно у 15. веку преграђена је тако да је мањи простор постао део кухиње, у коју је смештено велико огњиште – пекара. Тада је отворен и нов улаз у трпезарију, поред апсиде, из трема суседне стамбене грађевине.

Између трпезарије и главног улаза у манастир откривени су остаци пет просторија. На основу просторног распореда, архитектонских појединости и нађених предмета могу се у њима препознати манастирска кухиња и оставе. Две прве одаје служиле су за припремање хране и имале су непосредну везу с трпезаријом. Прва, која свакако припада најстаријем периоду, имала је у углу тространо огњиште. У другој се налази четвртасто постоље ложишта велике пећи, а уз бедем је сачуван низак зидани банак. Приликом ископавања пронађени су делови конструкције високог димњака: стуб, капители и тестерасто засечени сводари два плитка лука. Слично огњиште налази се у Црној Реци, а начин клесања и

спајања сводара зупчастим засецима био је познат каменоресцима који су у 16. и почетком 17. века учествовали у градњи црква у околини Сопоћана.

Кроз зид између друге и треће просторије пролазиле су оловне цеви, којима је спроведена вода до фасадног зида, где се налазила чесма. Од ње до трпезарије, дуж целог зида, озидана је клупа са седиштима од пешчарских плоча. Грађевина је имала трем, а зиданим степеништем се излазило на спрат, где су, вероватно, постојале монашке

келије. Сачувани остаци највећим делом припадају крају 16. или почетку 17. века.

Првобитна главна капија манастира Сопоћана налазила се у оградном зиду, али је била богатије обрађена од њега, јер је за оквир употребљен тесани пешчар. У доцнијој обнови, вероватно у 15. веку, испред ње је додата улазна просторија са још једном капијом. Уз улаз је дограђена и кула. Економски улаз у манастир, на североисточној страни, такође је преправљен у 15. веку, а доцније зазидан и коришћен за становање.

Зграде за становање налазиле су се на северној и јужној страни манастирског дворишта. Приземља су коришћена као оставе, а на спрату су биле монашке келије.

Првобитан облик грађевина на северној страни не може се тачно

утврдити. Од сачуваних остатака као целина се издваја зграда призидана уз апсиду трпезарије. Начин градње и археолошки налази одређују време њеног подизања у почетак 15. века. Имала је четири просторије и дубок трем дуж целе фасаде, ослоњен на дрвене ступце, с каменим постољима.

Из трема се улазило у све просторије и трпезарију, а зидано степениште водило је на спрат. У доцнијој преправци, вероватно с краја 16. века, од једног трема

биле коришћене као подруми. Уз преправку је коришћена и доцније. Према дворишту је имала трем и зидану клупу прислоњену уз фасадни зид. У наставку ове грађевине, према истоку, откривени су наставци друге, зидане вероватно крајем 16. века.

По просторном распореду и начину градње она се разликује од осталих у манастиру. Имала је седам просторија и ходник по средини, а зидана је изнад сокла у бондручној конструкцији са испуном од ћерпича. Просторије су биле мале, намењене за становање. Три одаје уз бедем имале су подове

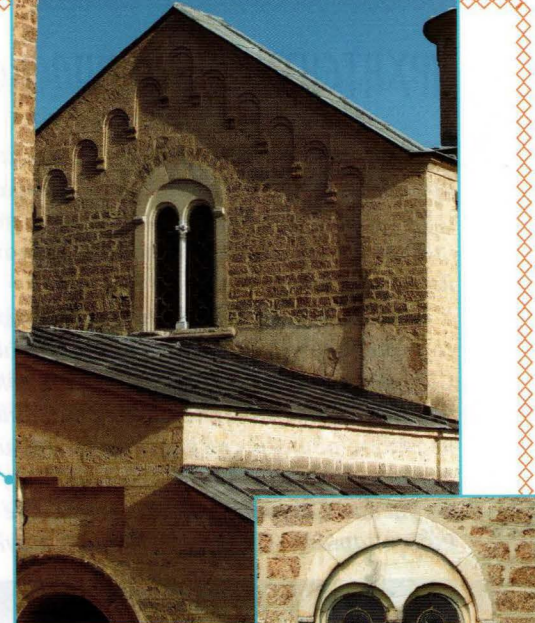

начињене су просторије за становање и у њима озидане пећи с керамичким лончићима. Уз јужни оградни зид манастира постојала је у време његовог оснивања грађевина са три просторије у низу, које су, свакако,

шестоугаоних или правоуглих опека, а грејале су се пећима са керамичким лончићима или огњиштем.

На већини манастирских зграда прагови и оквири прозора били су од клесаног камена – пешчара. У последњем градитељском периоду од истог камена били су израђени

Манастир је у току свог постојања заджао поделу простора према намени. Поједини делови грађевина коришћени су у свим епохама његовог живота. Остаци који су се до данас сачували настали су у различитим раздобљима, а пружају непотпуну представу о последњем градитељском периоду у 17 веку.

украси на каминима и поједини делови конструкције.

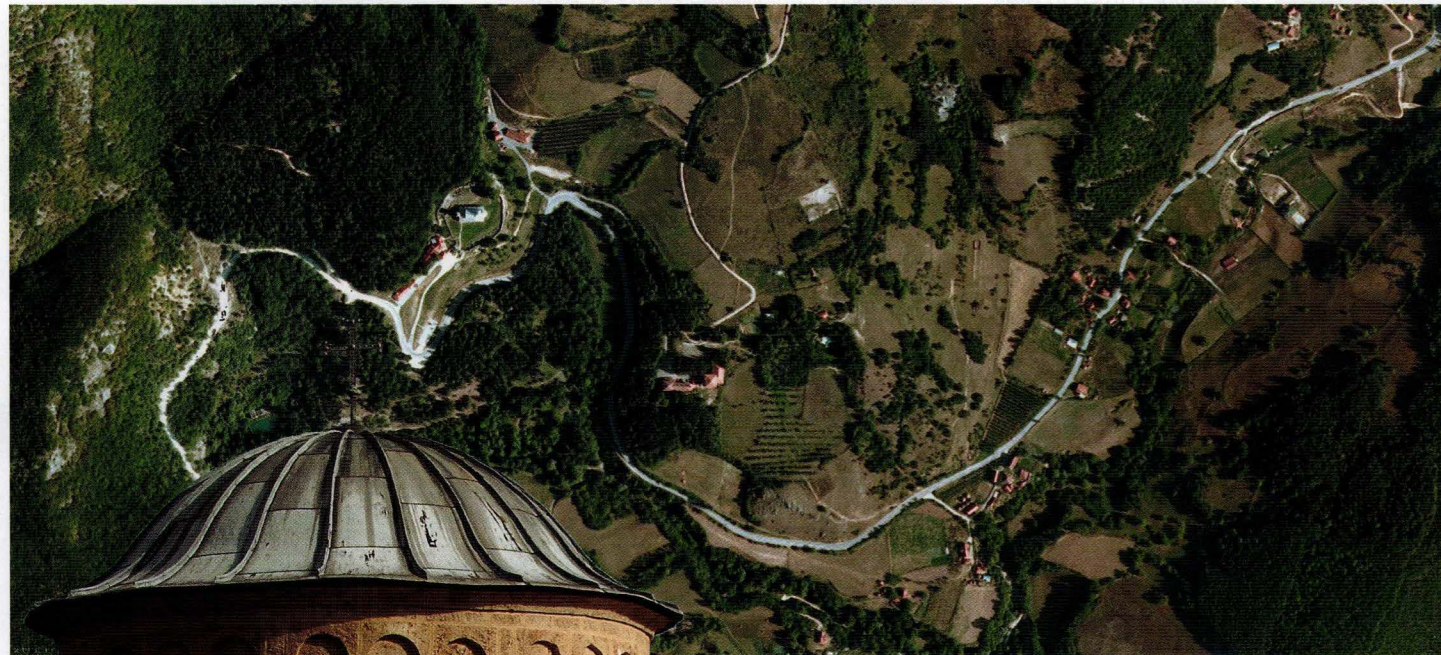
АРХИТЕКТУРА КОМПЛЕКСА МАНАСТИРА СОПОЋАНИ

Сопоћани заузимају једно од најистакнутијих места у архитектури XIII века у „рашкој“ стилској групи. Та група је имала у своме развоју један дефинисан ток кроз читав низ архитектонских елемената јасно одређеног облика и обраде.

У целој овој низу архитектонских елемената иочује се јасно издвајање именујући основни облик, иочев од Свуденице (пре које, црква Св. Николе код Куришумлије и Бурђеви Свудови код Новог Пазара, још немају овај издужен, доцније све одређенији, облик), који ће да се развија даље преко Жиче, Милешеве, Придворице, Бурђевих Свудова у Будимљи, цркве Алосиола у Пећкој патријаршији и Мораче. Затим, идући хронолошким

редом, дођу се Сопоћани, а после ових долазе још Градац, Давидовица, Ариље и Бањска — ако се цео низ посматра са тачке гледишта архитектонских облика, обраде и украса.

На Сопоћанима се све те карактеристике могу ирајати. Црква овог манастира је релативно великих димензија. Разуме се, и њена величина је одмерена према потребама једног манастира. То није била црква намењена већем броју становника какве вароши, већ црква манастира саграђеног „Рашкој на извору“, у иловаченом зеленом крају, удаљеном више километара од садашње иресонице, Раса.

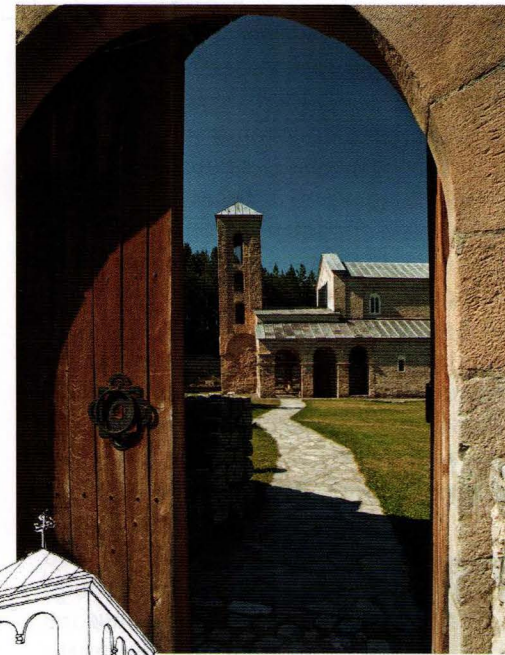
На ограниченом простору, у богатој шуми са бројним изворима и са визуелним отварањем ка врховима Старог Раса, црква манастира Сопоћана, са преосталим деловима манастирског комплекса, образује јединствену архитектонску целину на нашим просторима. Манастир Сопоћани се налази између Новог Пазара и Старог Раса. Његова северна и западна страна окренуте су ка околним брдима, а док су источна и јужна слободније и отвореније према спољашњем простору и слободним визурама. Делови манастирског комплекса, сем цркве, били су у рушевинама или покривени слојем земље и шута тако да нијесу били познати облик и величина манастирског насеља. Било је очигледно, на основу сачуваних материјалних остатака, историјских путописа и досадашњих истраживања, да манастирски комплекс Сопоћана спада у утврђене и има урбани облик и архитектонске одлике какве је имала већина српских манастира

у средњовековном периоду. Ради веће безбедности, боље одбране и значаја, манастирско насеље је било додатно утврђено са свих страна. Главне објекте манастирског комплекса чине црква Свете Тројице која је смештена у централном делу истог, и трпезарија, док су остали објекти различите намене изграђени по ободу унутрашњег простора, и уз спољне бедемске зидове. Снажни зидови грађени су од камена. Њихови данашњи остаци су промењљиве висине и дебљине

је изграђен утицали су на његов облик и просторну форму, затим на положај улазне капије, која се налази са јужне стране, за разлику од осталих манастира код којих се налази на западу. Основа манастира има доста правилан облик, па су стога градитељи могли да остваре основну просторну концепцију размештаја свих објеката и садржаја у њему, смештајући цркву у централном делу, какав по правилу сусрећемо код свих српских манастира из тог периода. Недалеко од манастира, на стени изнад реке Рашке, уздижу се остаци утврђења Старог Раса, који је удаљен од Сопоћана пар километара. У некадашњим снажним зидинама очувани су остаци цркве и палате. Манастирски комплекс Сопоћана нераскидиво је повезана са наведеним утврђењем и Трговиштем-Пазариштем које се такође налазило у непосредној близини и заједно са њима чини јединствену и до данас очувану целину.

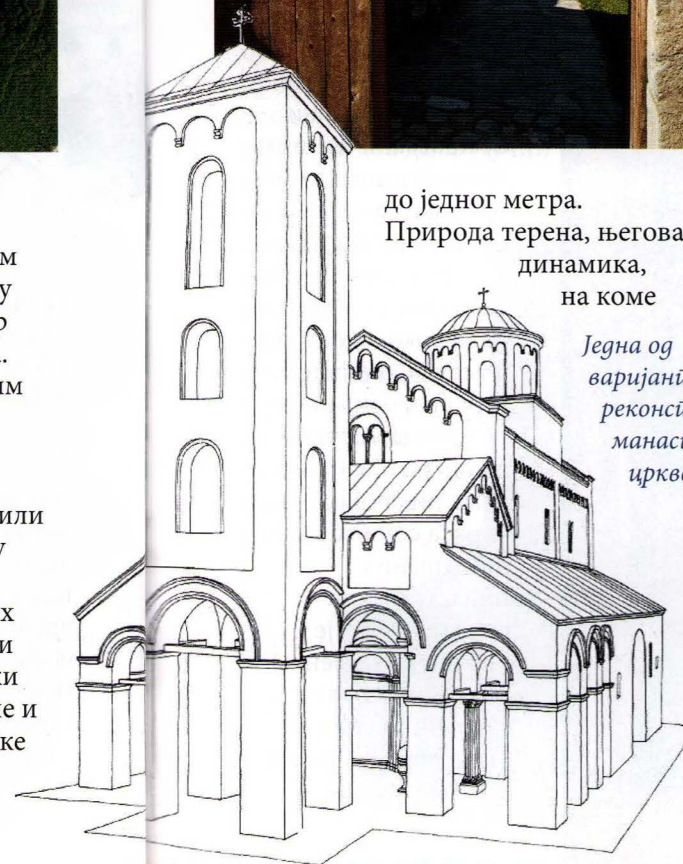
АРХИТЕКТУРА МАНАСТИРСKE ЦРКВЕ

Црква је подигнута у централном делу манастирског комплекса и доста је пространа: широка је петнаест метара, а дуга тридесет шест. Сопоћани заузимају једно од најистакнутијих места у архитектури XIII века у „рашкој стилској групи“. Сам назив стилске групе долази по називу

до једног метра. Природа терена, његова динамика, на коме

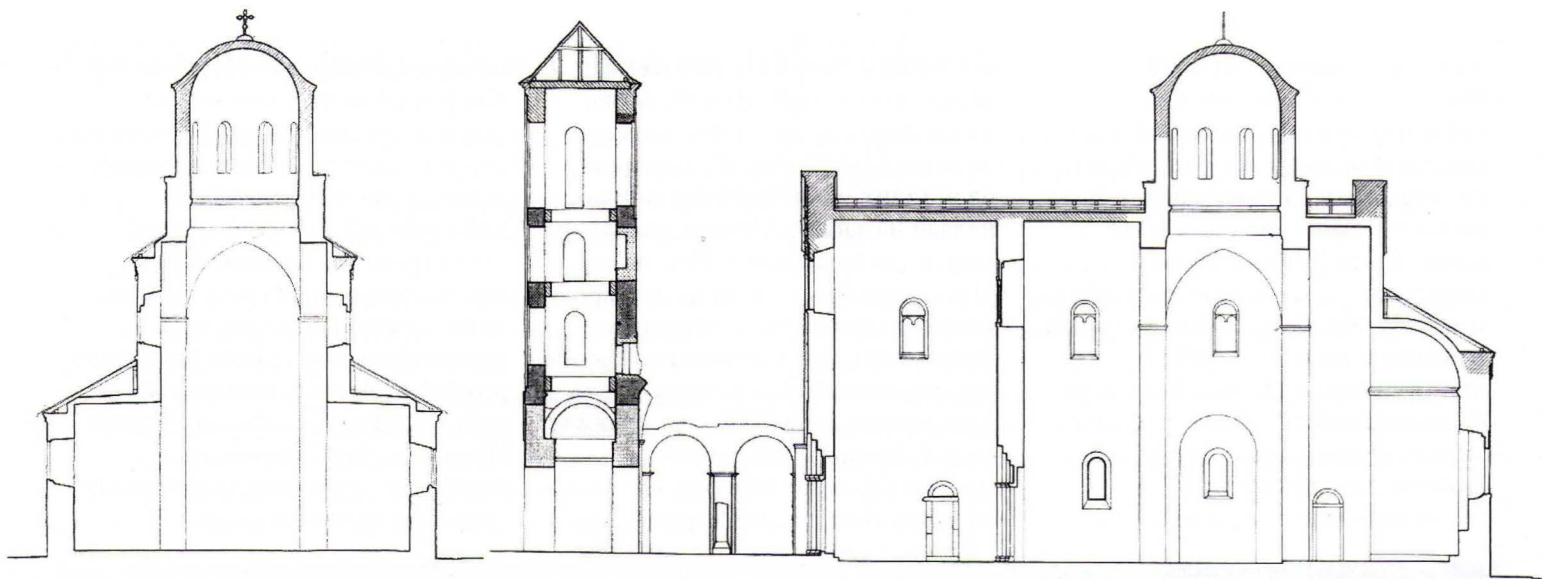
Једна од варијанти реконструкције манастирске цркве

Данашњи изглед цркве после реконструкције

централне области којом је владао Стефан Немања и око које се ширила српска држава. Ова стилска група и њене цркве су у стилском погледу одраз градитељског уклапања источног и западног стила грађења. Прихваћена архитектонска решења у основи, али и у рашчлањавању маса су византијска, док је фасадна обрада романска, настала под утицајима који су стизали из Италије, преко Приморја. За основни облик усвојена је једнобродна грађевина са једном куполом високо

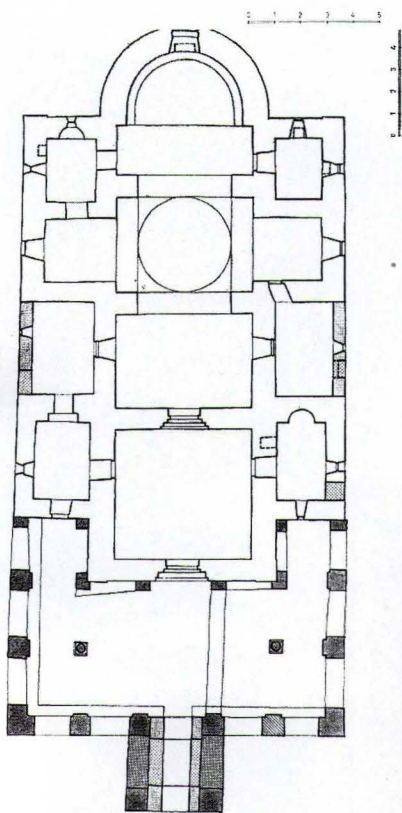

*Основа, појречни и појужни пресек
циркве Свете Тројице*

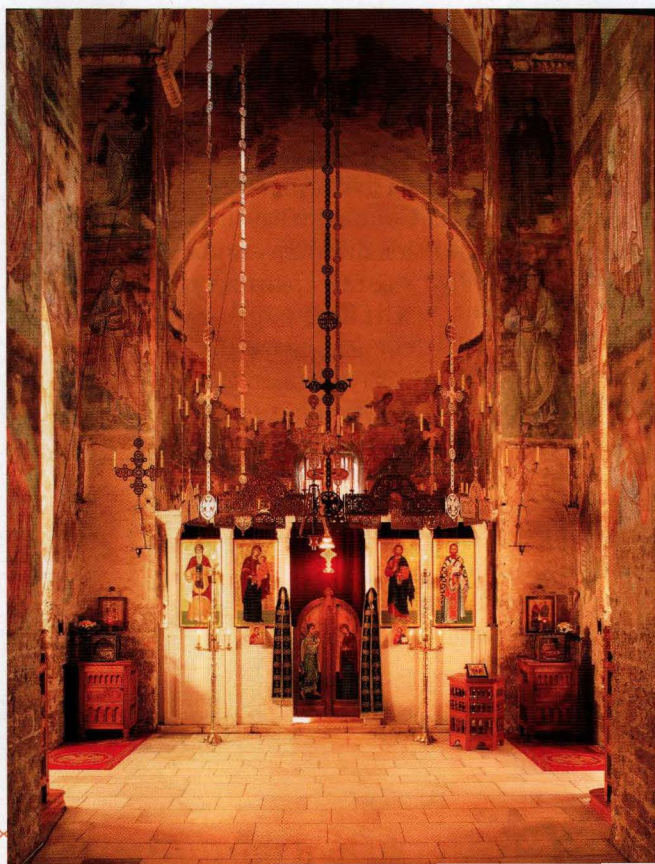
брода цркве. Олтарски простор је једноделан, с полукружном апсидом. Проскомидија и ђаконикон су посебне просторије које су вратима повезане са олтаром. Решење олтарске преграде следи у свом архитектонском обликовању узоре из византисјких цркава, посебно оних из ново освојених и рашкој припојених

крајева, као што су Метохија и Македонија. Сама преграда је прилагођена просторном распореду у олтарском делу источног храма, али истовремено је доста особена у детаљима обраде и у себи има доста романских утицаја. Унутрашњи простор главног дела цркве висок је и добро осветљен. Такође, и припрата. Цела архитектонска концепција манастира Сопоћана води нарочито рачуна о ефекту спољног изгледа грађевине. Тај ефекат упечатљиве спољашности

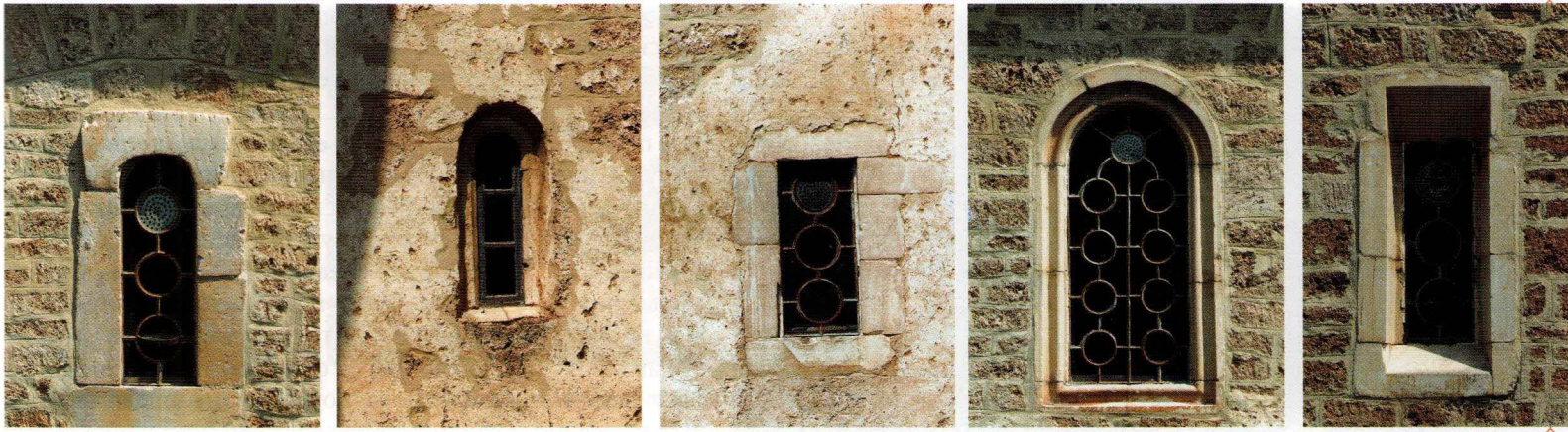

Унутрашњост цркве Свете Тројице

уздигнутом на квадратном тамбуру (постољу), са припратом са западне стране око које су додати параклиси. Поткуполни простор је северно и јужно проширен певничким трансептима, какве имају скоро све немањихке цркве. Унутрашња припрата је исте ширине и висине као главни брод, грађена је заједно са црквом и има бочне параклисе који су зидом одвојени од главног

постигнут је изванредним уклапањем нижих делова цркве који су повезани бочним косим једноводним крововима који цркви дају изглед класичне тробродне базилике са куполом на високом постољу. Фасада Сопоћана је равна, озидана је ситним квадерицама од бигра (сиге) и нема никаквих украса сем благо наглашених пиластера, али су зато богатије украшени каменом пластиком врата и кровни венац. Цела обрада фасаде упућује нас на

Прозори на манасџирској цркви

закључак да се ради о приморским мајсторима који су стварали и своју вештину стицали под снажним романским утицајима. Тај романски утицај нарочито је истакнут и долази до изражаја на аркадицама кровног венца. Профилацијом је најбогатије украшен улазни портал. Он је богатао украшен на романички начин. Његова камена пластика се својим једноставним профилом степенасто увлачи у структуру зида. Додуше, камене пластике која је богата зооморфним мотивима на мермерном порталу Сопоћана нема. Портали су обрађени само архитектонским профилима. Прозорски отвори су дводелни- стубић по средини дели отвор на два дела. Лучни отвори изнад прозора, имају архиволте српастог облика које су шире у темену но у ослонцима. У прозорска окна уграђиване су гипсане табле са кружним отворима, у које су

стављане окупусне плочице стакла у боји. У унутрашњости цркве у њеном ентеријеру било је доста украса од гипсаног „штук“ малтера, и то изнад унутрашњег портала, у олтару и на пиластрима испод куполе. У цркви су се налазила четири камена саркофага, који су до данас сачувани делимично или у целости. У средишњем делу цркве налази се, лево и десно од улаза, по један камени саркофаг. У Сопоћане су биле пренесене мошти краља Стефана Првовенчаног, а ту је затим била и сахрањена његова жена краљица Ана Дандоло као и сам ктитор Урош I и архиепископ Јоаникије. Са западне стране у периоду после 1270. године подигнута је спољна

припрага на спрат која се назива „егзонартекс“. Приземље ове спољне припраге је засведено крстастим сводовима који су се ослањали на ступце и стубове и било је отворено као трем. По остацима у ниву приземља можемо да претпоставимо да су на спрату, а о томе постоје различита мишљења, постојала два или један параклис, са или без куполе. У средини планиметријске равни улазног зида, својом висином, доминира високи звоник са низом једноделних и дводелних прозора постављених по вертикали. Овај звоник спада у ред наших најлепших средњовековних звоника који у себи поседује елементе романичке архитектуре. Овај звоник је у

цркве њој блиским црквама грађеним у том периоду а то су : Жича, Милешева и Богородица Љевишка. Манастир је рушен и обнављан у току своје вишевековне и дуге историје,

приземљу постављен конструктивно сувише смело и ослања се на четири ступца. Изворни архитектонски изглед самог храма може само да се наслути, али он нимало није нарушен касније изграђеном спољном припратом и високим звоником, ефекат је постао богатији волуменском синтезом наглашене хоризонтале храма и вертикале звоника. Симбиозом архитектонске традиције, византијског света, и искуства, које су мајстори доносили са Запада, али и тенутних стилских утицаја који су се рефлектовали кроз утицај Латинског царства на саму Византију а посредно и на стваралаштво на овим нашим просторима, остварене су у Сопоћанима нове вредности наше рашке школе које ће примену наћи на другим монументалним сакралним објектима у каснијем периоду. Аналогију шта је могуће било у делу спољне припрате на спрату можемо успоставити упоредном анализом Сопоћанске

али је његова архитектура сачувана до данашњих дана. Цео овај импозантни комплекс почео је пропадати у периоду првог великог аустријско-турског рата из 1689. године и то у току рата а посебно након његовог завршетка и пустошења од стране Турака. Тада је вероватно први пут скинуто олово са крова, које је касније коришћено као драгоцен материјал за израду „куршума“ за пушке. Тако су постепено услед недостатка оловног покривача почели да падају сви сводови, а хемијски процеси услед влажења малтера довели су до тешких оштећења фресака којима је целокупна унутрашњост цркве била живописана, и које спадају у ред најлепших у средњовековној српској држави. Стога Сопоћани својеврсни „ковчег“ највећих вредности и стваралачког доприноса нашег народа светској цивилизацији исказан кроз уметност зидног сликарства, су и увршћени у светску баштину која је под заштитом

УНЕСКА. Преко два и по века овај наш споменик од изузетног значаја био је напуштен. Путописци су у више наврата 1724 и 1759. године, забележили његово сасвим тешко стање. Тек су након ослобођења овога краја од вишевековног турског ропства у току 1927. и 1929. године први пут изведени грађевинско-архитектонски радови на његовој физичкој заштити. На тај начин заштићене су фреске од даљег пропадања, поново озидани сви пали сводови и привремено покривена цела црква ћерамидом. После Другог светског рата радове на његовој заштити до дан данас спроводи Републички завод за заштиту споменика културе Републике Србије. Кровови су добили свој изворни оловни покривач. Кула-звоник је рестаурисана а нарочита пажња је посвећена спасавању и конзервирању фресака.

АРХИТЕКТУРА КОНАКА

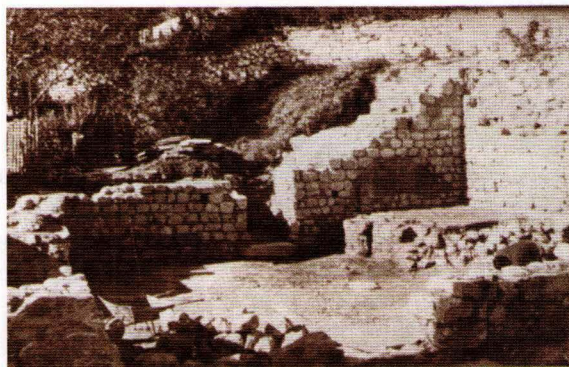
По нашој средњовековној традицији, која своје корене црпи из византијске, сва манастирска здања за становање или економске потребе била су грађена са унутрашње стране одбрамбених зидова. Њихови остаци очувани су само у најнижим деловима подрума и приземља или су и дан данас под земљом. Истовремено са црквом Свете Тројице, у Сопоћанима су биле подигнуте зграде за живот монаха. Из времена градње цркве само су остаци манастирске трпезарије и дела конака који се налази у њеном

продужетку који се локацијски налазе на северозападној страни манастирског комплекса. Без обзира што сви делови конака манастирског комплекса Сопоћана нису очувани а и ни настали у исто време, по начину зидања, функцији просторија

Остаци конака са каснијим прирађивањем и део конака на јужној страни портије приликом ископавања 1973-1976.

и обликовању фасада не разликују се од осталих који су грађени у том периоду на тлу српских земаља. Правила везана за њихову изградњу била су дословно поштована. Конаци имају један или два спрата, одликују се наглашеном издуженом

Изглед оtkривене трпезарије и приграђеног дела трпезарије са остацима живописа на јужном зиду

композицијом. Они имају подрум, приземље и спрат. Сав архитектонски доживљај архитектуре конака исказан је кроз обраду спољних фасада према дворишту, које су изузетно обрађене. Дугачак фасадни фронт није представљао препреку да се достигне чист и привлачни архитектонски мотив. Акцент је дат на детаљима фасадне обраде бројних еркерних испада балкона и лучних колонада отворених тремова из којих су монаси улазили у своје келије. Овој богатој архитектонској садржини некадашњих конака треба додати и детаље обраде у дрвету и камену, са виртуозним и смелим степенишним крацима исказаним кроз смелу дрвену конструкцију који су показивали ненадмашном вештину и архитектонску смелост наших средњовековних градитеља.

АРХИТЕКТУРА МАНАСТИРСКЕ ТРПЕЗАРИЈЕ

Сасвим је извесно да је краљ Урош I, у току изградње цркве, подигао и манастирску трпезарију у склопу манастирског комплекса. Трпезарија је постављена наспрам главног улаза у цркву. Била је после цркве најзначајније и највеће здање у склопу манастирског комплекса. По својој архитектонској концепцији трпезарија је велика издужена правоугаона просторија са апсидом на ужем зиду. По средини целом њеном дужином налазио се ред дрвених стубова на које се ослањала горња спратна

или део галеријске конструкције трпезарије. Северозападни зид трпезарије представља део спољашњег одбрамбеног зида односно бедема на чијем су се врху налазили одбрамбени зупци. Улазни зид, окренут је ка главном улазу у цркву и некада је био декоративно обликован захваљујући употреби лукова и плитким нишама који су рашчлањивали ову улазну фасаду и давали јој потребну монументалност у складу са значајем који је она имала у склопиу манастирског комплекса. У време након грађења улазна фасада је била живописана. Трпезарија је била грађена од притесаног камена, а покривена је двосливним кровом од камених плоча са благо избаченим каменим венцем скромног профила. У архитектонској изражајности фасаде уз благо наглашене пиластре, лукове и једноделне

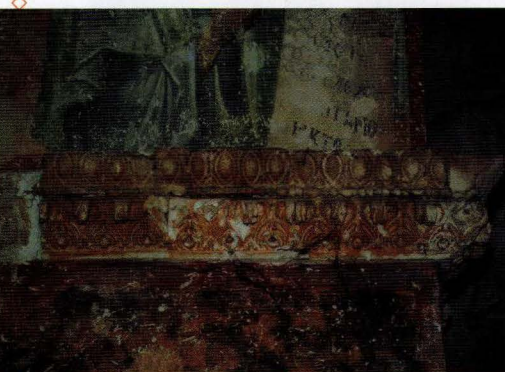
прозорске отворе то је једина карактеристика овога објекта. Од старог намештаја у трпезарији остали су само фрагменти мермерних столова. Највероватније да је трпезарија била украшена фрескама. Од њих није остало ништа као и од саме трпезарије, остала је само нивелета остатака порушеног зида која је променљиве висине, код улазног зида се креће од метра, па све до пар метара на спољашњем одбрамбеном зиду. Између трпезарије и главног улаза у западном делу манастирског комплекса приликом археолошких откопавања откривени су остаци више просторија. На основу архитектонских функционалних детаља а и близине саме трпезарије може се претпоставити да се ради о кухињи и оставама.

Идејни пројекат реконструкције манастира Сокоћани (УНЕСКО)

ШТУКО УКРАСИ И ОБРАДА КАМЕНА

РЕЉЕФНИ УКРАСИ У ШТУКАТУРИ

Штуко декорација у Сопоћанима је дело сликарске радионице сопоћанског мајстора, који је у Сопоћане дошао или са већ припремљеним калупом за њено извођење или га је овде направио. Да је његова радионица изводила ову штуко декорацију сведочи сама техника њеног постављања. Најпре је набачен фреско слој, па је потом означено место на коме ће се она извести. Када је фреско подлога очврснула, приступило се постављању штуко декорације, а на крају је обојена. Индијско црвена бордура на фрескама је преко штуко орнаментике. То се може још увек јасно сагледати на појединим местима са капитела на пиластрима изведеним у штуку. На набаченом фреско слоју, у тренутку постављања штуко декорације, сликарски радови су већ били изведени, јер су се фреске сликале још увек на влажном малтеру. На широј белој траци фреско подлоге, коју је сликар оставио за штуко орнаментiku, јасно се виде ударци неког оштрог предмета којим је очврснута фреско подлога тако припремљена да би се штукатура прихватила.

Сопоћански мотиви штуко декорације на порталу (источном) у припрати, на венцу у олтарској апсиди и капителима пиластра везују се за камену пластику романичких и раноготичких цркава у нашем Приморју и у суседној

Италији. Ова пластика најчешће је била обојена, као што је то случај са каменом пластиком у Студеници. Будући да у Сопоћанима улазна романичка врата у наос нису имала богато украшену архиволту од мермера, сопоћански мајстор у жељи да је реализује, сачинио ју је у штуко декорацији. С обзиром да је боја најчешће покривала камену пластику, утисак је био исти и кад се штуко орнаментика обојила.

У истој техници су свакако биле обрађене велике иконе Исуса Христа и Богородице на западним странама североисточног и југоисточног пиластра, одмах до олтарског простора, у висини иконостаса. Од тих великих икона у обојеној штукопластици данас се види само гипсана позадина.

Идеја да се улазна врата у наос сопоћанског храма прикажу као лепо украшена романичка врата са богато декорисаном архиволтом, а и њена реализација, могла је да се јави само код сликара образованог у крају у коме су такви портали били типични за зидање црквених грађевина, односно у Рашкој, на Приморју (Котору, Дубровнику, Сплиту, Задру и другим градовима) или у суседној Италији.

Сачувани сrbизирани латински натписи на фрескама праотаца Ноја и Сита – Пропатор Ноје и Пропатор Сит (пропатор од *propater*) још више потврђују зависност сопоћанске ликовне културе од суседне Италије.

КАМЕНИ СУД ЗА ОСВЕЋЕНУ ВОДУ

У Сопоћанима је сачувана средњовековна камена посуда за освећену воду (агијазма). Све до 1998. године она је стајала у спољној припрати у средини јужног дела главног брода, наспрам портрета краља Душана и чланова његове породице, када је са тог места уклоњена и после конзерваторских радова постављена у југисточни угао унутрашње припрате. Ова посуда исклесана је од црвенкастог мермера прошараног светлијим и тамнијим жилама. Састоји се од постоља, посуде на ниском стубу са стопом и поклопца. Плитка правоугаона стопа, украшена стилизованим листовима у угловима, ваљкасти стуб и овоидна посуда израђени су од једног комада камена. Посуда је са спољне стране декорисана двема широким тракама с мотивом торуса и трохилуса, између којих се налази раван, незнатно закошен појас. Поклопац

има облик калоте. На површини поклопца су четири двокрака крста на степенастом постољу, симетрично постављена и при врху повезана уском траком. У темену поклопца налази се мали кружни отвор кроз који је некада пролазила метална шипка помоћу које се поклопац дизао.

Истраживањима и конзерваторским радовима, којима је руководила Оливера Кандић утврђено је неколико чињеница. Посуда није сачувана у првобитном стању, већ је у непознато време поломљена у

неколико делова. На месту на коме се доскора налазила у спољној припрати она је постављена, вероватно, у време обнове цркве 1928. године, када су њени поломљени делови спојени малтером. Првобитно место посуде није познато: археолошким

истраживањима спољне и унутрашње приправе нису пронађени темељи или трагови који би на њега указивали. На основу чињенице да су врста и боја камена од којег су израђени сопоћански суд за топлоту и саркофаг краља Уроша I исти, као и да су крупни профили трака које теку са спољашње стране суда слични онима на саркофагу, О. Кандић је закључила да је посуда настала у исто време кад и саркофаг, дакле сседамдесетих година 13. века. Како у то време спољашња приправа са кулом звоником није постојала, посуда се највероватније налазила у унутрашњој припрати. Због претпоставке да се налазила у југоисточном углу унутрашње приправе, испред портрета породице краља Уроша, посуда је постављена на то место, где се и данас налази.

САРКОФАЗИ КРАЉА УРОША И АРХИЕПИСКОПА ЈОАНИКИЈА

Међу фрагментима пластике у манастирској порти постојали су делови саркофага од црног шкриљастог камена, који је вероватно припадао архиепископу Јоаникију. Место овог саркофага било је поред северног зида западног травеја цркве, прекопута гробнице краља Уроша. У тротоару око цркве пронађени су и делови његовог постоља. Прикупљени фрагменти су пружили

Саркофаг краља Уроша

довољно података о изгледу саркофага, те је извршена његова рестаурација. Уместо сегмената који су недостајали исклесани су нови од мермера сличне боје.

На саркофагу краља Уроша недостајала је предња плоча. Један њен део је нађен у манастирском дворишту, а други је био уграђен у под спољне приправе. Оба дела су враћена на своје место.

Врло је вероватно да оба саркофага нису дело истог мајстора и да нису клесана у исто време. Они се разликују и по обради и по

Саркофаг архиепископа Јоаникија

начину конструисања. Саркофаг краља Уроша је од црвенкастог мермера, једноставне профилације по ободу и прилично неуобичајене конструкције. Поклопац носе две бочне плоче, клесане заједно са стубићима са стране, а предњи део затвара једноставна плоча, у доњем делу

профилисана. Посебног постоља нема, већ је оно укомпоновано у плоче које уоквирују саркофаг. По истом систему била је конструисана олтарска преграда, судећи по фрагментима који су се очували. То наводи на закључак да је овај саркофаг из времена грађења цркве. Саркофаг архиепископа Јоаникија је од црног камена. Постоље је посебно клесано и профилисано по доњој ивици. Конструкцију чине четири стубића, између којих су плоче, богатије обрађене. На предњој плочи исклесана су два декоративна крста, чији се краци завршавају палметима, а између њих је једноставан дупли крст. Слично су конструисани и декорисани саркофази српских архиепископа у Пећкој патријаршији. Идентично стилизован крст са цветеликим крацима налази се на једној плочи саркофага код цркве Свете Марије у Свачу, подигнуте крајем 13. века. То је време веома живих веза центра Србије са Поморјем, одакле су често групе мајстора бивале ангажоване за грађевинске радове у унутрашњости земље. Пренос моштију архиепископа Јоаникија из Хума у Сопоћане извршен је по налогу краљице Јелене 1282. године. Она је вероватно учествовала и у припреми места за сахрану овог бившег поглавара Српске Цркве и пријатеља владарске породице, па је за ту прилику могла позвати неког каменоресца из Поморја да исклеше саркофаг, као што је то учинила приликом зидања Градца.

ЈА САМ БИО КАО ВИ, А ВИ ЋЕТЕ БИТИ КАО ЈА

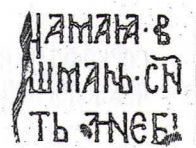
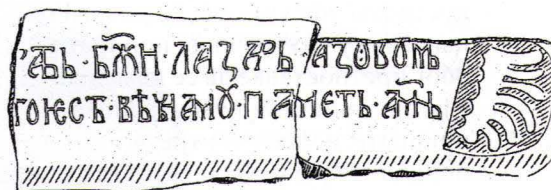
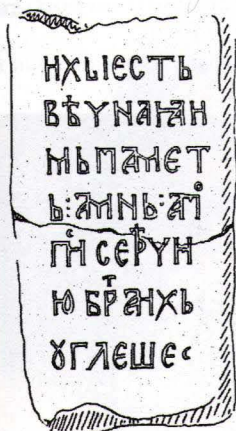
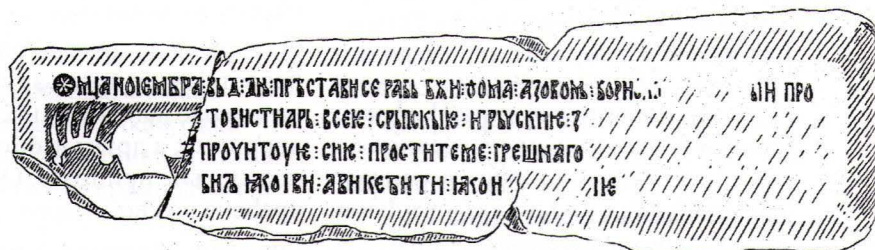
О гробним натписима у цркви Свете Тројице у Сопоћанима

„Сопоћански надгробни највиши су од великој значаја за боље познавање ове особене врсте шексцова, у којима се нејасно осликавају менијалијет средњовековној човека, изражен кроз његов однос према смрти – што у средњовековној култури, бијаше есхатолошкој према своме карактеру, представља истовремено и изражавање односа према животи. На сопоћанским гробовима сачуван је, мада у фрагментима, сразмерно велики број формула које су се у средњем веку користиле за обележавање надгробних споменика од једносавних до веома сложених. Вреди, зајим, напосијати да се међу сопоћанским фрагментима налазе чак четири, на којима су поред највише уклесане и ликовне представе. То су каице са крестом на илочи Томе Борислава, крестна без каице на илочи Лазара и представља шестна на илочи нејасне особе. Сопоћанске ознаке, очигледно световној карактера и можда везане за рану или функцију сачуване личности, постоје и на размишљање о постојању елементарних хералдичких ознака код Срба у средњем веку.“

Даница Филиповић

Приликом претресања под сопоћанске цркве откривен је низ фрагмената старих надгробних плоча, које су свакако некад лежале на својим местима око манастира, па су доцније исечене и употребљене за плочник, или су пак покривале гробове знаменитих личности у унутрашњости храма. Понеки од ових натписа носе драгоцене историјске податке, а сваки је несумњиво важан за

историјски развој писма и језика српског.

Када су након завршетка заштитних радова на манастирском комплексу публиковани резултати, објављено је и осам фрагмената надгробних плоча са натписима. То су:

❖ Надгробна плоча Томе Борислава „Месеца новембра в 4. дан престаџи се раб Божи Тома а зовем Борисла (в)... и протовистијар всеје српскије и грчкије з(емље)... (кто) прочитује сије простите ме грешнаго... (ја сам) бил јако и ви а ви ћете бити јако и (ја)...

❖ Скупна плоча, коју је потписао Угљеша „(Ово гроб) их јест вечнаја им памет амин а пописа се речију брата их Угљеше...

❖ Надгробна плоча Лазара „Раб Божи Лазар а зовом... (ово гроб је)го јест вечна му памет амин“

❖ Надгробна плоча Шишмана (данас изгубљена) „... (месе)ца маја 2... (Ши)шман (?) син ...

❖ Надгробна плоча Теодора монаха „В лето 6890 (н. е. 1382) месеца декембра 9. дан престаџи се раб (Божи) Теодор монах а з(овом)...

❖ Надгробна плоча Будислава „Асе гроб Будислава вечна јему памет... амин...“

❖ Надгробна плоча непознате личности „(прва и друга реч нејасне) друзи и оци (пета нејасна) поменијте мње (осма нејасна) амин ... писа поп...“

❖ Надгробна плоча са представом штита

НАДГРОБНЕ ПЛОЧЕ АВОЈЦЕ СОПОЃАНСКИХ ИГУМАНА

Међу великим бројем нових открића до којих се дошло систематским археолошким радовима на простору манастира Сопоћана налазе се и гробна обележја са средњовековним текстовима – део подужне стране саркофага и добро очувана

ѢСТА

ИГОУМЕНЪ МѢСТА СЕГО СѢГО...

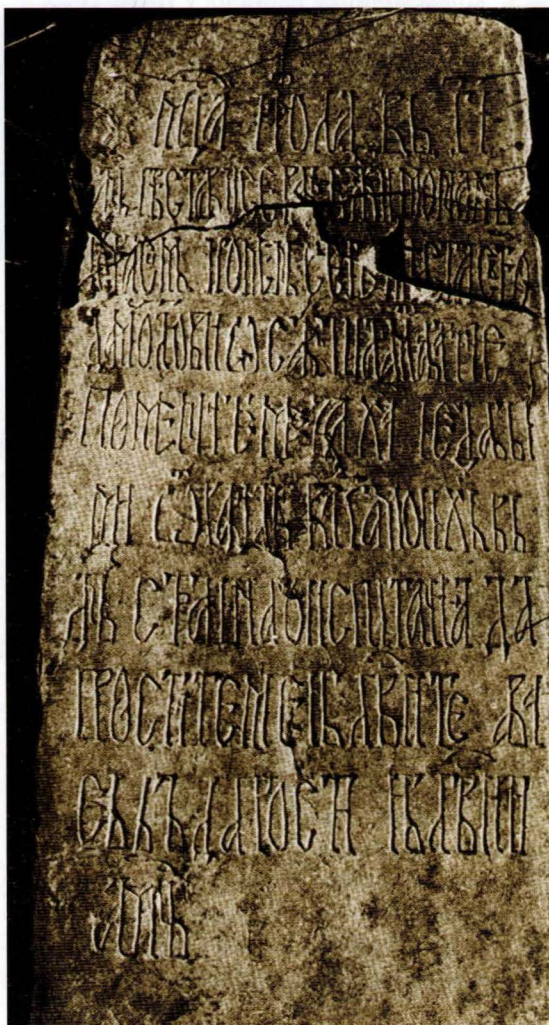
хоризонтална плоча. На већем фрагменту плоче саркофага су четири речи, а на мањем део речи од четири слова; недостаје име игумана. Друга плоча је према очуваном тексту, обележавала гроб игумана Герасима

❖ Надгробна плоча непознатог игумана „(Пр)еста(ви) се... игуман места сего светаго...“

Изглед и положај саркофага, преко пута гроба Ане Дандоло, ктиторове мајке, указују на значај особе чији је гроб био раскошно украшен.

То наводи на закључак да се овај натпис односи на првог игумана Сопоћана, који је, вероватно, био члан краљевске породице, па су му

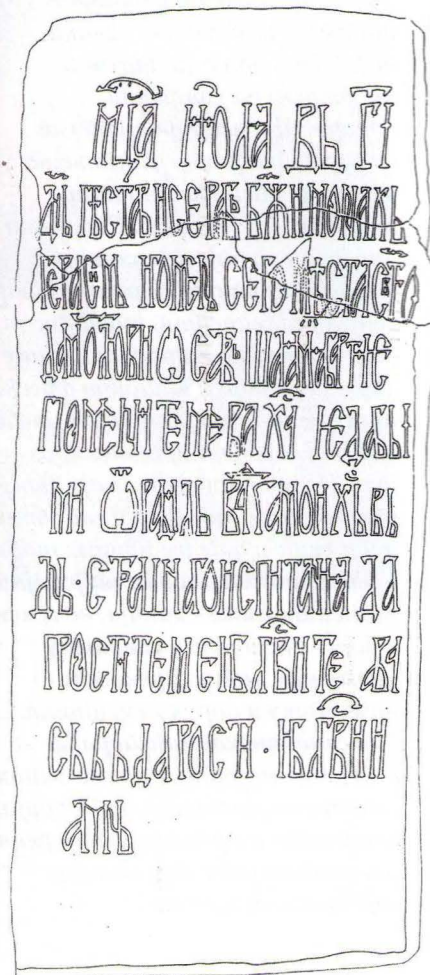
Надгробна плоча игумана Герасима

на овај начин истакнути порекло и висок ранг који је имао у црквеној хијерархији.

❖ Надгробна плоча игумана Герасима „Месеца јула у тринаести дан престаџи се раб Божији монах Герасим, игуман светаго места овога. Да молим вас што сте остали мати и браћу помените ме пред Христом да би ми опростио владика мој Христос у дан страшног испитанија. Опростите ми и благословите ме, а вас да Бог прости и благослови и амин.“

По мишљењу истраживача (А. Јуришић) световно име игумана Герасима из Сопоћана јесте Гргур Бранковић, син Вука Бранковића и Марџе ћерке кнеза Лазара, а који је у Сопоћанима био игуман не више од две године.

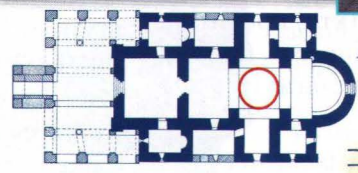
ЖИВОПИС СОПОЃАНА

Оно што чини Сопоћане овако узбудљивим је, изнад свега, чудесна синтеза класичне креативне енергије и хришћанске сензибилности, суштинска комбинација осећајног и духовног, ауθενичног и имагинативног, интелектуалног и емоционалног - комбинација која чини део ирајне мајке ових фресака. У Сопоћанима нема дисхармоније: све је део сложене и бојашне цртежа, чију лепоту облика ништа не може да наруши, ни повремена угађива колорација, неприродна поза, оштро латерално осветљење које чине облик нејарјачно кружим - јер је сликар Сопоћана био један од најсуштинљивих и софистициранијих сликара српског сликарства, уметник који је смислио најрафиниране хармоније боја и најбоље фреске ирисушеним светлом које изгледа као да је профилурирано кроз јазу. Његови цртежи имају фину стилизацију која краси све облике и окрете и даје им ирајни шарм. У Сопоћанима, главни садржајни елементи слике - линија, волумен и боја - су спојени у савршену хармонију, моћно преносећи њена и поруку уметника. Рад сопоћанског мајстора је супериоран у односу на све остале сликаре у средњовековној Србији, зато што је производ изванредног талента и најлепших уметничких решења.

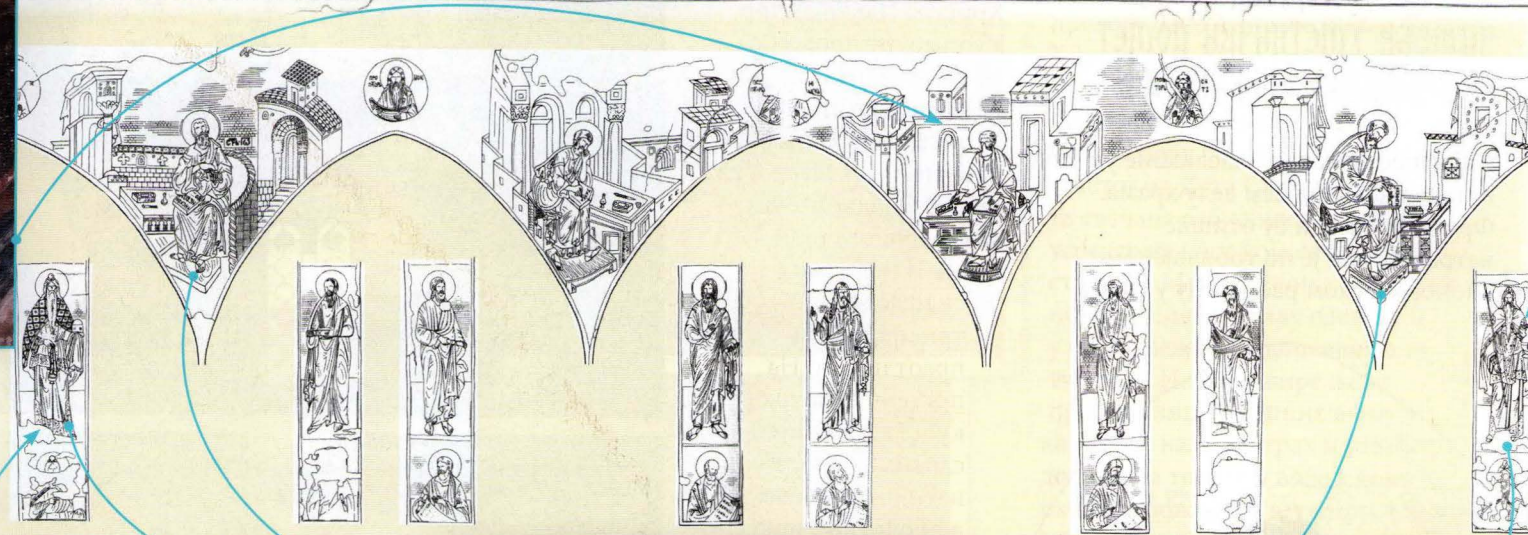
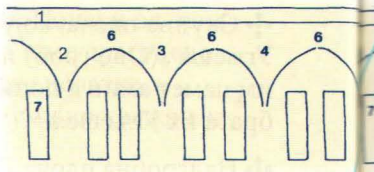
Величина и слава Сопоћана надасве је у њиховом сликарству; на првом месту у фрескама главне лађе храма, а затим у живопису припрате и капела Светог Симеона и Светог Стефана, које су уз њу. Ове фреске са онима у ђаконикону и проскомидији, сачињавају најстарији живопис храма. Поред тога, у три одвојене просторије, сачувало се сликарство које је доцније настало: у трему се налази сликарство из доба цара Душана (довршено између 1338. и 1346. године), у капели Светог Николе у јужном броду су фреске највероватније из времена цара, Душана или Уроша, тј. из шесте или седме деценије 14. века, а то ће бити случај и са фрескама у северном броду, у капели Светог Георгија. И данас када је златна подлога испод фресака готово потпуно ишчилела и само под погодним осветљењем испод затамњеног окера блесну златни одсјаји, сваки посетилац овде може да осети ту велику лепоту уметности и игру светлости и боја. Поред тога што је доприносила уметничком складу и богатству, златна позадина је имала и посебно значење. Замењивала је рајску светлост. Била су то она „светла места ... рајске обитељи... станови праведника“ о којима је говорио Доментијан, камо су хитали побожни. „То није светлост која на истоку исходи, а на западу заходи, која се временом свршава и која се дели доласком ноћи, коју заједнички са животињама видимо“, већ је то, како је он казао, рајска светлост „коју

са јединим анђелима можемо видети“. Сопоћански сликар је хтео да дочара ту велику, за средњовековног човека пресудну светлост, као што су и многи сликари пре њега на њу били усредсређени. У исто време, она је једина била достојна да обасја простор у коме су се кретали његови велики и снажни светитељи.

Свети пророк Мојсије

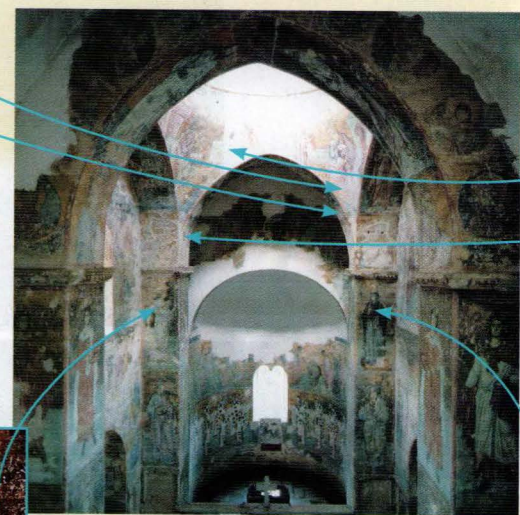

Напис о живописању цркве у ирсјену тамбура кубета

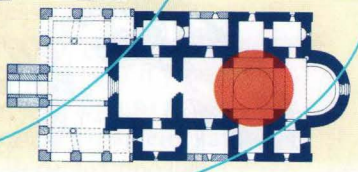

ПАНДАНТИФИ И ЛУКОВИ

ПРСТЕН ТАМБУРА КУВЕТА:
 1. НАПИС О ЖИВОПИСАЊУ ЦРКВЕ ПАНДАНТИФИ;
 2. ЈЕВАНЂЕЛИСТ ЈОВАН (југоисточни),
 3. ЈЕВАНЂЕЛИСТ МАРКО (југозападни),
 4. ЈЕВАНЂЕЛИСТ ЛУКА (северозападни),
 5. ЈЕВАНЂЕЛИСТ МАТЕЈ (североисточни),
 6. Медаљони: ПРАОТАЦ НОЈЕ, ПРАОТАЦ ЕНОХ, ПРАОТАЦ СИТ ЛУКОВИ ПОТКУПОЛНОГ ПРОСТОРА;
 7. СТАРОЗАВЕТНИ ПРОРОЦИ И ПРАОЦИ

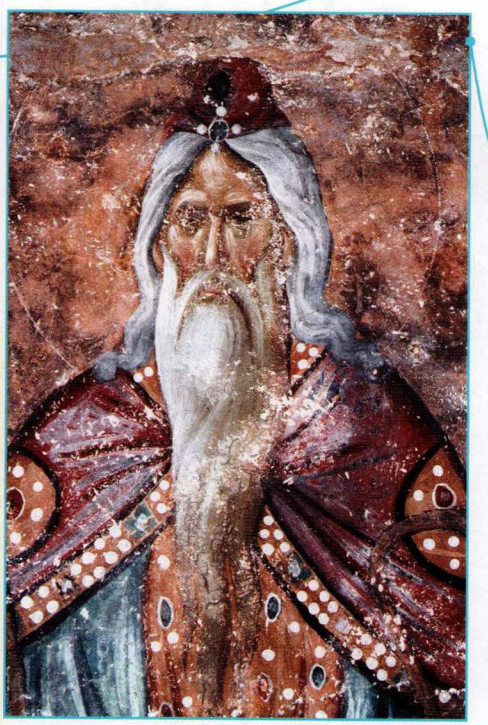
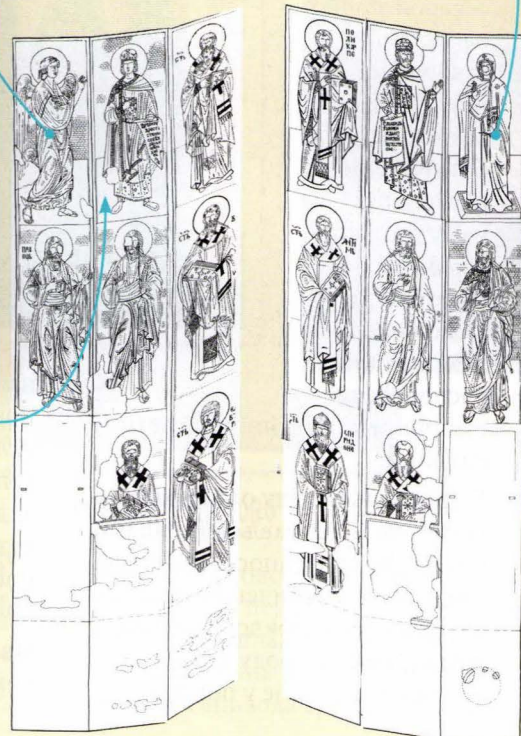

Пандантифи и лукови јојкујолној простора

1	2	3
4	5	6
	7	8

СЕВЕРОИСТОЧНИ ПИЛАСТАР:
 1. АРХАНЂЕО ГАВРИЛО — из Благовести
 2. ПРОРОК СОЛОМОН,
 3. НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ,
 4. ПРАОТАЦ АВРАМ,
 5. НЕПОЗНАТИ ПРАОТАЦ,
 6. СВ. ВАВИЛА,
 7. НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ,
 8. СВ. ЕЛЕВТЕРИЈЕ

Свети пророк Арон

1	2	3
4	5	6
7	8	

ЈУГОИСТОЧНИ ПИЛАСТАР:
 1. СВ. ПОЛИКАРП,
 2. ПРОРОК ДАВИД,
 3. БОГОРОДИЦА из Благовести
 4. СВ. АНТИМ,
 5. НЕПОЗНАТИ ПРАОТАЦ,
 6. НЕПОЗНАТИ ПРАОТАЦ,
 7. СВ. СПИРИДОН,
 8. НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ

СЛИКАРСТВО НАОСА – НАЈВЕЋИ УМЕТНИЧКИ ДОМЕТ СОПОЋАНСКОГ СЛИКАРСТВА

Најлепше фреске су насликане у олтару и средишњем делу храма. Фреске у куполи су отишле нетрагом, али је по уобичајеном иконографском распореду у своду

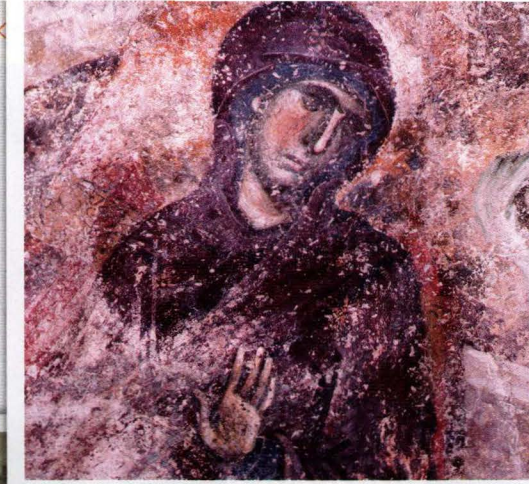
кубета доминирао Христос Пантократор, а у тамбуру пророци. На пандантифима су јеванђелисти: на југоисточном Матеј, на југозападном Марко, на северозападном Лука, на североисточном Јован. Између њих су медаљони три пророка и праотац Сит. На прстену тамбура кубета крупним словима исписан је натпис о времену живописања цркве. На жалост део где је уписана година потпуно је уништен. Сачувани остаци натписа су стихови ирмоса, треће песме, трећи глас.

На луковима поткуполног простора насликани су у целој фигури или у попрсјима праоци и пророци. У горњој зони североисточно од пиластра закорачио је арханђел Гаврило према Богородици насликаној на супротној страни (Благовести). Испод ове композиције распоређени су пророци, мученици и свети ратници.

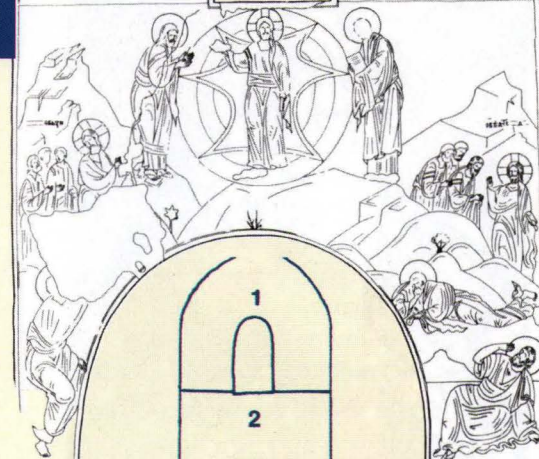
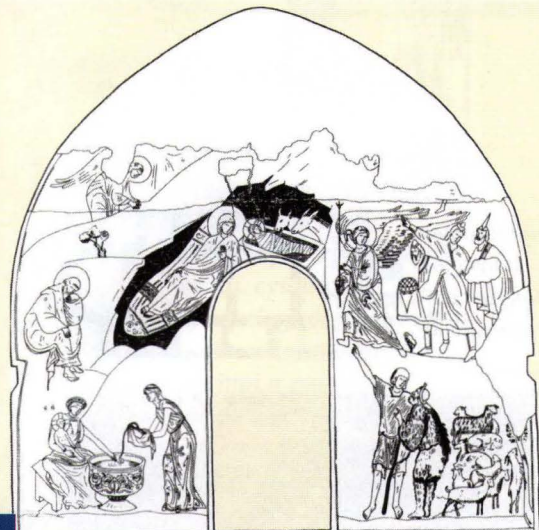
У средишњем делу олтарског простора представљен је силазак Светог Духа на апостоле. Испод ове фреске је Причешће апостола, а у првој зони Поклоњење Христу жртви, које се продужава и на јужни зид где је у поворку

најчувенијих црквених отаца и литургичара, укључен и Свети Сава, први српски архиепископ. На северном зиду поворку употпуњују српски архиепископи Арсеније I и Сава II, рођени брат краља ктитора који је био трећи српски архиепископ. На северном и јужном зиду олтара композиције прате хронологију

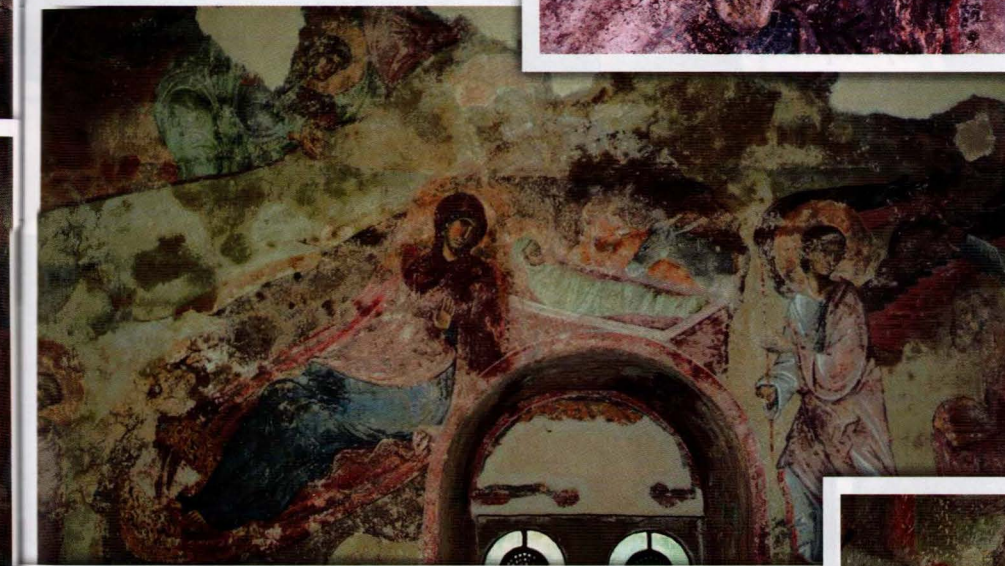
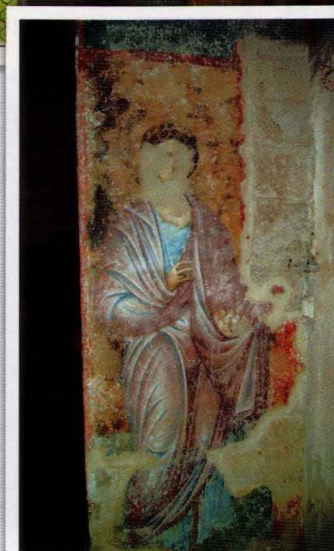
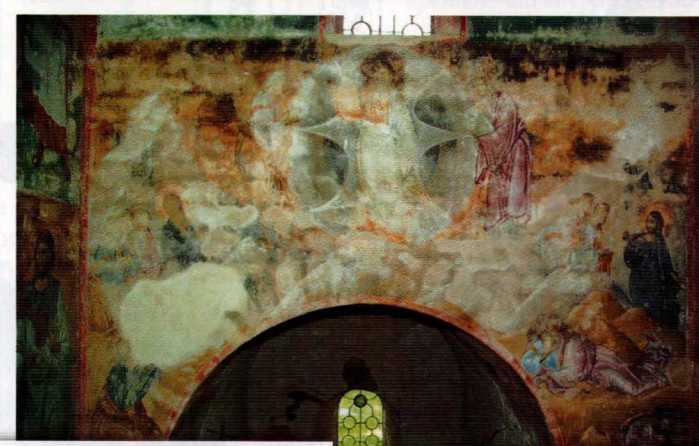
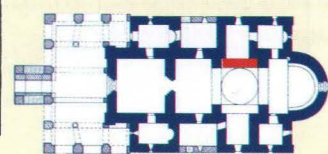
догађаја који су се одвијали после Христовог распећа. У највишој зони, на јужном зиду, насликано је Оплакивање Христово (готово потпуно уништено), на северном Полагање Христа у гроб. За мираносицама на гробу Христовом, на

са централним местом које заузима прозор. Лево је композиција Купање Христа која сугерише осећање тајанства и светости којима су испуњени учесници призора – јер присуствују рођењу Сина Божијег зачетог од Духа Светога. Отуда та свечана озбиљност и дубока усредсређеност која се граничи са страхом. Млада девојка која држи новорођенче у крилу одевена је у облак нежне бледоплавичасте тканине. Из ње извире њено прелепо лице, крупних очију у којима се назире страх и узбуђење док проба топлину воде у којој ће окупати божанско дете. Друга девојка представљена у целој фигури, у тамноцрвеној хаљини обнаженим рукама држи крчаг и у танком плавичастосребрном млазу сипа воду у богато украшену кадицу за купање. Десно од прозора су два пастир, младић у туници до колена

ПОТКУПОЛНИ ПРОСТОР
СЕВЕРНИ ЗИД:
1. РОЂЕЊЕ ХРИСТОВО,
2. ПРЕОБРАЖЕЊЕ,
3. НЕПОЗНАТИ СТОЛПНИК,
4. СВ. СТЕФАН ПРВОМУЧЕНИК

Детаљи композиције Рођење Христово

северном зиду, следи Христово јављање женама после васкрсења, на јужном зиду. У првој зони, на северу олтарског простора је композиција Христос се јавља апостолима испред затворених врата, а на јужном зиду Неверовање Томино.

РОЂЕЊЕ ХРИСТОВО

Рођење Христово компоновано је у пространом пејзажу. Сцена се развија у три плана, која одвајају благо заталасана брда. Размештај појединих епизода срећно је усклађен

веома лепих црта лица и старац одевен у овнујску кожу сиве боје, обојица усредсређено заглавана у краљеве који долазе да се поклоне новорођенчету и анђеле који силазе са неба. Сасвим десно су стадо оваца и пас чувар насликани брзим потезима, с изванредно сигурном

опсервацијом покрета, свежином и спонтаношћу коју обично има скица. У средишњем делу композиције, заогрнута пурпурновишњевим огртачем одмара се Богородица пажљиво посматрајући своје мало дете, коме се, предвођени небеском звездом, упућују мудраци са даровима. Док је Маријино лице лепо, младо и оплемењено љубављу, Јосиф је у овој ноћи суочен с неописивом усамљеношћу сувишног. Оседевши у тој ноћи бдења и размишљања окреће леђа главној сцени не примећујући да сребрнољубичасти прах засипа његову косу, одећу, лице...

СЕВЕРНА ПЕВНИЦА

У горњој зони северне певнице највећи део простора заузима Четрдесет мученика, док су на западном зиду насликани апостоли Тома или Филип (сачувано само лице), Јован (очувано попрсје), један неидентификовани апостол и апостол Марко у целој фигури. Прозор на северном зиду певнице одваја апостола Луку од другог апостола, а у медаљону испод прозора налази се непознати Свети врач. Изнад врата која воде у проскомидију насликан је Христов убрус, лево део торза једног апостола, а десно апостол Петар.

АПОСТОЛ ПЕТАР

Фигура апостола Петра из певнице храма, с кључевима и великим крстом у левој руци, иконографским

ознакама које се ретко срећу у византијском свету. Петар ту носи крст као један од првих проносилаца хришћанства и пострадали мученик.

ЈУЖНА ПЕВНИЦА

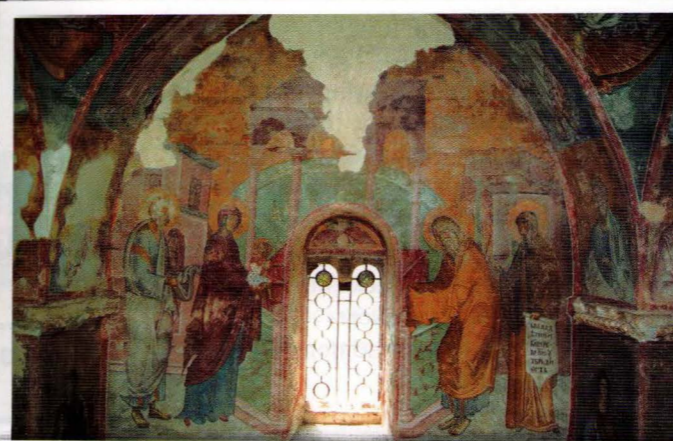
У јужној певници насликане су две композиције, обе већим делом уништене: Гостољубље Аврамово и Крштење Исуса Христа. Испод прозора је један свети врач; на источном зиду су апостоли Павле и Матеј, а на

западном четири фигуре, једна од представљених је Свети Пантелејмон.

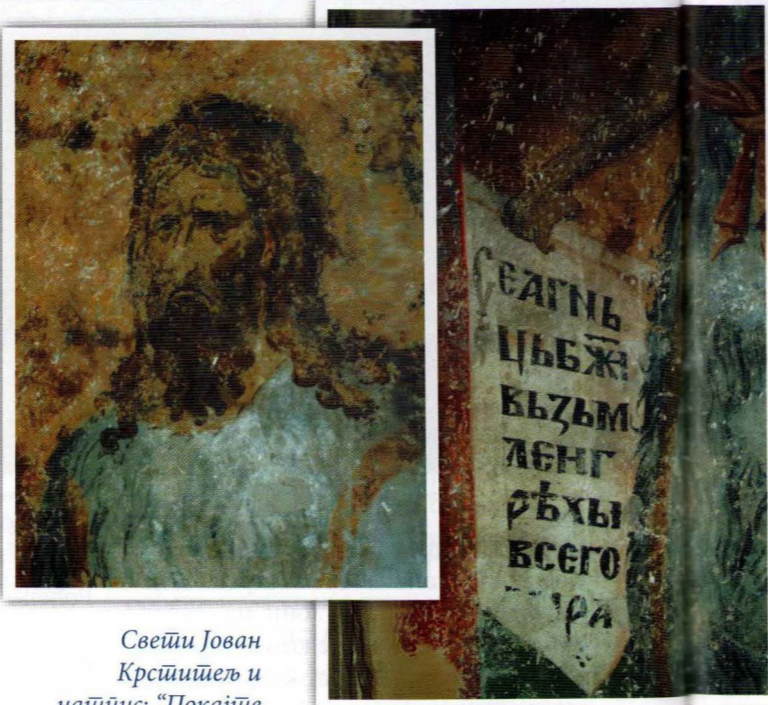
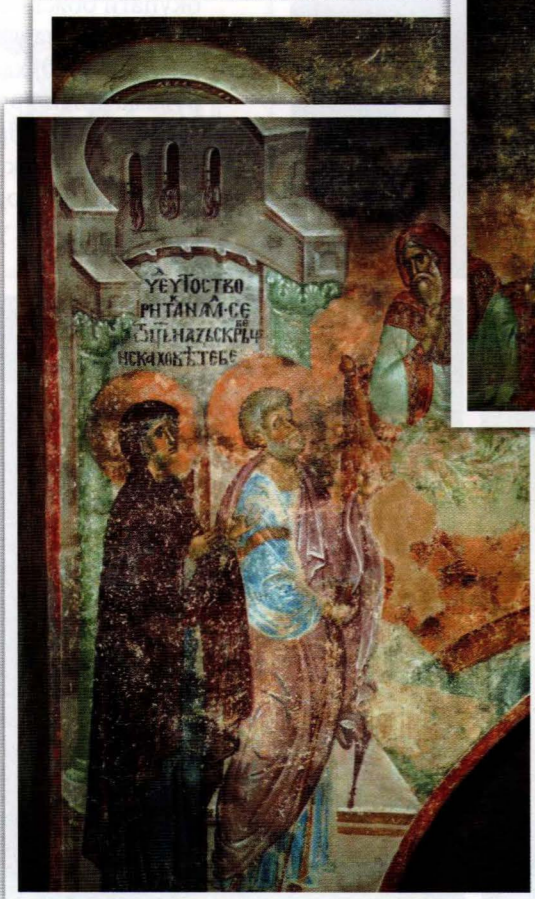
На северном зиду наоса у поткуполном простору налази се композиција Рођење Христово, испод ње Преображење, а у првој зони су један стилист и архиђакон Стефан

Детаљ композиције Срећења

Детаљи композиције млади Христос са јеврејским свештеницима

Свети Јован Крститељ и највише: "Покајте се, приближило се Царство Небеско"

(препознајемо га по гомили камења које држи у огртачу). На јужном зиду, испод композиције Срећења, насликана је Христова проповед у храму, а испод ње Јован Претеча и један стилист.

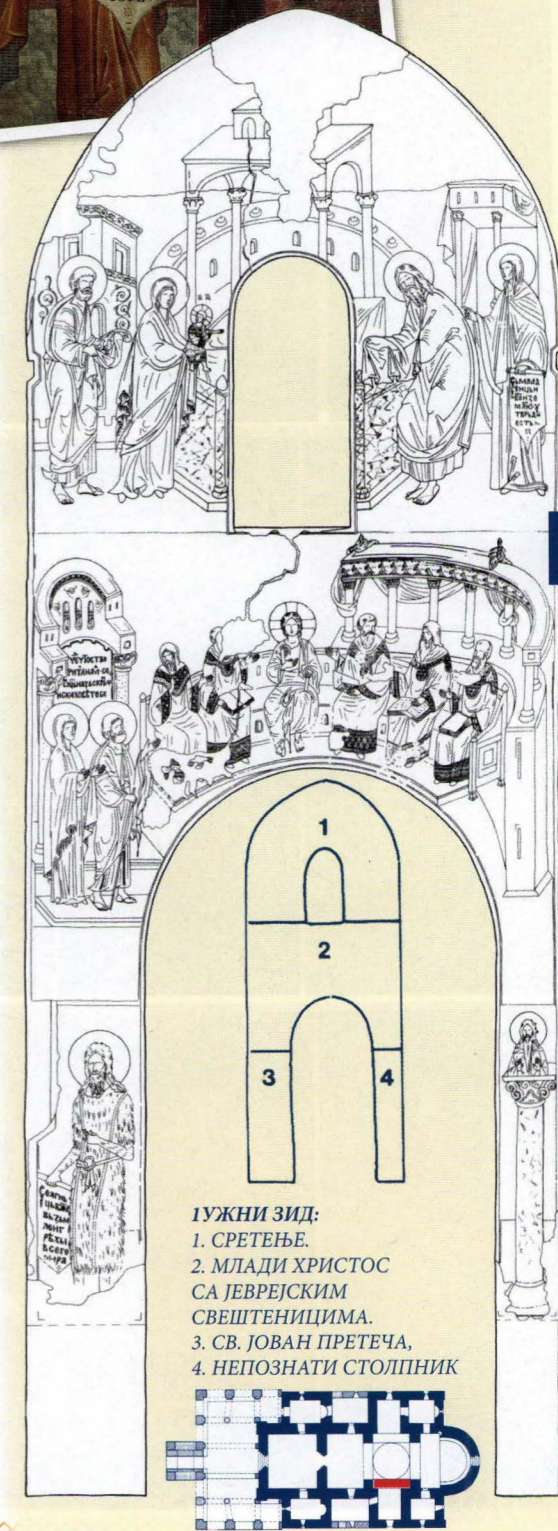
АРХИЂАКОН СТЕФАН

Архиђакон Стефан представљен је са гомилом камења које носи у огртачу. У одећу апостола, а не ђакона (како се слика у византијској иконографији) – он је у

су насликани на западном зиду. На северном зиду налазе се једва распознатљиви делови композиције Улазак Христов у Јерусалим (Цвети), испод ње Васкрсење Христово (Силазак у ад), а у првој зони четири света ратника и мученика. На западном зиду је грандиозна фреска Успење Пресвете Богородице, а у лунети изнад врата Христос у попрсју благосиља обема рукама.

Сопоћанима представљен као заштитник српске државе и династије, носи атрибут свога мучеништва, камење, како се обично слика на Западу.

У западном травеју храма, на јужном зиду, насликане су композиције: Лазарево васкрсење (само делимично очувано) испод њега Распеће Христово, а у првој зони киторска композиција. Христу, који седи на престолу, Богородица приводи киторорвог деду Симеона Немању, оца Стефана Првовенчаног, ктитора краља Уроша са моделом цркве у руци и принчеве Драгутина и Милутина који

ЈУЖНИ ЗИД:
1. СРЕТЕЊЕ.
2. МЛАДИ ХРИСТОС СА ЈЕВРЕЈСКИМ СВЕШТЕНИЦИМА.
3. СВ. ЈОВАН ПРЕТЕЧА.
4. НЕПОЗНАТИ СТОЛПНИК

Детаљи композиције Срећења

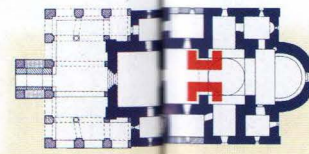
Ктиторска композиција у наосу није првобитна, замењена је новијом која открива руку мање даровитог цртача и мање осетљивог колористе. Посебном лепотом се истиче изузетно нежних црта лице Пресвете Богородице.

Најјачи утисак оставља композиција Успење Пресвете Богородице, која покрива читаву површину од 40 квадратних метара западног зида. Фреска приказује бол апостола, архијереја, јерусалимских жена, анђела и Христа због смрти Богородице. Монументалност фреске је изражена и ненаметљивим исказивањем туге. Наиме, апостоли само лако приклоњеношћу, једва приметно подигнутом обрвом или набраним челом, без грча и лажног патоса испољавају свој бол. Због своје лепоте, ова фреска је била предмет посебне пажње на многим светским изложбама. „Сопоћанске фреске захтевају дистанцију. Лепи, озбиљни, атлетски развијени народ сопоћанских фресака живи својим животом неких одабраних становника хришћанског Олимпа. Огромна слика Богородичине смрти, на западном зиду наоса, свакако спада међу најграндиознија дела зидног сликарства уопште. Све је на њој сигурно постављено: и протагонисти који тумаче свечани тренутак одношења Богородичине душе на небо, и хор ожалашћених. Огромна маса присутних- апостоли, епископи, жене, чете анђела,- вешто је према захтевима целине распоређена, рашчлањена, местимично пригушена, и местимично ефектно акцентована“, писао је Светозар Радојчић

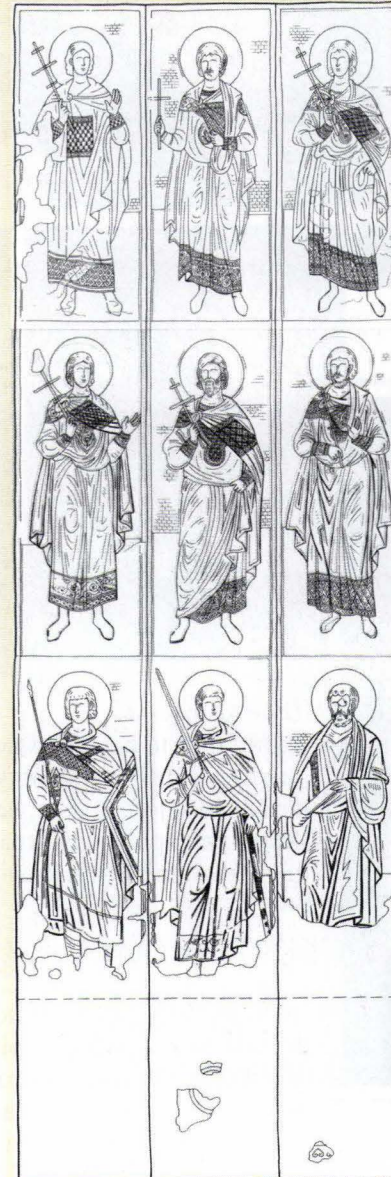
ФРЕСКЕ УНУТРАШЊЕ ПРИПРАТЕ

Сопоћанско сликарство ван средишњег дела храма (наоса) нема ни такве уметничке вредности

1	2	3
4		
5	6	7

- СЕВЕРОЗАПАДНИ ПИЛАСТАР:
 1. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК.
 2. СВ. СЕРГИЈЕ,
 3. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК,
 4. ТРИ НЕПОЗНАТА МУЧЕНИКА,
 5. НЕПОЗНАТИ РАТНИК,
 6. СВ. ДИМИТРИЈЕ,
 7. НЕПОЗНАТИ АПОСТОЛ

1	2	3
4		
5	6	7

- ЈУГОЗАПАДНИ ПИЛАСТАР:
 1. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК.
 2. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК,
 3. СВ. МИНА,
 4. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК.
 5. ЈЕВАНЂЕЛИСТ ЈОВАН БОГОСЛОВ.
 6. СВ. ГЕОРГИЈЕ,
 7. ХРИСТОС НА ПРЕСТОЛУ

ни те лепоте коју поседују фреске у наосу. Унутрашња припрага украшена је фрескама сложеног богословског програма, који садрже поучна и симболична значења. Ту спадају две старозаветне сцене и један старозаветни циклус: Жртва Аврамова, Три Јевреја у пећи, Прича о прекрасном Јосифу, затим Лоза Јесејева, Васељенски сабори и Страшни суд. Уз то, доњи појас испуњен је сликама угледних хришћанских монаха и пустиножитеља; само фреска византијског цара светитеља Константина и његове мајке Јелене представља изузетак.

У доњој зони су још личности и догађаји из српске историје: Смрт краљице Ане и Породица ктитора храма. На сликарству сопоћанске приправе радило је више уметника. Због оштећености, а и због њиховог узајамног прилагођавања, не могу се издвојити дела сваког понаособ.

ПРИЧА О ПРЕКРАСНОМ ЈОСИФУ

Циклус ових слика илуструје једну од најзанимљивијих прича из Страог Завета, која је уживала необично велику популарност и нашла одјека у профаној литератури многих народа. Прича о прекрасном Јосифу испричана је у Књизи постања, гл. 37-50. Романтични доживљаји праоца Јосифа шаренилом својих епизода пленили су свакога. Дирљиве сцене љубави и мржње између браће и између оца и синова; пикантна авантура једне распусне жене и једног младића; судбина једног живота у најшаренијим перипетијама, а све прожето дубоко моралном идејом победе врлине и тријумфа правде. У религиозној књижевности Јосиф је сматран као персонификација Христа, сцене из живота Јосифова

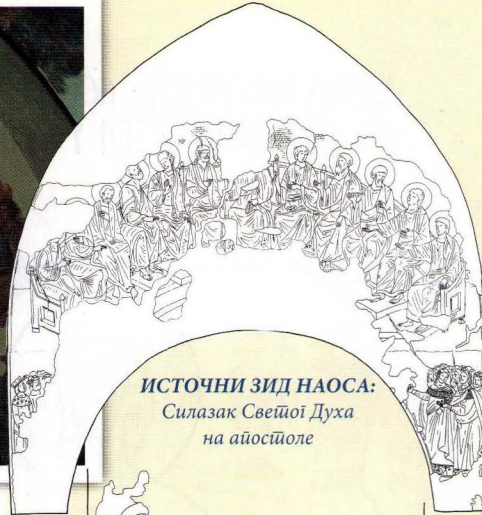
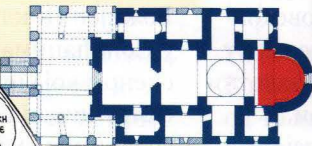
симболички су наглашавале доцније доживљаје Сина Божијег. Циклус сцена из Приче о прекрасном Јосифу у Сопоћанима обухвата 16 сцена. Циклус се завршава сценом која представља смрт Јаковљевог Јаков лежи на самртничкој постељи, око њега су његови синови, а у средини је Јосиф.

ОЛТАРСКИ ПРОСТОР

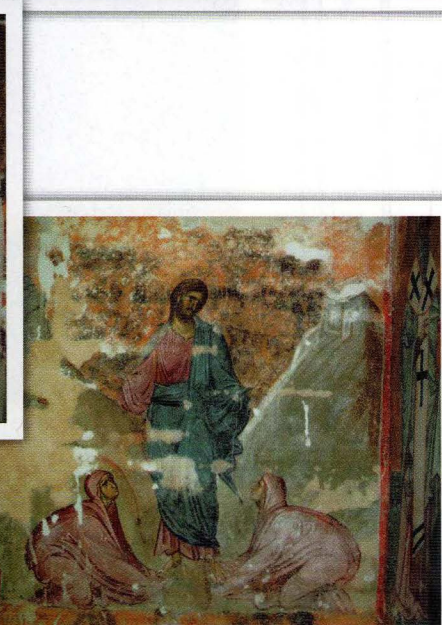
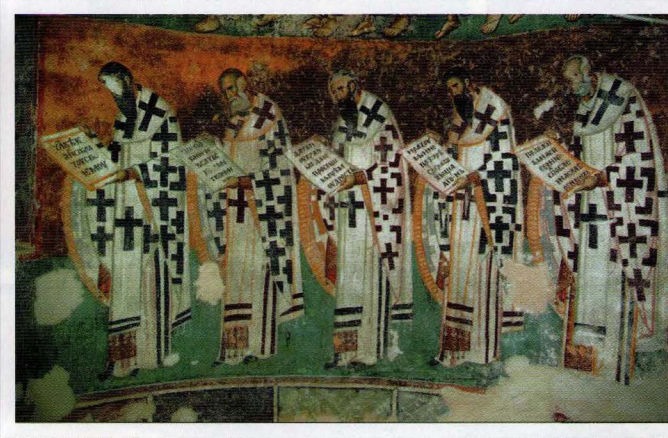
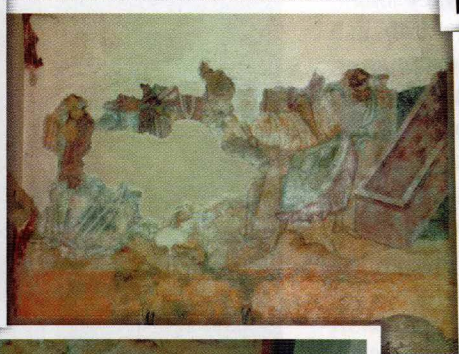
ЛУК ОД ЈУГОИСТОЧНОГ ДО СЕВЕРОИСТОЧНОГ ПИЛАСТРА:

Од једанаест светих архијереја (икоњса у медаљонима) сачувано је осам, у фрагментима; чийшиви су највише уз Св. АГАТОДОРА, Св. КАЛИСТА и Св. АКАКИЈА

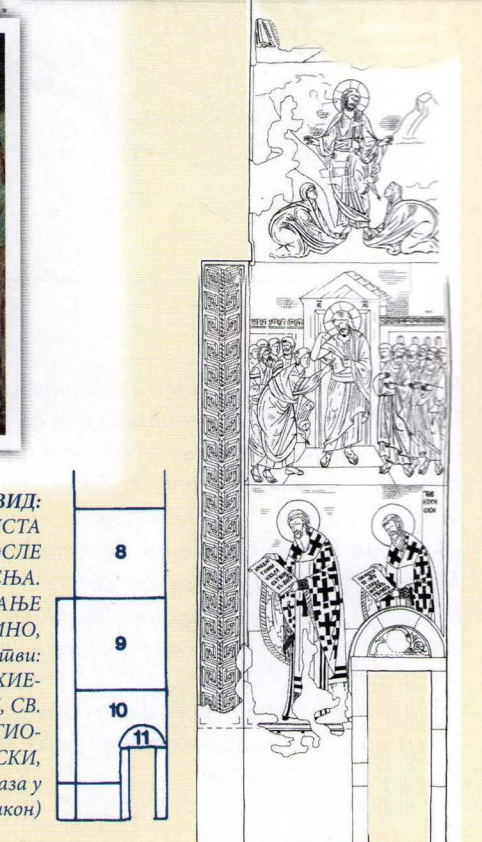
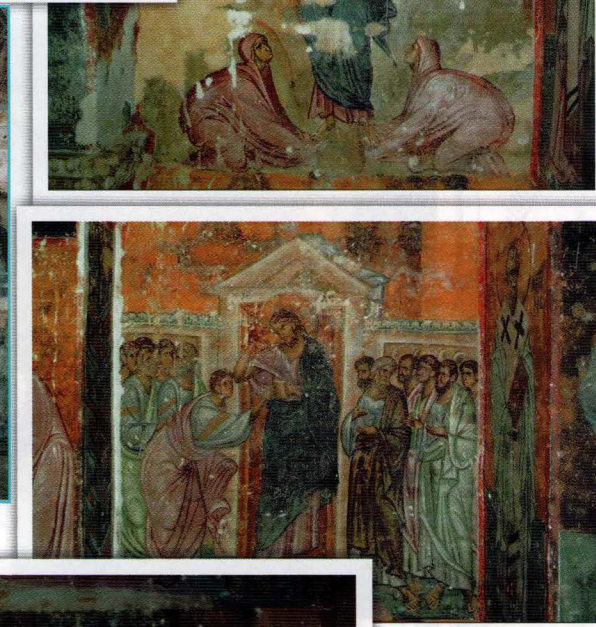
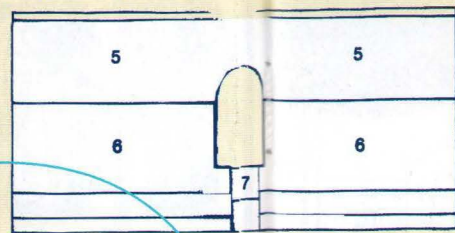
ИСТОЧНИ ЗИД НАОСА:
Силазак Светиоу Духа на ајосіоле

Два Арханіела, фрагменти оштетене композиције Бојородица са Христіом на престоу

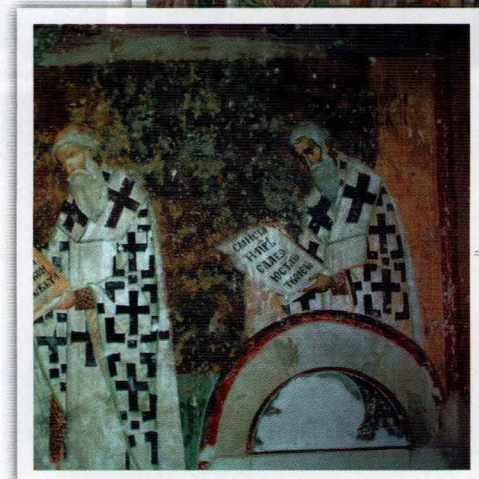
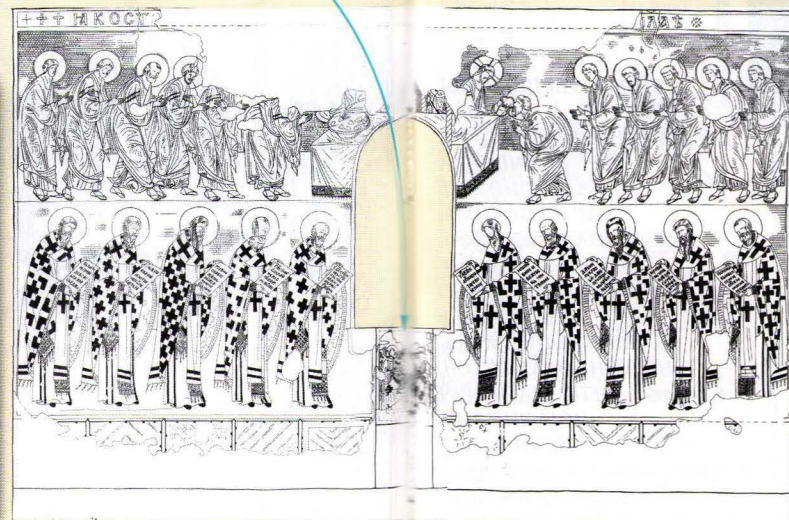
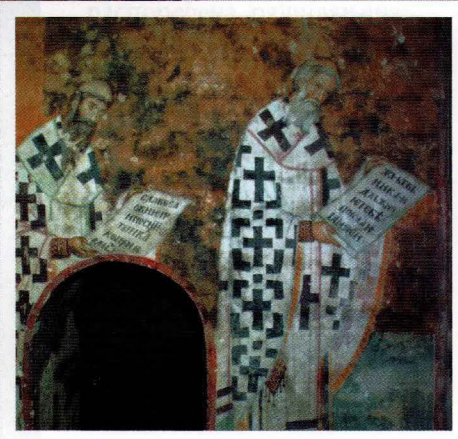
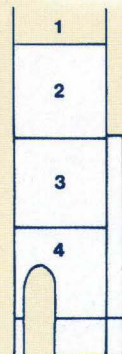
ОЛТАРСКА АПСИДА:
5. ПРИЧЕШЋЕ АПОСТОЛА,
6. ПОКЛОЊЕЊЕ ЖРТВИ,
7. АГНЕЦ (у ниши испод прозора), НЕПОЗНАТА АРХИЈЕРЕЈА (на северном зиду ајсиде),

Св. ВАСИЛИЈЕ ВЕЛИКИ; НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ, Св. НИКОЛА и НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ (на јужном зиду ајсиде)

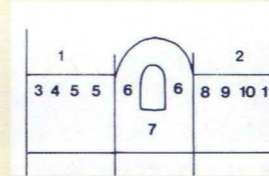
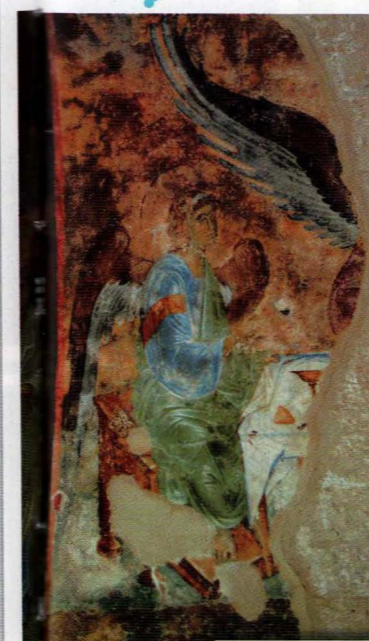
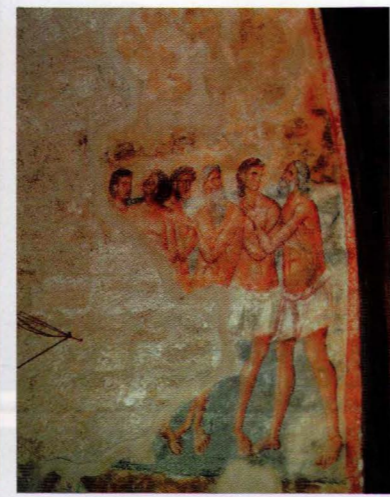
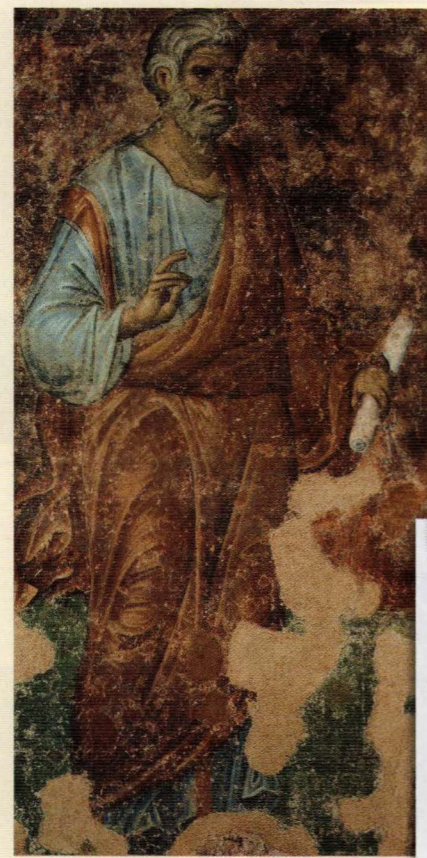

Олтар - ЈУЖНИ ЗИД:
8. ЈАВЉАЊЕ ХРИСТА ЖЕНАМА ПОСЛЕ ВАСКРЕСЕЊА.
9. НЕВЕРОВАЊЕ ТОМИНО.
10. Поклоњење жртви: Св. САВА ПРВИ АРХИЕПИСКОП СРПСКИ, Св. ИГЊАТИЈЕ АНТИОХИЈСКИ,
11. ДИСК (луњета улаза у ђаконикон)

Олтар - СЕВЕРНИ ЗИД:
1. ПОЛАГАЊЕ ХРИСТА У ГРОБ,
2. МИРОНОСИЦЕ НА ХРИСТОВОМ ГРОБУ.
3. ЈАВЉАЊЕ ХРИСТА АПОСТОЛИМА.
4. Поклоњење жртви: Св. АРСЕНИЈЕ АРХИЕПИСКОП СРПСКИ, Св САВА II АРХИЕПИСКОП СРПСКИ

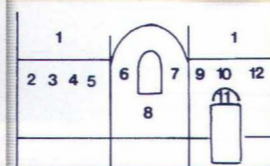
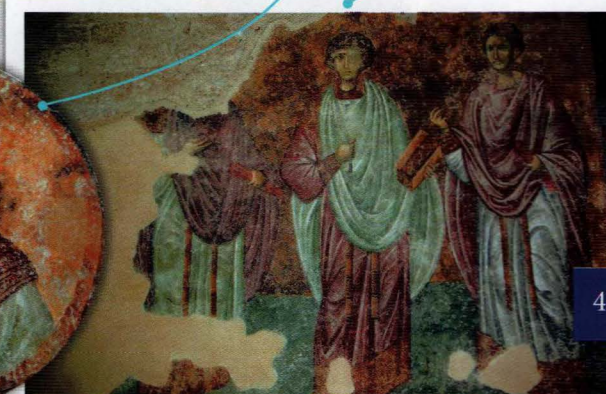
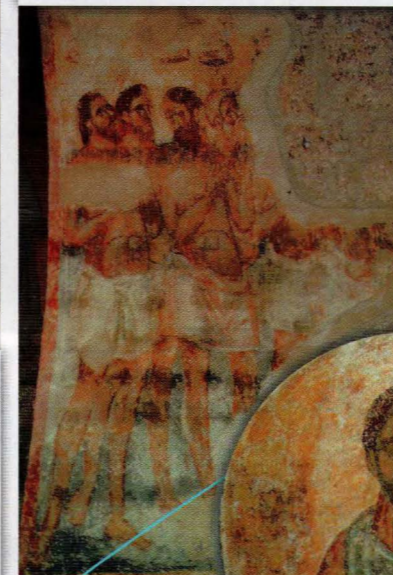
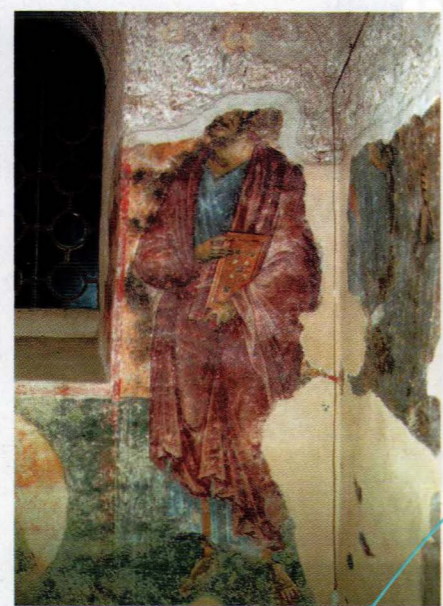
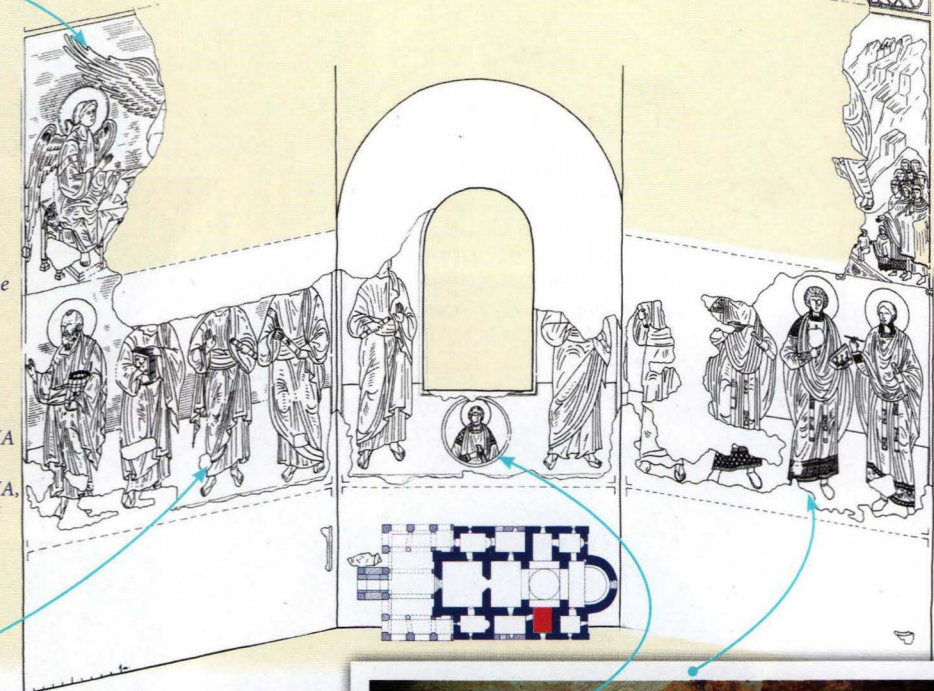
НАКНАДНО УЧЕНИ ДЕТАЉ НА ЛИКУ Св. АПОСТОЛА ПЕТРА У СОПОЃАНИМА

ЈУЖНА ПЕВНИЦА

СВОД:

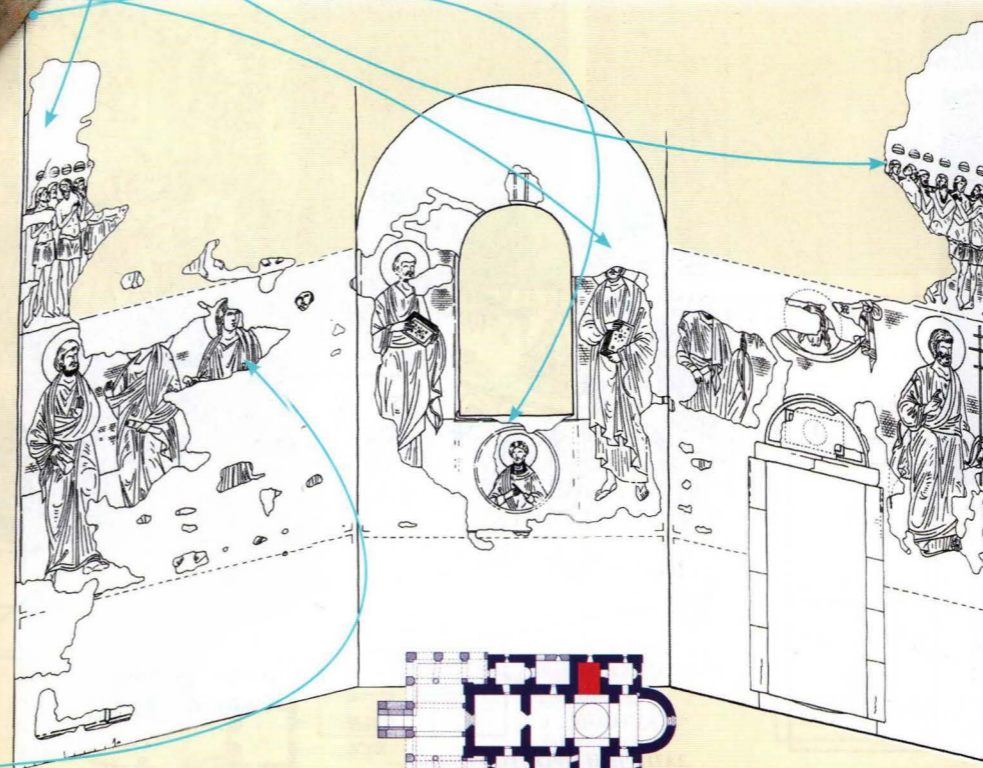
1. СВЕТА ТРОЈИЦА (Госпољубље Аврамово).
2. КРШТЕЊЕ ХРИСТОВО
- ИСТОЧНИ ЗИД:
3. АПОСТОЛ ПАВЛЕ,
4. ЈЕВАНЂЕЛИСТ МАТЕЈ,
5. ДВА НЕПОЗНАТА АПОСТОЛА
- ЈУЖНИ ЗИД:
6. ДВА НЕПОЗНАТА АПОСТОЛА,
7. Медаљон: НЕПОЗНАТИ ВРАЧ
- ЗАПАДНИ ЗИД:
8. НЕПОЗНАТИ АПОСТОЛ,
9. НЕПОЗНАТИ ВРАЧ,
10. Св. ПАНТЕЛЕЈМОН.
11. НЕПОЗНАТИ ВРАЧ

СЕВЕРНА ПЕВНИЦА

СВОД:

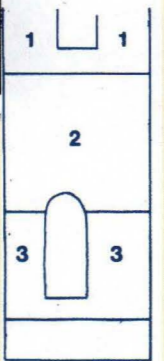
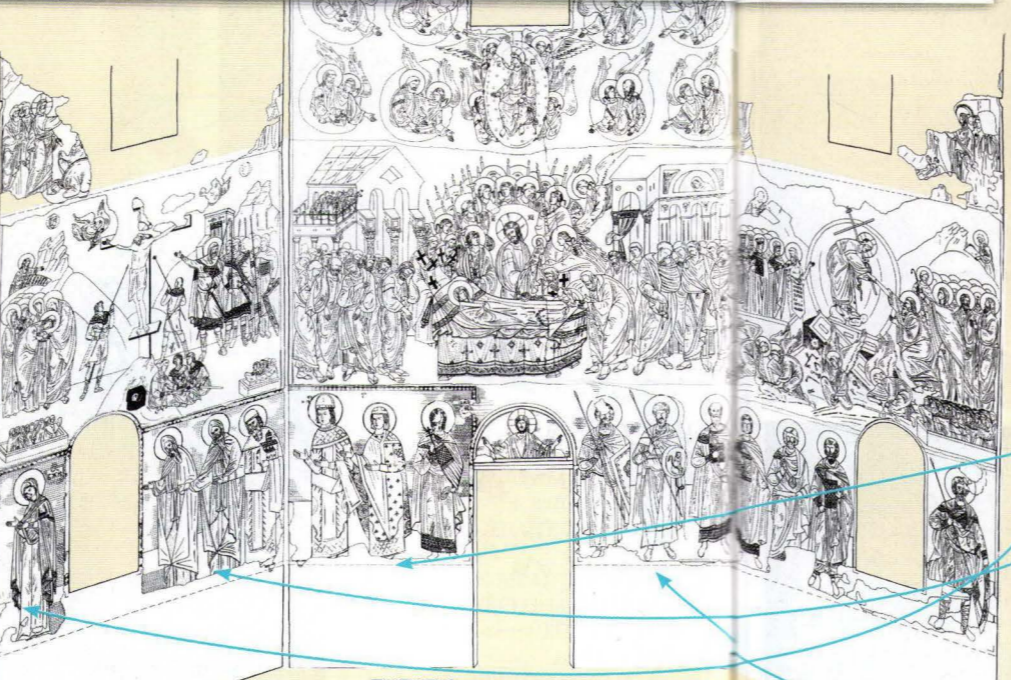
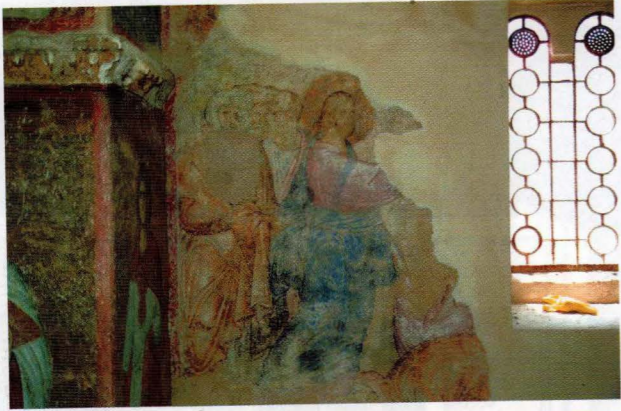
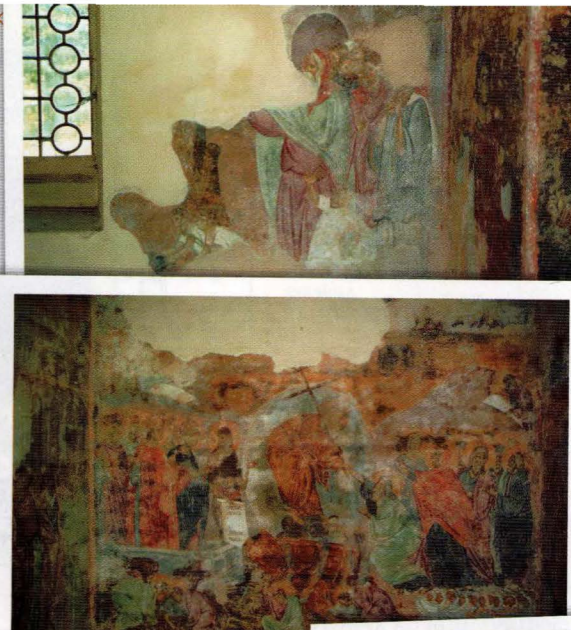
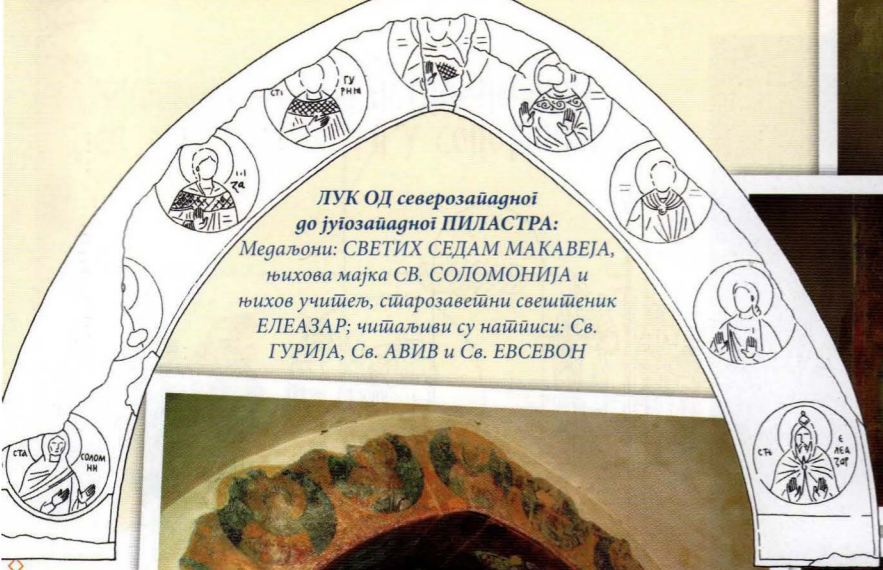
1. ЧЕТРДЕСЕТ СЕВАСТИЈСКИХ МУЧЕНИКА
- ЗАПАДНИ ЗИД:
2. АПОСТОЛ ТОМА,
3. НЕПОЗНАТИ АПОСТОЛ,
4. АПОСТОЛ ЈОВАН,
5. ЈЕВАНЂЕЛИСТ МАРКО
- СЕВЕРНИ ЗИД:
6. ЈЕВАНЂЕЛИСТ ЛУКА,
7. НЕПОЗНАТИ АПОСТОЛ,
8. медаљон: НЕПОЗНАТИ ВРАЧ
- ИСТОЧНИ ЗИД:
9. НЕПОЗНАТИ АПОСТОЛ,
10. УБРУС - Христов лик на убрусу,
11. Христов лик на циљу (фрагменти),
12. АПОСТОЛ ПЕТАР

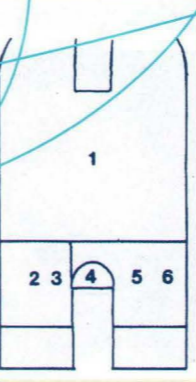
Када сам приказо распоред живописа у Сопоћанима (1954. г.) нацртао сам да фигура Св. апостола Петра, у северној певници, у левој руци држи свињак и кључеве. Такав цртеж је репродукован и у монографији „Сопочани“ (Војислав Ђурић, Сопочани, Београд 1963). Међутим, у току радова сам доцније утврдио да Св. апостол Петар држи и крст, видљив само као цртеж урезан на површини фреско малтера.

Сада тај цртеж прилажем као дојуну која ће, можда, бити интересантна за изучавање иконографије Сопочана.

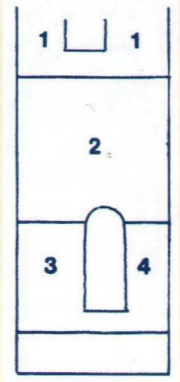
Бранислав Живковић

ЈУЖНИ ЗИД:
 1. ЛАЗАРЕВО ВАСКРЕСЕЊЕ,
 2. РАСПЕЊЕ ХРИСТОВО,
 3. Кџишторска композиција: БОГОРОДИЦА љриводи кџишторе Христју, Св. СИМЕОН НЕМАЊА, СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ (монах СИМОН), КРАЉ УРОШ I (са моделом иркве)

ЗАПАДНИ ЗИД:
 1. УСПЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ.
 2. кџишторска композиција: ДРАГУТИН, МИЛУТИН.
 3. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК,
 4. ХРИСТОС (џојрсје, лунетиа на улазу).
 5. ДВА НЕПОЗНАТА РАТНИКА,
 6. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК

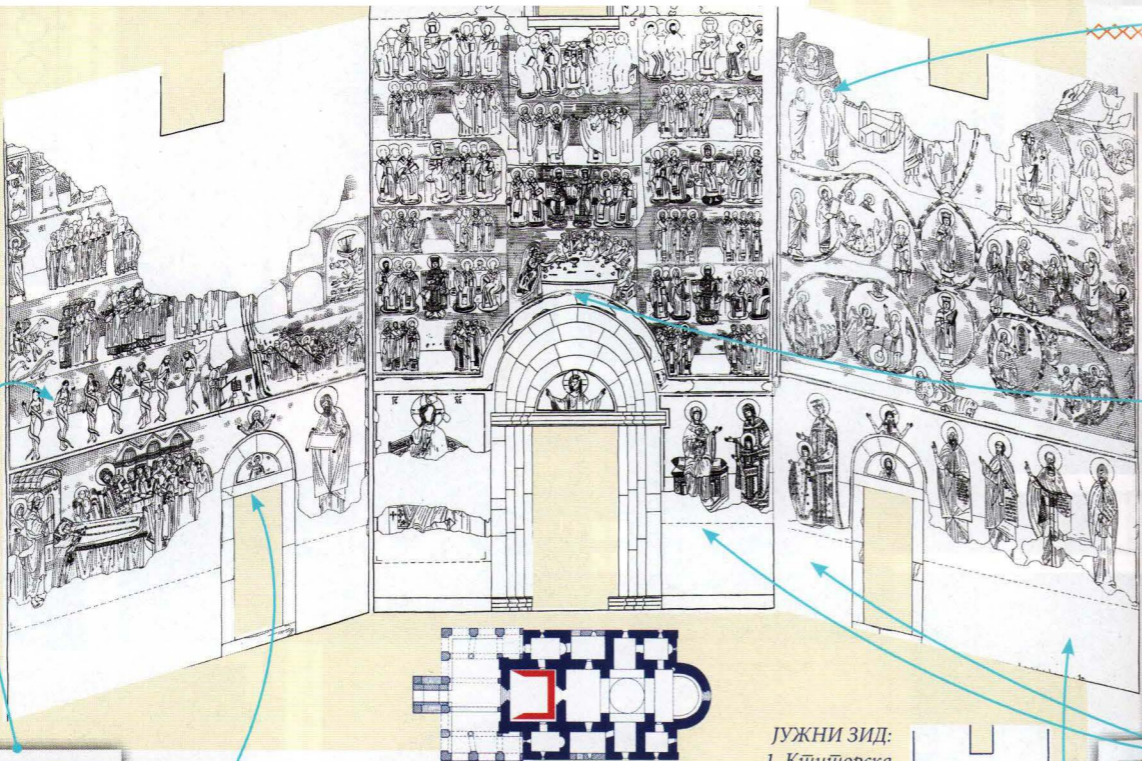
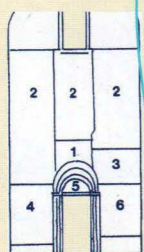
СЕВЕРНИ ЗИД:
 1. ЦВЕТИ Христјов у Јерусалим),
 2. СИЛАЗАК У АД,
 3. ТРИ НЕПОЗНАТА МУЧЕНИКА,
 4. Св. НИКИТА

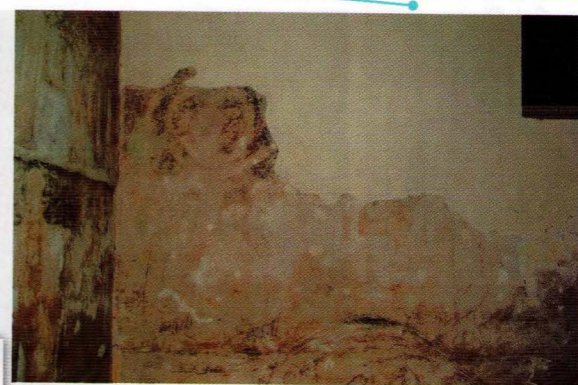
- СЕВЕРНИ ЗИД:
 1. СТРАШНИ СУД.
 2. СМРТ КРАЉИЦЕ АНЕ ДАНДОЛО.
 3. СВ. МАКАРИЈЕ (иоирсје).
 4. СВ. СТЕФАН ПРВОМУЧЕНИК (иоирсје, лунетиа изнад улаза у северну кайелу).
 5. НЕПОЗНАТИ МОНАХ

- ИСТОЧНИ ЗИД:
 1. ТАЈНА ВЕЧЕРА,
 2. СЕДАМ ВАСЕЉЕНСКИХ САБОРА.
 3. САБОР СТЕФАНА НЕМАЊЕ,
 4. ХРИСТОС на ирестолу.
 5. ХРИСТОС (иоирсје, лунетиа на улазу у наос).
 6. Кѳиѳторска композиција: БОГОРОДИЦА СА ХРИСТОМ, КРАЉ УРОШ СА МЛАДИМ ДРАГУТИНОМ

- ЈУЖНИ ЗИД:
 1. Кѳиѳторска композиција: КРАЉИЦА ЈЕЛЕНА СА МЛАДИМ МИЛУТИНОМ,
 2. СТАБЛО ЈЕСЕЈЕВО,
 3. НЕПОЗНАТИ ИСПОСНИК (иоирсје).
 4. СВ. СИМЕОН НЕМАЊА (иоирсје, лунетиа изнад улаза у јужну кайелу).
 5. ЧЕТВОРИЦА СВЕТИХ МОНАХА

Драгутином и краљицу Јелену са Милутином. Лепотом сликања и лепотом лика истиче се млад и нежан лик краљевића Драгутина.

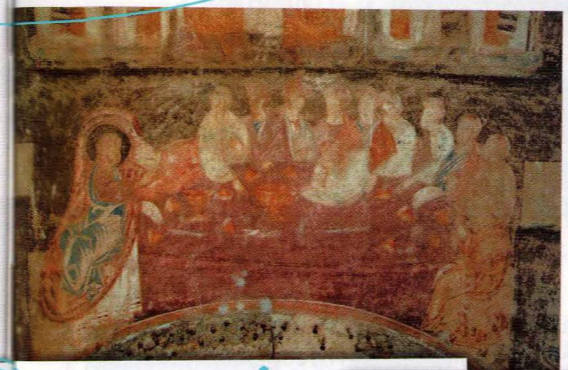
ПОЗНА ЈЕСЕЈЕВА

Ова композиција представља генеалогско стабло Богородичино.

Поред Сопохана представљана је и у катедралним црквама Ариљу и Љевиши.

КѳИѳТОРСКА КОМПОЗИЦИЈА

Лево од врата је Христос, десно Богородица која Христу препоручује краља Уроша са краљевићем

СМРТ КРАЉИЦЕ АНЕ

Мртва краљица, као главна фигура, лежи у средини фреске на одру, а окмо ње су груписане све фигуре. Више њене главе стоји Христос са Богородицом, а са њене леве стране код главе стоји један анђеоло, а даље десно краљ са породицом. Чело ногу стоји архијереј са јеванђељем и кадионицом, а иза краљеве породице и архијереја представљена је једна група властеле од десетак лица. Испред одра у првом плану је једна женска фигура која клечи, плаче и држи у рукама леву покојничину руку и притиска је на свој образ. Сва су лица сем Христа, Богородице и оне жене која клечи, окренута на леву страну и гледају у покојницу. Уметник је овде представио једну тужну сцену, и у томе је био веома успешан. Лице Богородичино и Христово је мирно, достојанствено. Сва друга лица су тужна и плачевна. Овај израз је уметник дао свим потребним средствима: и изразом очију, и покретима на лицу и око уста. Кад се овим изразима лица додају и тужни покрети руку, погружено држање целокупног тела, па чак и марамице којима се бришу сузе, онда се има потпуно изражен тужни карактер овога догађаја.

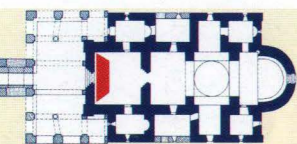
огањ. Најмонументалније делују наги грешници и грешнице који представљају седам смртних грехова, чија тела обавијају и уједају змије. То су снажне фигуре насликане засићеним окерзеленим земљаним тоновима, једва наглашених сенки. Црте лица и израз бола дати су углавном графички.

мртве. Композиција Мерење душа изведена је необично вешто: сигурним потезима исликани су ђаволи: један вуче на своју страну тас са свицима

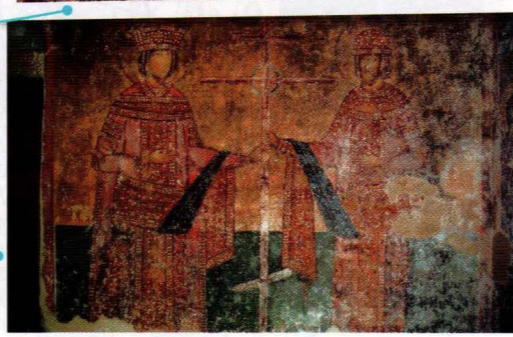
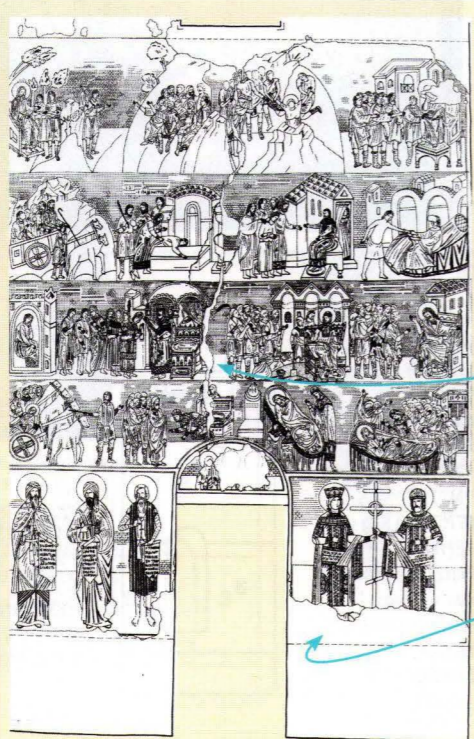
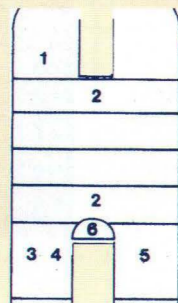
уписаних грехова, други доноси товар нових свитака на леђима. Остали ђаволи вилама и ракљама сурово гоне у огњену реку гомили унезверених, осуђених грешника, који ужаснути одбијају да уђу у

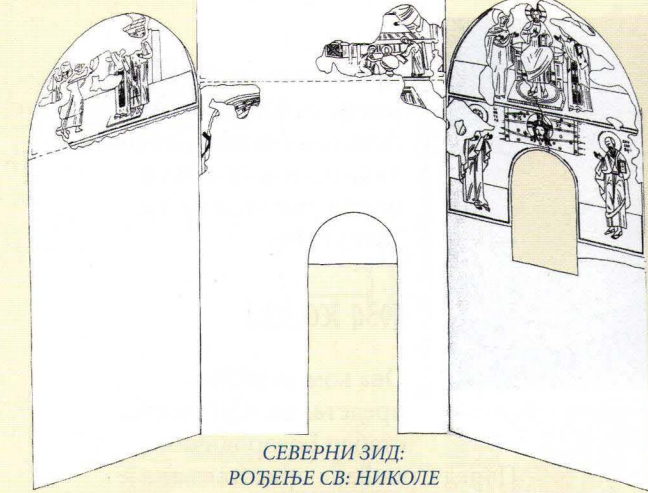
СТРАШНИ СУД

„Изнад композиције Смрти краљице Ане Дандоло насликана је монументална композиција Страшни суд. Горњи део композиције са Христом и апостолима недостаје, нешто су боље очувани хорови праведних који иду у сусрет Христу и анђели који дувајући у трубе призивају Земљу и Море да врате своје

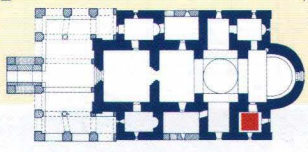
- ЗАПАДНИ ЗИД:
 1. ЖРТВА АВРАМОВА.
 2. ПРИЧА О ПРЕКРАСНОМ ЈОСИФУ.
 3. ДВА НЕПОЗНАТА ПУСТИЊАКА.
 4. СВ. ПАВЛЕ ТИВЕЈСКИ,
 5. ЦАР КОНСТАНТИН И ЦАРИЦА ЈЕЛЕНА,
 6. ТРИ ЈЕВРЕЈСКА МЛАДИЊА (фраментни иоирсја, лунетиа улаза)

ЗАПАДНИ ЗИД:
РУКОПОЛАГАЊЕ
СВ. НИКОЛЕ

БАКОНИКОН

СЕВЕРНИ ЗИД:
РОЂЕЊЕ СВ. НИКОЛЕ
ЧУДО НА МОРУ

ИСТОЧНИ ЗИД:
ДЕИЗИС СА СВ. НИКОЛОМ
УБРУС са Христовим ликом
Св. ЈОВАН ПРЕТЕЧА
Св. ЈОВАН БОГОСЛОВ

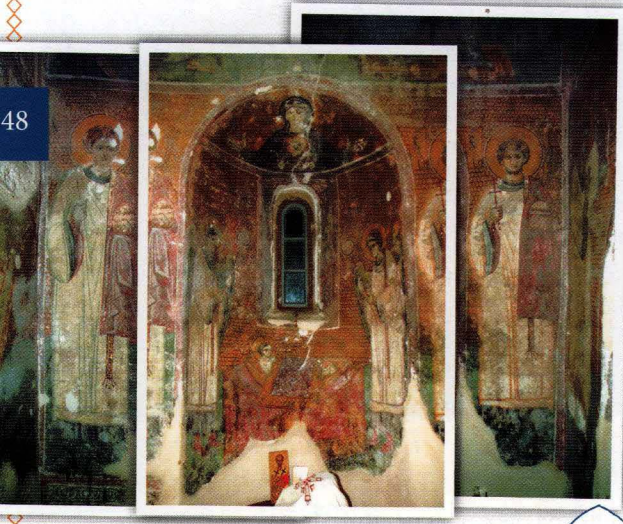

КАПЕЛА СВЕТОГ СИМЕОНА

Фреске јужне капеле уз припрату, посвећене Симеону Немањи, имају доста једноставан програм. У олтарском простору је Богородица којој се клањају двојица анђела и композиција Поклоњење жртви. У доњем појасу

су велике фигуре стојећих архијереја, Симеона Немање и ратника и мученика, међу којима се истичу Георгије, Трифун и Димитрије. У горњој зони налазиле су се сцене из Немањиног житија. Било их је некада четири. Боље су очуване само две: Немањина смрт (на западном зиду) и Пренос његовог тела из Хиландара у Студеницу (на северном). Ове историјске композиције истоветне су са онима из јужне капеле, уз спољну припрату, Богородичине цркве у Студеници, где је први пут насликан циклус у славу Светог Симеона Немање.

СЛИКАРСТВО У КАПЕЛАМА УЗ ПРИПРАТУ

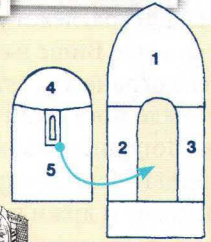
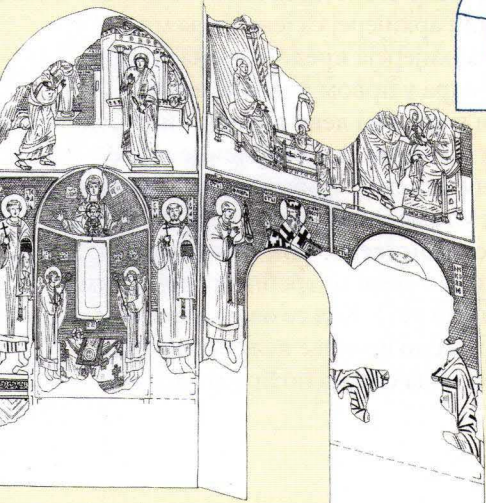

48

ПРЕНОС ТЕЛА ИЗ ХИЛАНДАРА У СТУДЕНИЦУ

Одар са телом носе кнез Вукан и Стефан Првовенчани. У групи архијереја високо изнад њихових глава види се икона Богородице заступнице, коју на раменима носи један човек. Лик младог монаха изнад Немањине главе могао би се протумачити као Свети Сава. Као и у Житију Светог Симеона, које је писао његов син Сава, и на сликаним сценама у Сопоћанима, Симеон Немања се упокојио у Хиландару, положен на рогозину и окружен хиландарским монасима; затим је пренет на носилима у Србију, где су га пред Студеницом дочекали монаси на челу са рашким епископом.

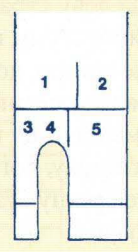
ПРАСКОМИДИЈА

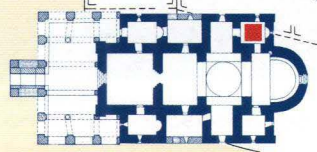
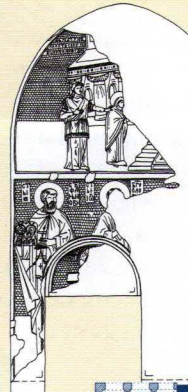
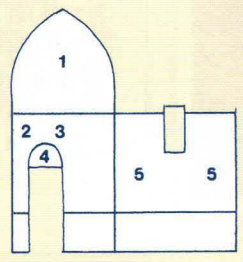
ИСТОЧНИ ЗИД:
1. БЛАГОВЕСТИ
2. АРХИЋАКОН СТЕФАН
3. БОГОРОДИЦА СА ХРИСТОМ
4. ХРИСТОС НА ПАТЕНИ
ИЗМЕЂУ ДВА АНЂЕЛА

ЗАПАДНИ ЗИД:
1. АНА УЗИМА БОГОРОДИЦУ НА СВОЈЕ КРИЛО
2. СВ. СТЕФАН НОВИ
3. СВ. ЈОВАН БОГОСЛОВ
4. ХРИСТОС "PIETA" (фрајменџи, лунеша улаза)

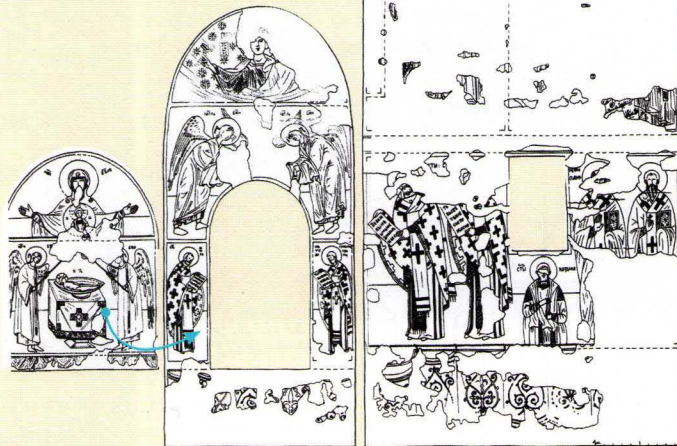
СЕВЕРНИ ЗИД:
5. фрајменџи: АНЂЕО, БОГОРОДИЦА СА ХРИСТОМ и НЕПОЗНАТИ СВЕТИТЕЉ

ЈУЖНИ ЗИД:
1. РОЂЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ
2. МИЛОВАЊЕ МАЛЕ БОГОРОДИЦЕ
3. СВ. ФЛОР
4. СВ. СИЛВЕСТЕР (иојрсје)
5. СВ. НИКОЛА (иојрсје)

КАПЕЛА СВЕТОГ СИМЕОНА НЕМАЊЕ

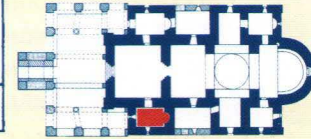
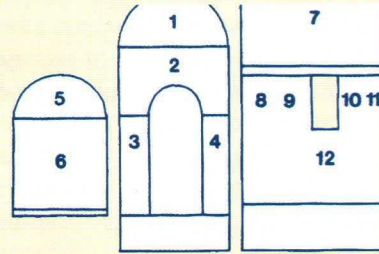

ИСТОЧНИ ЗИД:

1. ХРИСТОС ЕМАНУИЛ,
2. ДВА АНЂЕЛА,
3. СВ. НИКОЛА,
4. СВ. ГРИГОРИЈЕ ЧУДОТВОРАЦ,
5. БОГОРОДИЦА СА ХРИСТОМ.
6. ХРИСТОС НА ПАТЕНИ
- ИЗМЕЂУ ДВА АНЂЕЛА

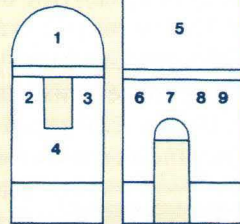
ЈУЖНИ ЗИД:

7. На своју су фрајмеићу сцена: ОДЛАЗАК СИМЕОНА НЕМАЊЕ ИЗ СТУДЕНИЦЕ У СВЕТУ ГОРУ и ДОЛАЗАК СИМЕОНА НЕМАЊЕ У СВЕТУ ГОРУ.
8. СВ. ЈОВАН ЗЛАТОУСТИ,
9. НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ,
10. СВ. ЕПИФАНИЈЕ.
11. НЕПОЗНАТИ АРХИЈЕРЕЈ,
12. СВ. КОЗМА

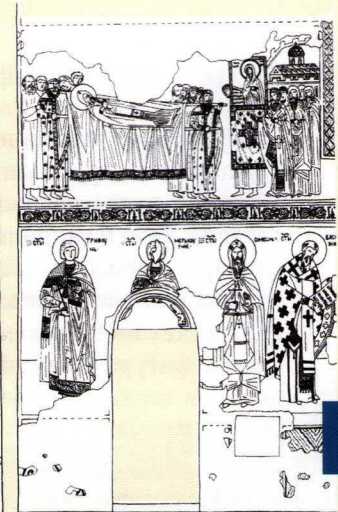
ЗАПАДНИ ЗИД:

1. СМРТ СВ. СИМЕОНА НЕМАЊЕ,
2. СВ. ДИМИТРИЈЕ,
3. СВ. ГЕОРГИЈЕ,
4. СВ. ДАМЈАН

СЕВЕРНИ ЗИД:

5. ПРЕНОС НЕМАЊИНИХ МОШТИЈУ (из манастира Хиландара у манастир Студеницу),
6. СВ. ТРИФУН,
7. СВ. МЕРКУРИЈЕ (иоирсеј),
8. СВ. СИМЕОН НЕМАЊА,
9. СВ. ВАСИЛИЈЕ ВЕЛИКИ

АРХАНГЕЛ МИХАИЛО ЧУВАР СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

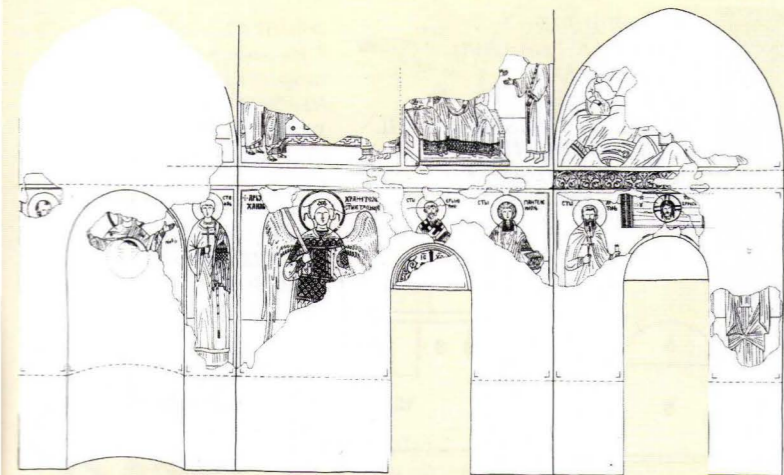
Најлепше остварење у овој капели је Архангел Михаило, који има епитет „чувар Свете Тројице“. Одевен је у ванредно декоративну одећу, у рукама држи мач, лицем је окренут према гледаоцу, широког је става и

покрета, изразите, обле главе. Лик је сликан са највећом пажњом, скоро иконописачки споро, мада делује монументално. Кожа на лицу сва искри од шарене обојености и сија од затегнутости; унутрашња сила волумена испољава се на површини светлосним и колористичким одсјајима.

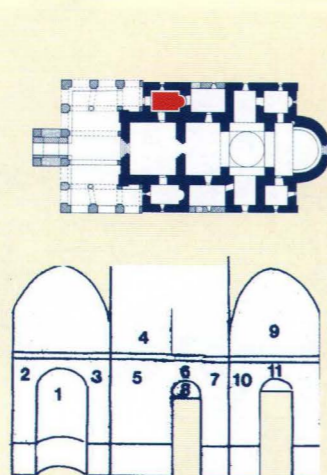
КАПЕЛА СВЕТОГ АРХИЋАКОНА СТЕФАНА

У северној капели уз припрату, која је посвећена архијакону Стефану, остало је такође првобитног живописа, који је на плавој позадини као и онај у јужној капели. Највише је ту појединачних светитељских фигура. Богородица Нерукотворена је у малој апсиди а Нерукотворени образ Христов на супротном зиду. Најбоље су очувани ликови

архијакон Стефана, Арханђела Михаила, Светог Харитона, Пантелејмона и Јермолаја, који су насликани у доњој зони капеле, с јужне стране. Изнад њих су се налазиле три композиције из живота Архијакон Стефана, али су од њих преостале само доње половине, тако да је њихова лепота засвагда изгубљена.

КАПЕЛА СВЕТОГ СТЕФАНА ПРВОМУЧЕНИКА

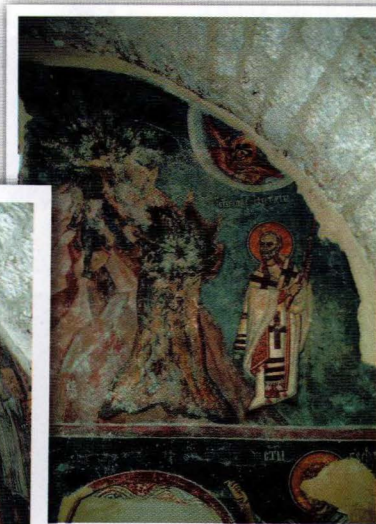

- ИСТОЧНИ ЗИД:
 1. БОГОРОДИЦА СА ХРИСТОМ, „НЕРУКОТВОРЕНА”,
 2. НЕПОЗНАТИ ЂАКОН.
 3. Св. СТЕФАН, ђакон
- ЈУЖНИ ЗИД:
 4. ДВЕ СЦЕНЕ ИЗ ЖИВОТА Св. СТЕФАНА,
 5. АРХАНЂЕО МИХАИЛО “ЧУВАР СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ”,
 6. Св. ЈЕРМОЛАЈ (иоирсе),
 7. Св. ПАНТЕЛЕЈМОН,
 8. РАСЦВЕТАЛИ КРСТ
- ЗАПАДНИ ЗИД:
 9. СЦЕНА ИЗ ЖИВОТА НЕПОЗНАТОГ МУЧЕНИКА,
 10. НЕПОЗНАТИ МУЧЕНИК (Св. Аџајон?),
 11. УБРУС са Христџовим ликом

ФРЕСКЕ У ПРОСКОМИДИЈИ И ЂАКОНИКОНУ

„Тамно у боји, неуравнотежено у композицији, грубо у опонашању мозаичке технике ово сликарство је, свакако, дело најлошијег сопоћанског сликара, а можда је најслабије у свем српском сликарству из 13. века. Кратке фигуре исцртане су дебелим тврдим линијама, што је нарочито изразито

у композицијама, а ставови и покрети су изненађујуће невешти и крути. Сав његов рад указује на малог мајстора који гледа у велика дела, али не може да их схвати и понови. Понека ситница блесне каткад истинском лепотом као нпр.

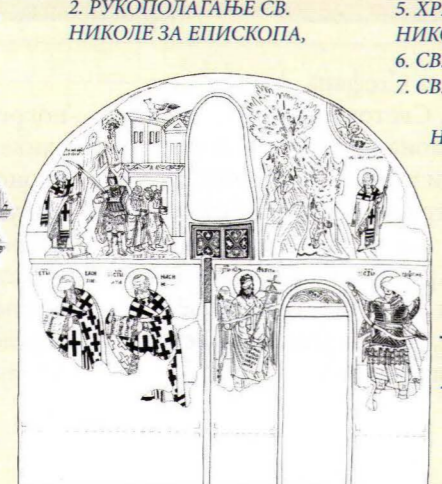
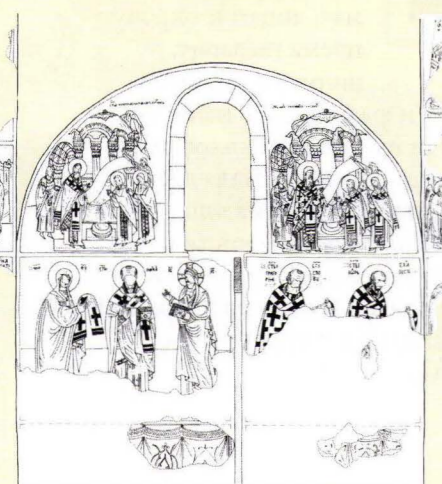

девојка из Благовести“
Војслав Ђурић

Најслабији сопоћански сликари из 13. века радили су фреске у проскомидији и ђаконикону, у најзаклоњенијим

просторијама цркве. У проскомидији је живопис литургичког карактера и циклус сцена из Богородичиног живота, што говори да је просторија њој посвећена. У олтару у доњој зони насликани су неколики ђакони и Христос агнец. Ту је и једна занимљива сцена, у којој ђакон Флор подноси, ради благосиљања, кадионицу Светоме Силвестру. У горњој зони је Богородица у поспрју. На јужном зиду је огромно поспрје Светога Николе у натприродној величини, али у појасу у којему су стојеће фигуре. На западном зиду су Јован Богослов и Стефан Нови, а у лунети, изнад улаза, на истом зиду налази се Мртви Христос. У горњим зонама су композиције из циклуса Богородичиног живота: Рођење и Миловање Богородице (на јужној страни), Први Богородичини кораци (на западној), Благовести (на

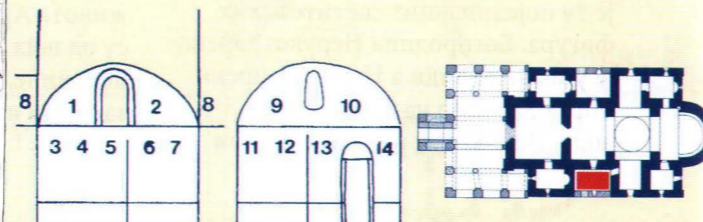
КАПЕЛА СВЕТОГ НИКОЛЕ

- СЕВЕРНИ ЗИД
 1. РУКОПОЛАГАЊЕ Св. НИКОЛЕ ЗА СВЕШТЕНИКА,
 2. РУКОПОЛАГАЊЕ Св. НИКОЛЕ ЗА ЕПИСКОПА,

3. БОГОРОДИЦА ДАЈЕ ОМОФОР Св. НИКОЛИ
 4. Св. НИКОЛА,
 5. ХРИСТОС ДАЈЕ ЈЕВАНЂЕЉЕ Св. НИКОЛИ,
 6. Св. ГРИГОРИЈЕ БОГОСЛОВ,
 7. Св. ЈОВАН ЗЛАТОУСТИ

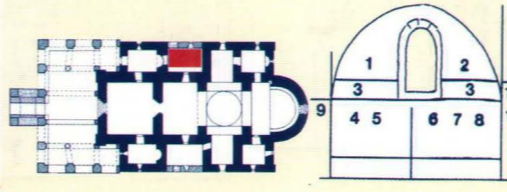
НА ИСТОЧНОМ И ЗАПАДНОМ ЗИДУ:
 8. ФРАГМЕНТИ СЦЕНА ИЗ ЖИВОТА Св. НИКОЛЕ

- ЈУЖНИ ЗИД:
 9. Св. НИКОЛА СПАСАВА ТРИ ВОЈВОДЕ С МАЧА,
 10. Св. НИКОЛА СЕЧЕ ДРВО СА БЕСОВИМ/ П Св. ВАСИЛИЈЕ ВЕЛИКИ.
 12. Св. АТАНАСИЈЕ АЛЕКСАНДРИЈСКИ,
 13. Св. ЈОВАН ПРЕТЕЧА,
 14. Св. ГЕОРГИЈЕ

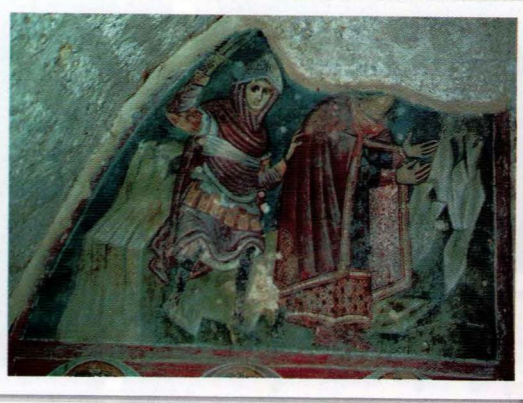
КАПЕЛА СВЕТОГ ГЕОРГИЈА

- ЈУЖНИ ЗИД
 1. УСЕКОВАЊЕ Св. ГЕОРГИЈА,
 2. РАЗВЕЈАВАЊЕ МОШТИЈУ Св. ГЕОРГИЈА.
 3. Медаљони: ПРОРОК СОЛОМОН, ПРОРОК МОЈСИЈЕ, ПРОРОК АРОН, Св. ДИМИТРИЈЕ, Св. ПРОКОПИЈЕ, Св. ТРИФУН,
 4. Св. САВА АРХИЕПИСКОП СРПСКИ,
 5. Св. АРСЕНИЈЕ ДРУГИ АРХИЕПИСКОП СРПСКИ,
 6. ХРИСТОС ПАНТОКРАТОР,
 7. Св. ЈОВАН ПРЕТЕЧА,
 8. Св. НИКОЛА

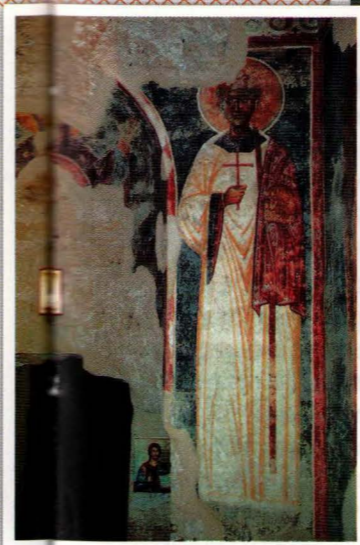
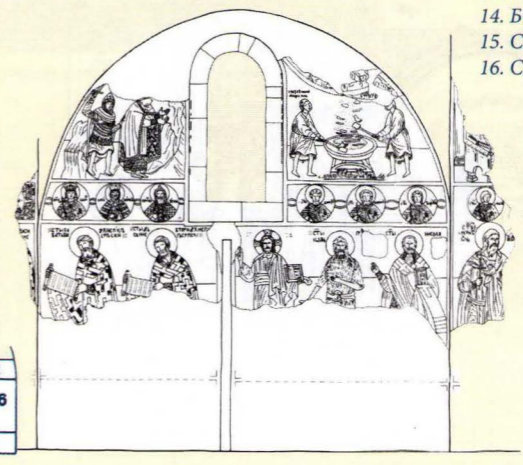

- ИСТОЧНИ ЗИД:
 9. Св. ВАСИЛИЈЕ, оспјатак најћиса.

- ЗАПАДНИ ЗИД:
 10. Медаљон: Св. СРЂ,
 11. Св. ГЕРОНТ (оцац св. Георгија)

- СЕВЕРНИ ЗИД:
 12. Медаљони: ПРОРОК ЈЕЛИСЕЈ, ПРОРОК ИЛИЈА, ПРОРОК ЗАХАРИЈЕ, ПРОРОК ДАВИД,
 13. АРХИЂАКОН СТЕФАН,
 14. БОГОРОДИЦА СА ХРИСТОМ,
 15. Св. (ГРИГОРИЈЕ) БОГОСЛОВ,
 16. Св. САВА ОСВЕЂЕНИ

источној).
 У ђаконикону, посвећеном неком епископу, су остали

сачувани делови фресака. То су Деизис – Христос на престолу, Богордица са леве стране и један епископ са десне – у горњем делу источног зида, затим Нерукотворени образ Христос на убрусу, коме се обраћају Јован Претеча и Јован Богослов, испод Деизиса, и најзад делови рођења и хиротоније из циклуса посвећеног непознатом епископу.

ФРЕСКОПИС СПОЉАШЊЕ ПРИПРАТЕ

Живописање сопоћанске спољне припрате, зидова и стубаца отвореног трема почело је када је на престолу државе седео краљ Душан, будући цар, а у Српској Цркви столовао Јоаникије II, будући патријарх. Они су ту и

насликани “Велики краљ Стефан у Христу Богу верни самодржац свих српских земаља и поморских”, уз њега његова супруга

Богородица. Као монах Немања је представљен још једанпут у великом поспрју на зиду у јужном делу трема. Поред њега је мала фигура неког светитеља, можда архиђакона Стефана, испод њега у доњој зони налазе се три монахиње избледелих ликова. Остале појединачне фигуре једва су видљиве. Боље су очуване на улазу испод звоника слике двојице арханђела Михаила и Рафаила, са исуканим мачевима и Гаврила на ступцу у југозападном углу.

СИМЕОН НЕМАЊА

Сликар у сопоћанској спољашњој припрати жели да повуче паралелу између Немањиних и Христових чуда. Наиме, над породицом ктиторовом коју предводи Симеон Немања, насликана су два Христова чуда: Исцељење раслабљеног и Исцељење слепог. Као што је Христос својим чудима показивао божанску моћ, тако је и Немања

после смрти – по описима из Житија- доказивао преко излечења ослабљених, суманутих и богаља, своје светитељство.

Од композиција смештених изнад фигура у стојећем ставу остало је више фрагмената. Готово све оне илуструју чуда и проповеди Христове: Излечење ослабљеног, Исцељење слепог, Проповед Самарјанки и Параболу о богаташу и житију. Поред тога са северне стране је композиција на којој су Богородица и Христос представљени као

хранитељи сирочади и сиромашних. На једном луку изнад улаза остала је сцена Пророк Данило међу лавовима.

ПРИЧА О БОГАТАШУ

Најзанимљивија од ових представа је Прича о богаташу који је припремио житнице, осигурао богатство, и кад је све завршио изненада га је покосила смрт. Сцена је описана са много живости и већим бројем учесника: једни зидају житнице, други носе грађевински материјал, трећи пуне џакове житом, четврти пресипају у оставе. Слика има поред поучне и знатну документарну вредност јер

приказује оновремену одећу, алат и начин зидања. На причу о Богаташу и житију не наилази се нигде више у српском фрескопису.

На централном месту изнад улаза био је насликан Христос Страшни судија, слика великих димензија, од које је остао само мали део – рука са отвореним Јеванђељем. Десно од њега се налазио Јован Претеча, у истој величини (остао је само део његове хаљине), а лево, такође велика фигура Богородице (сасвим уништена). Они су сачињавали композицију Деизиса.

КАПЕЛЕ СВЕТОГ ЂОРЂА И СВЕТОГ НИКОЛЕ

Немањићи су имали пет светитеља којима су посвећивали посебне просторе (капеле) у цркви. То су најпре Свети Симеон Немања њихов родоначелник, Свети Стефан Првомученик, због владарске титуле Стефан коју су носили сви Немањићи, Свети Никола заштитник мора и трговине, који се код Срба

посебно и највише славио, Свети Ђорђе, свети ратник који треба да помогне у биткама и одбранама и Свети Димитрије, такође свети ратник који треба да им помогне у одбранама и биткама.

После живописања трема настале су, вероватно, фреске двеју средњих капела у Сопоћанима. Иако су различите по обради, фреске обеју капела су настале, највероватније, у исто време. Чини се да ниједан живопис нашег старог фреско-сликарства није представљао потешкоће за датовање, као што су то учиниле фреске у капелама Светог Николе и Светог Ђорђа у Сопоћанима. Надахнути блиставим стваралаштвом великог сопоћанског мајстора, проучаваоци нашег средњовјековног сликарства готово се нису ни освртали на живопис у овим капелама. Његове ликовне вредности су знатно испод квалитета који поседују сопоћанске

фреске у наосу, припрати и њеним параклисима. То је, вероватно, и допринело да се доста дуго мислило да он припада турском периоду. Недавно је дато сасвим ново тумачење о постанку овог живописа по којем се он датује у другу половину 14. столећа, тј. после живописања спољашње припрате из времена цара Душана. Ту се, између осталог, каже да ове фреске припадају тзв. кругу „монашког сликарства“ македонских зографа.

У јужној капели Светог Николе, поред појединачних фигура архијереја из Поклоњења агнецу, Светог Ђорђа, крилатог Јована Крститеља и Богородице – који дају Јеванђеље, односно омофор Светом Николи – налазе се и сцене из живота Светог Николе: његово рукоположење за свештеника и епископа, Спасовање тројице невиних људи од мача и Сеча дрвета са бесовима. На западном зиду остао је фрагмент композиције где се види насликан владар, а

иза њега су епископи и ђакони. То је, можда, сцена из живота Светога Николе Ослобођене војводе примају од цара Јеванђеље и два свећњака. На источном делу су преостали фрагменти фреско – слоја који су, можда, остаци композиције Рођење Светог Николе.

Од свих сопоћанских фресака, фреске у капели Светог Ђорђа су најслабије. Ту су насликани у олтару, у доњем реду, архијереји који се клањају Христу жртви. Међу њима су и српски архиепископи Свети Сава, Свети Арсеније и Сава II. На осталим зидовима представљени су Христос, Богородица са Христом, архијакон Стефан, Јован Претеча и Геронтије, отац Светога Ђорђа. Изнад тога насликан је низ погршних светитеља у медаљонима, а изнад њих на јужном зиду, налазе се остаци двеју композиција из живота Светог Ђорђа – његова смрт и развејавање његових моштију.

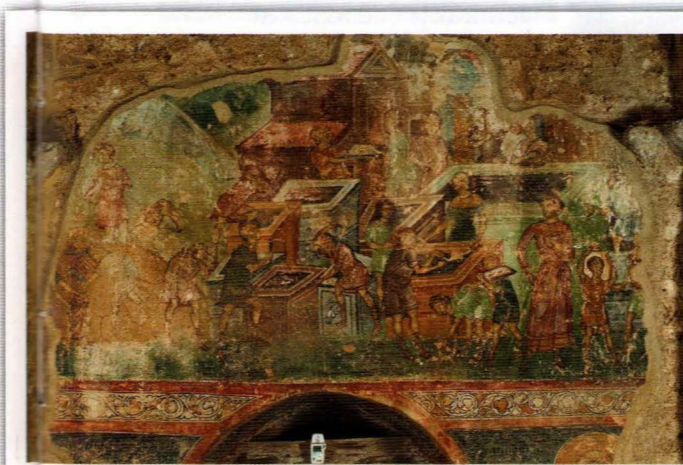
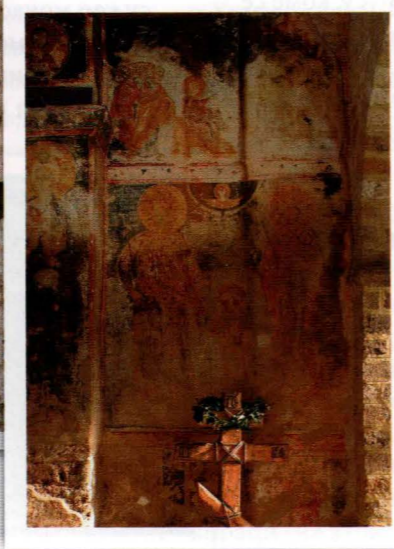
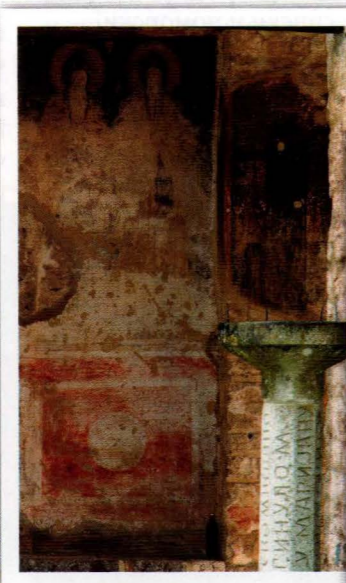
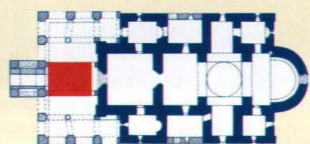
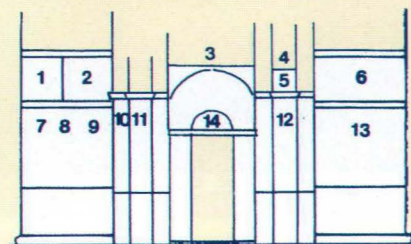
„Сагледа ли се простор капела Светог Николе и Светог Ђорђа и преостали живопис у њему, могло би се утврдити да су исликане само најзначајније сцене из живота ових светитеља, мада је овде било могуће да се више догађаја из житија о њима прикаже. Та чињеница би можда управо казивала да се ради о старијем начину приказивања житија ових светитеља. Од 14. века па и касније, композиције из њихових живота су бројније и мањих димензија. Сцене Свети Никола сече дрва са бесовима и Развејање моштију Светог Ђорђа јединствене су у до сада познатом српском сликарству.“

Радомир Николић

ТРЕМ (СПОЉНА ПРИПРАТА)

Источни зид:

1. ИСЦЕЉЕЊЕ УЗЕТОГА,
2. ИСЦЕЉЕЊЕ СЛЕПОГА,
3. ХРИСТОС (фрагмент, фреска Деизиса).
4. ДАНИЛО МЕЂУ ЛАВОВИМА.
5. Медаљон: НЕПОЗНАТИ СВЕТИТЕЉ,
6. ХРИСТОС И САМАРЈАНКА,
7. КРАЉИЦА ЈЕЛЕНА АНЖУЈСКА као монахиња
8. КРАЉ УРОШ I као монах.
9. СВ. СИМЕОН НЕМАЊА.
10. НЕПОЗНАТИ СТОЛПНИК.
11. БОГОРОДИЦА њиводи ктитор Христу.
12. ХРИСТОС.
13. Ктиторска композиција: КРАЉ ДУШАН: КРАЉИЦА ЈЕЛЕНА и КРАЉЕВИЋ УРОШ,
14. ДУХОВИ (лукећа улаза у цркву)

ЈУЖНИ ЗИД:
АРХИЈАКОН СТЕФАН
СВ. СИМЕОН НЕМАЊА
ТРИ СВЕТИТЕЉКЕ

СЕВЕРНИ ЗИД:
БОГОРОДИЦА СА
ХРИСТОМ МЕЂУ
СИРОМАШНИМА

ЗАПАДНИ ЗИД:
ПРИЧА О БОГАТАШУ И
ЖИТНИЦАМА,
НАТПИС (фрагмент),
АРХИЕПИСКОП
ЈОАНИКИЈЕ II,
АРХАНЂЕО ГАВРИЛ и
АРХАНЂЕО МИХАИЛ

ЈУГОЗАПАДНИ СТУБАЦ:
РАСЦВЕТАЛИ КРСТ (фрагмент),
АРХАНЂЕО ГАВРИЛ

СЕВЕРОЗАПАДНИ СТУБАЦ:
СВЕТИ ВАРВАР РАЗБОЈНИК

СОПОЋАНСКИ ВИСЕЋИ СВЕЋЊАК

“У Сопоћанима, на жалост није сачувана ниједна сџара икона. Није сачувана ниједна књиџа, ниџи златни сасуд, ниџи златни крст, дар краљице Јелене, ни кандило ни свећњак. Можемо само да слуџимо лепоџу предмета који су украсили сопоћански храм.“

Д. Милошевић

Посебно свеобухватан и обиман програм истраживања и обнове Сопоћана остварен је између 1973. и 1987. године. Управо се у току тих истраживања дошло до изванредно значајних података на основу којих је успостављен хронолошки след обнова и доградњи цркве и пратећих манастирских здања. Такође, откривена је и велика количина разноврсних предмета, како једноставно практичних, тако и уметнички обликованих и украсених. Међу њима, по свему изузетан, је бронзани висећи свећњак, део манастирског мобилијара, о коме је писала професор Весна Биџић.

Место где је пронађен свећњак

МЕСТО И ВРЕМЕ ГДЕ И КАДАЈЕ ПРОНАЂЕН СВЕЋЊАК

Делови висећег свећњака су пронађени у лето 1973. године, испред одаје јужног конака на простору између фасадног стуба и једног од стубаца трема. Био је веома плитко укопан, на свега око 20 цм испод површине терена. У јами која је ископана наменски, у виду оставе – скривнице, били су сложени делови демонтираног свећњака.

ИЗГЛЕД СВЕЋЊАКА

Поред тела, које је у виду профилисаног стубића, састављеног од вретенастих и тањирастих делова, са лављом главом на завршетку, од већине осталих елемената похрањен је по један комад: мала грана са листићима, велика грана са листићима, мала цилиндрична чашица за свећу и већа шестоугаона чашица за свећу. Број окапница, тањираћа са стопом моделованим у виду чипке, нешто је већи, једна мала и четири различите, средње величине. Судаћи према броју жљебова, на свећњаку се изворно налазило по шест грана у два реда. Да би сви елементи били на правим местима, делови који се склапају су, још приликом израде у самој радионици, обележени различитим нумеричким ознакама.

С обзиром на уобичајену праксу којој се прибегавало када су скривани скупочени предмети великих димензија, претпостављено је да су преостали делови овог свећњака на сличан начин склоњени, тј. закопани, на неко друго место на простору манастирског комплекса. Међутим, друга скривница није пронађена ни у току потоњих археолошких испитивања.

Висећи свећњак из манастира Сопоћана након реконструкције

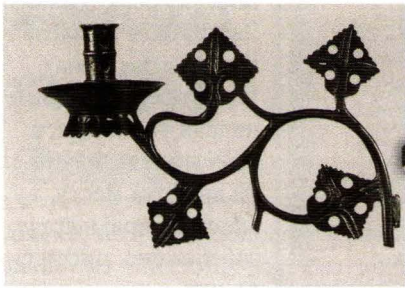
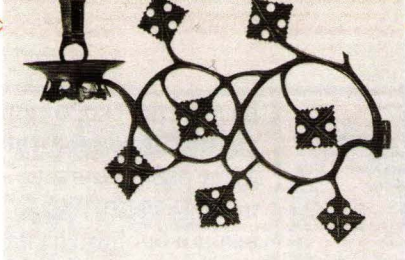

РЕСТАУРАЦИЈА

Непосредно по открићу, свећњак је био изложен приликом отварања Музеја Рас у Новом Пазару. Приказан је још једном 1982. године на изложби Заштита културног наслеђа, организованој у галерији САНУ. На иницијативу др Марка Поповића 2003. године реализована је рестаурација свећњака. Сви нови делови направљени су према постојећим оригиналним, као директне копије од легуре сличне боје оригиналној, тако да предмет после конзервације оставља утисак оригиналне целовитости. У том смислу, нове делове је могуће, у сваком тренутку и веома једноставно, заменити оригиналним, уколико буду икада откривени.

ГДЕ ЈЕ СВЕЋЊАК НАСТАО?

Поставља се питање идентификације радионице у којој је овај свећњак израђен. Он је највероватније у Сопоћане стигао путем који је од Дубровника водио ка унутрашњости Србије. Из неке од фламанских радионица, посредством Венеције, па преко Котора и Дубровника највероватније је стигао до оближњег Трговишта, кога су добро познавали

Делови свећњака

пре свих, которски и дубровачки трговци.

Према укупном изгледу, комбинацији и врстама елемената, а на основу расположивих аналогија, свећњак се може једино оквирно датовати, највероватније у 15. век, по свој прилици не пре друге четвртине тог века.

МЕСТО У ЦРКВИ ГДЕ ЈЕ СВЕЋЊАК СТАЈАО

Судећи према димензијама овај свећњак је, по свој прилици, висио у цркви, а не у некој од манастирских зграда. Уобичајено би било да је осветљавао најсвечанији део храма, под централном куполом. Наиме, на том истом месту висио је монументални бронзани хорос – полијелеј који је качен помоћу ланаца и кука углављених на једнаким растојањима по прстену тамбура куполе. Међутим, како купола цркве Свете Тројице није затечена у изворном стању, то немамо никаквих материјалних доказа на постојање неке конструкције која би држала хорос или поменути свећњак.

Висећи свећњак позноготичког стила из манастира Сопоћани је један од показатеља да су се у средњовековној Србији разни уметнички и други предмети набављали и из удаљених европских области.

Лустер из Сопоћана припада особеној скупини готичких свећњака, рађених од месинга или бронзе, који су серијски произвођени у севернофламанским и немачким радионицама почев од 14. века. Посебно декоративни и скупочени међу њима били су висећи свећњаци, у стручној литератури познати под заједничким називом Kronleuchter, тј. свећњаци у виду круне. Рађени су техником ливења, веома суптилним и сложеним техникама пешчаних калупа. За финалну обраду коришћен је струг и одговарајући алати различитих облика. По свој прилици, површина код свих свећњака била је углачана, готово исполирана.

Начин израде ових свећњака могао би се означити и као серијска производња, која је подразумевала израду појединачних делова из калупа и потом склапање неколико различитих врста свећњака и светиљки; стојећих, зидних, и великих висећих у виду круне. Делови рађени у препознатљивом маниру – извијене гране са листићима, окапнице тј. тањирчићи са чипкастом ивицом и чашице за свеће – склапани су шрафљењем и углављивањем у жљебове, при чему је свака грана имала посебну ознаку која је одговарала ознаци унутар жљеба. На тај начин су настајали свећњаци веома слични међусобно, али не идентични. До данас познати сачувани примерци позноготичких и ренесансних свећњака у пуној мери то потврђују, будући да не постоје два идентична примерка, при чему су разлике посебно изражене у скупини налаза са телима у виду стубића. Такође, није било неуобичајено да се за израду елемената користе легуре различитог састава, па не изненађује што се делови на једном свећњаку разликују по боји, која је некада жута или црвена. Разлика у боји легуре се уочава и на деловима свећњака из Сопоћана.

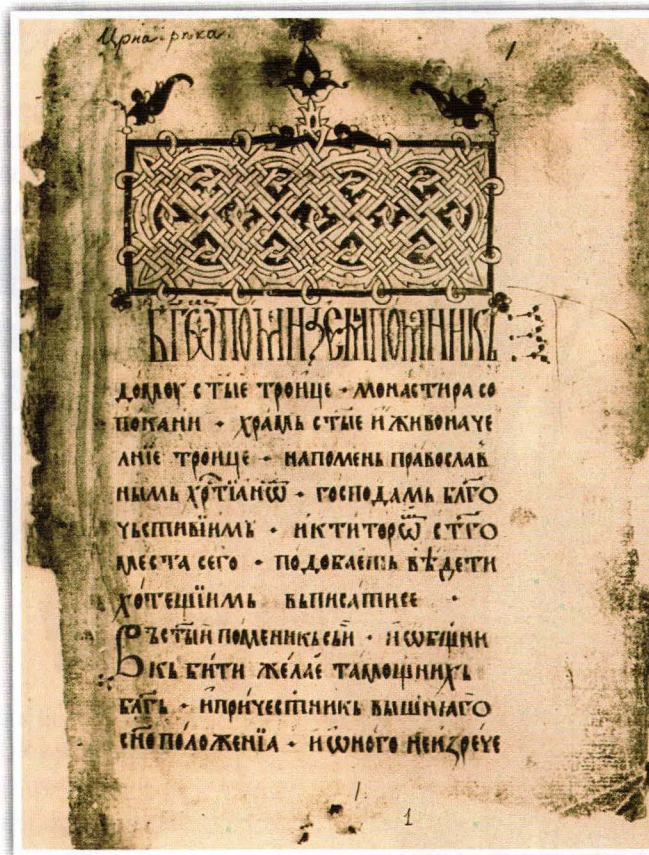
СОПОЋАНСКИ ПОМЕНИК

„Када сасѣављаш, чедо, ѿменик за Лиѿурѿију, сѣави и једној или двоје сиромаша, или коју сиротињу удовицу, које нема ко да ѿмиње. Велика је ѿо милосѣиња. То се зове духовна милосѣиња. Већа је неѿо када дајеш човеку хаљину или јело, јер му ѿмажеш с оне сѣране, у вечности.“
Сѣарац Клеѿа

Поменик је књиѿа у коју се уѿисују имена живих и мртвих за ѿмен на Лиѿурѿији. То су званични црквени и лични хришћанинови сѣискови: имена на земљи живећих и ѿресеављених душа, за чије се здравље и уѿокојење молимо на црквеним службама, о задушницама и у своме дому. Проскомидија, која ѿресеаходи Свеѿој лиѿурѿији је најважнији сѿомен, јер се изваћене чеѿиѿице за уѿокојене ѿѿружавају у Крв Хриѿову и ѿресе се очиѿићују ѿом великом жртвом.

Велику важност за историју манастира Сопоћана има једина сачувана манастирска стара књиѿа, Поменик који се данас налази у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу. Поменик је вероватно уочи разарања Сопоћана (1689) пренет у оближњу Црну Реку, где га је 1857. године нашао Александар Фјодорович Гиљфердинг и однео у Русију. О томе је он оставио запис у свом путопису „Путовања по Херцеговини, Босни и Старој Србији“ у поглављу „Нови Пазар и Сопоћани“. Он је описао и датовио рукопис и из њега преписао поменик владара, архиепископа и митрополита. Касније су рукопис проучавали, допуњавајући сазнања о њему, научници: Стојан Новаковић, Љубомир Новаковић и Ватрослав Јагић. У наше време, Сопоћанским Помеником се бавио професор Бранислав Тодић, који је успео да пажљивом анализом открије идентитет још неких важних личности и породица значајних за боље познавање црквене историје, посебно историје Сопоћана 17. века.

Рукопис Поменика има 150 листова.

Писан је на хартији с воденим знаком котве у кругу с тролостом, који се среће током читаве прве половине XVII века. Контрамарке нема. Димензије рукописа су 28,6x21 cm. У непознато време је преповезиван, кад су и листови обрезивани, због чега су понегде оштећене речи у маргинама и ознаке свешчица. Том приликом су и неки листови испремештани док су неки већ тада били изгубљени или их је повезивач испустио. Повез је кожни, на првој и задњој страни украшен ромбом у средини, са цветовима околу, док је по ивицама оквир сачињен од низова палмета.

Карактер поменика налагао је да они буду исписивани постепено и допуњавани у дужем раздобљу. У Сопоћанском поменику се лако издвајају два периода: први је везан за време док се књиѿа налазила у матичном манастиру, а други за Црну Реку. Чини се да у Сопоћанима није дуго попуњаван, не дуже од три-четири деценије, док се помени и белешке из његовог црноречког раздобља протежу на скоро цео XVIII век. Књиѿу је сачинио један писар, који је исписао рубрике, инвокацију

на почетку скоро свих страна Помени, Господе, душе раба својих у царству свом и унео велики број имена на почетку сваке целине. Знамо да је то био сопоћански монах Пахомије, чије се име налази у поменику међу архиѿаконима на деветом месту, а у маргини крај њега је забележено: писац сиј књиѿи.

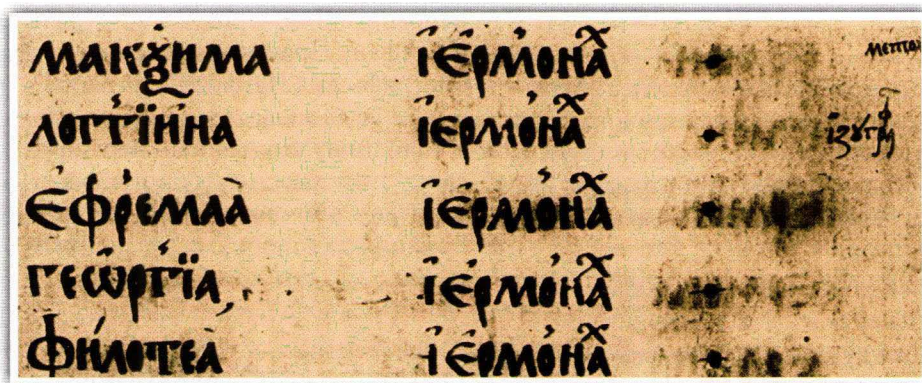
Од свих његових рукописа – колико се данас зна – сачуван је само Сопоћански поменик. Делови које је он написао показују да је био добар и пажљив писар, чији је полуустав близак рукописима XVI века. Његова заставица на почетку Поменика, балканског

стила, показује сигуран и маштовит цртеж геометриског преплета с цветним латицама и угловима, и укусно је обојен жутим и зеленим мастилом. Странице су му добро компоноване, а наслови целина изведени су крупним, декоративним словима и обојени црвено и плаво.

Није познато кад је Пахомије почео да ради на Поменику, али је то сигурно било у првим деценијама XVII века, откад потичу и други његови рукописи, настали у време игумана Христофора (споменут 1620. године). Поменик је започет у време патријарха Јована (умро 14. октобра 1614.), јер је Пахомије записао његово име међу архиепископима, док је оно његовог наследника Пајсија (за патријарха изабран 4. октобра 1614.) забележено нешто касније и другом руком.

ЗОГРАФ ЛОНГИН У СОПОЋАНСКОМ ПОМЕНИКУ

У одељку Лик јеромонахом свегаго места сего, на једанаестом месту забележен је Лонгин, и поред његовог имена реч зограф. У науци је то већ

уочено, а ми овде поново обраћамо пажњу на чињеницу да је овај познати српски сликар и књижевник друге половине XVI века своје последње године провео у манастиру Сопоћани. Сликарска делатност, књижевни и преписивачки рад Лонгинов везани су за раздобље које хронолошки одређују антиминос из 1566. и хвостански аер из 1596/97. године. После тога о зографу Лонгину нема никаквог трага све до Сопоћанског поменика. О себи је само једанпут, 1577. године, забележио да је пећки монах. Не зна се кад је и зашто прешао у Сопоћане. Тада је већ био јеромонах, како је забележено у Поменику. У манастиру је очигледно био поштован као сликар, пошто је баш том ознаком пропраћено његово име. Непознато је да ли је Лонгин радио нешто у Сопоћанима. Није искључено да је за манастир, у коме је провео последње године, радио иконе за иконостас. Остало је, наиме, незапажено да су Сопоћани, вероватно у склопу велике обнове коју је манастир доживео око 1600. године, добили висок иконостас, који је заменио првобитну ниску камену преграду. На пиластрима изнад иконостаса и данас постоје трагови од греда у висини највише зоне фресака (поред пророка Давида и Соломона), које су носиле или учвршћивале иконостас, односно крст на њему, на једној старој фотографији В.Р.Петковића (сада у Археолошком институту у Београду) види се последњи остатак једне од њих на северној страни. Такви високи иконостаси подизани су у ово време (на пример, у Ломници, Дечанима, Пећи, Морачи и другде), а није искључено да се јеромонах Лонгин, који је живео у манастиру

потрудио да наслика иконе на њему.

ГИЊФЕРДИНГОВ ЗАПИС ИЗ 1857. ГОДИНЕ

„Пошло ми је за руком да нађем Поменик сопоћанског манастира, писан на хартији лијепим уставом, крајем 15. или почетком 16. вијека. Када су Сопоћани опустјели Поменик је пренесен у Црну Ријеку и тамо је служио за разне биљешке. Ови каснији додаци одударују од првобитног текста лошим рукописом и неписменомшћу. Послије имена владара, архијереја и монаха, наводи се огромна номенклатура световњака који су се повјеравали манастирским молитвама. Ово је најбогатија збирка словенских имена на коју сам наишао. Намјеравам да их средим и штампам у додатку.“

ИЗ ПОМЕНИКА ПОЧЕТАК ПОМЕНИКА ЦАРЕВА И КРАЉЕВА

Помени, Господе, душе слугу својих у Царству своме

Помени, Господе, све православне царева наше

Помени, Господе, све православне хришћане који помреше у вери и побожности

Помени, Господе, ктиторе наше Симеона Српског мироточца и монахињу Анастасију

Помени, Господе, Стефана краља Првовенчаног монаха Симона и монахињу Ану у Царству Твоме

Помени, Господе, монаха Јована краља Стефана Радослава и монахињу Ану

Помени, Господе, Стефана краља Владислава у Царству своме

Помени, Господе, Стефана краља Уроша Првога монаха Симеона првог ктитора и монахињу Јелену

Помени, Господе, монаха Теоктиста Стефана краља и монаха Стефана и Владислава

Помени, Господе, краља нашег Стефана Уроша и краља Стефана Уроша и Стефана Константина

Помени, Господе, краља Уроша Трећег

Помени, Господе, првовенчаног цара Стефана

Помени, Господе, другог цара Уроша

Помени, Господе, самосталног владара кнеза Лазара и слушкињу Божију монахињу Јевгенију

Помени, Господе, побожног деспота Стефана и брата му Добровоја и слугу свога Вука

Помени, Господе, побожног деспота Стефана

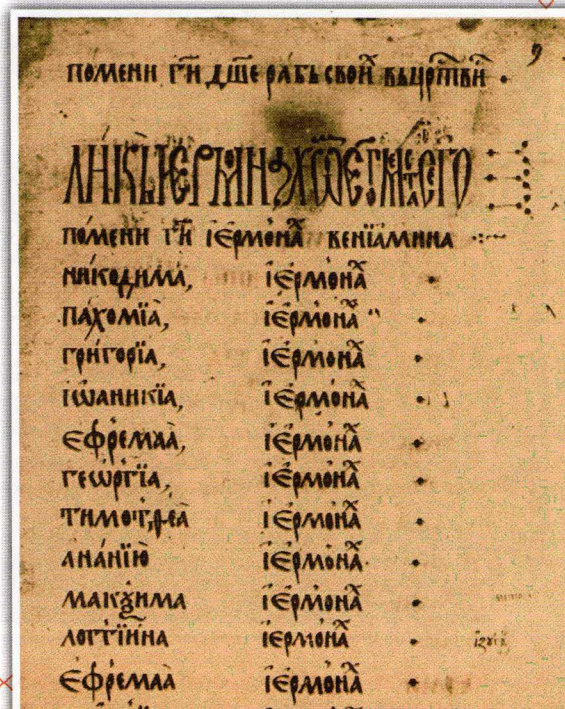
Помени, Господе, побожног деспота Јована

Помени, Господе, слушкињу своју Ангелину

Помени, Господе, слугу свога Вука и децу његову Гргура и Лазара

Помени, Господе, Јована Петра војводу молдавске земље и госпођу Јелену

Помени, Господе, Радула војводу угрво-влашке земље

ЈЕРОМОНАХ ДОМЕНТИЈАН

„Ове, љак, књије њсаху се
зайовешћу и њрудом свейої и
ѡрейдобної оца нашеї боїоумної
јеромонаха Доментїијана, који
беше ѡада духовник хиландарске
лавре, и свейої књиољуйца, и
ако је ѡо истини рећи, великої
боїољуйца, коме нека је ѡохвала на
небесима од самої Боїа и од Свейих
њѡових анђела за љубав коју
има ѡрема сведобром Истїочнику
милостїи и за сведочење њѡево
свейо, које су свейе књије.“

Зайис Теогора Грамаїука
из 1263. ѡдине

Стари српски писци, за које се
савременом читаоцу погрешно
чини да сви личе један на другог,
нису мање различити него писци
новијих времена. У поређењу са
архиепископом Савом I и са краљем
Стефаном I, јеромонах Доментїан
је и други човек и друкчији
писац. Ни у црквеном ни у

световном друштву, он нема висок
положај. Једина његова дужност је
да развија духовни живот у другима
и у себи, и једини његов задатак је
да руководи писањем књига и да
сам пише.

Основне његове особине као
писца су богословска ерудиција,
висока духовност, реторски занос
и песничко надахнуће. Ни један
наш средњовековни биограф не
носи у себи све те врлине, нити
сваку у толикој мери развијену
као он. Више него ико међу њима,
јеромонах Доментїан је писац
светске вредности.

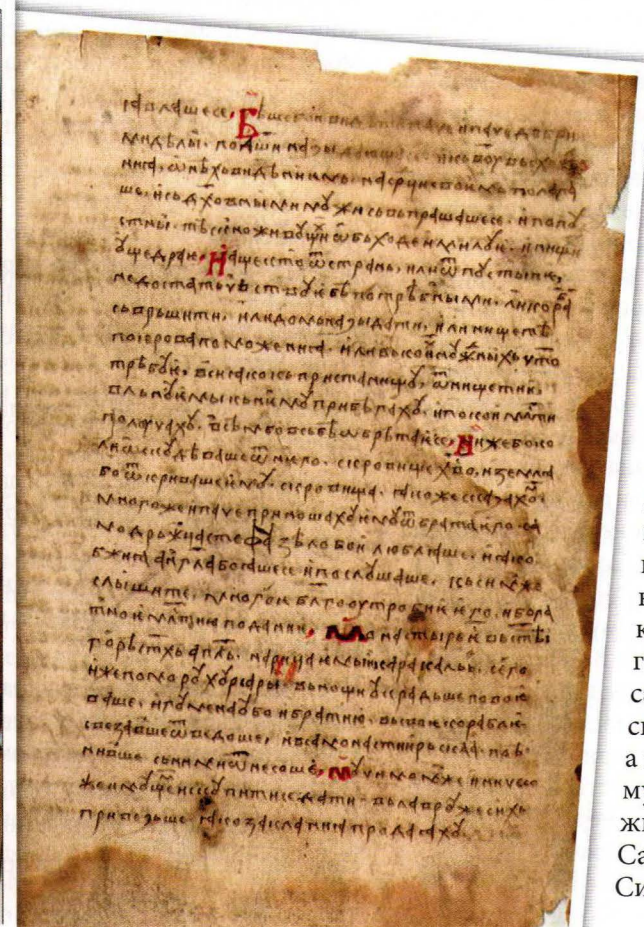
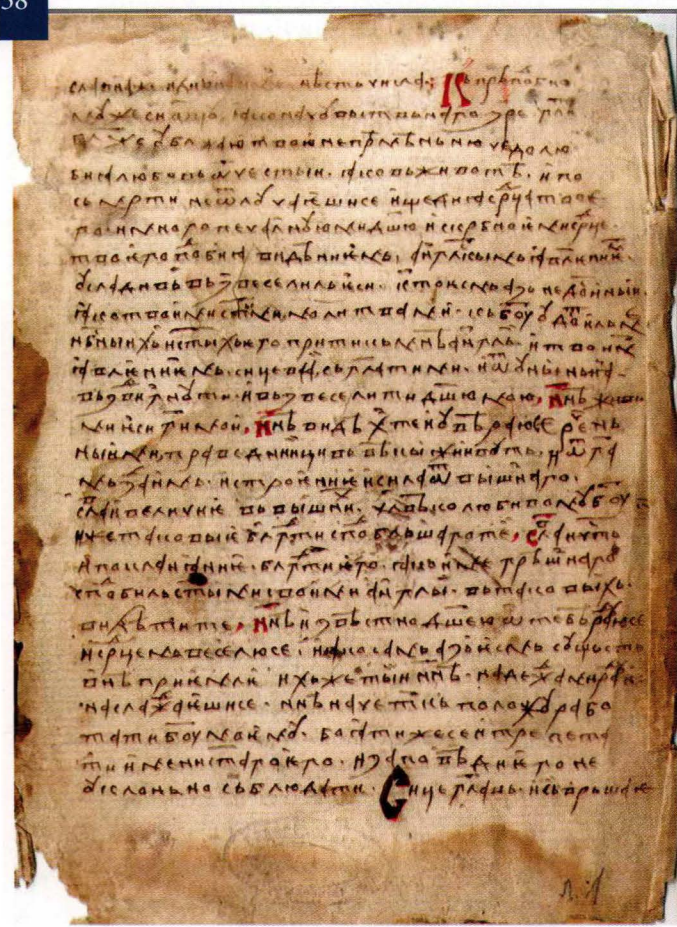
Порекло Доментїаново је велика
тајна и нема вероватноће да ће
нам се открити. Његово световно
име и презиме, породица из које
је поникао и крај у којем се родио
заувек ће, на нашу жалост, остати

Странице Доментїанової Жїиїија Свейої Саве из збирке ћирилских
рукописа Универзитетске библиотеке у Београду

непознати. Насупрот Светом Сави
и Стефану Првовенчаном, који у
биографијама Немањиним говоре
о себи једва мање него о личности
о којој пишу, Доментїан нерадо у
своје списе уноси аутобиографске
податке – обичном јеромонаху не
приличи да говори о себи онолико
и онако као што о себи говоре
владарска деца Сава и Стефан.

Рођен, вероватно, ускоро после
1200, Доментїан је прве године
свога монашкога живота провео,
мисли се, у архиепископској Жичи,
из које је отишао у Свету Гору и
остао у њој до смрти. Веома цењен
на краљевском двору и поштован
међу светогорским монасима, није
никад заузимао место у врховима
црквене хијерархије – можда
један од доказа да није потицао
из породице знатнијих племића.
Не чини се да му је због тога
живот био монотон и једноставан.
Ученик архиепископа Саве I, он је

пратио свога
старешину на
његову путу
по Истоку,
и даровит
какав је био,
сигурно том
приликом
много шта
научио.
Унутрашњи
живот његов
не изгледа да је
био мање богат
од спољашњег,
нити његова
воља слабија од
његовог знања.
Доментїан се
морао истицати
и талентом, и
карактером, и
културом, кад су
га хиландарска
сабраћа бирала за
свог духовника,
а краљ Урош
му поручио
живописе Светога
Саве и Светога
Симеона Немање.

По обиму и вредности свога рада усамљен у књижевности свог времена, Доментијан то није у свеопштој нашој тадашњој култури. Своја књижевна дела је он писао истих година којих је непознати сликар радио фреске у Тројичној цркви у Сопоћанима – најузвишеније странице српске сръдњовековне прозе и најрепрезентативнија сликарска дела српске срењовековне уметности настала су у исто време и за исто друштво. Да ли су се знали њих двојица, велики писац и велики сликар? Да ли су чули један за другога? Раздвојени недогледним географским пространством, они су били блиски схватањем света и ширином мисли.

ЖИВОТ СВЕТОГА САВЕ - посвета

У име Оца и Сина и Светога Духа. У лето 6751, за царства благоверног цара кир Калојована грчкога, који царује источним земљама и западним, и за нашега господина, унука Светог Симеона, и првовенчаног краља кир Стефана, најмлађег сина његова међу свом браћом, а превисокога и превеликога краља Стефана Уроша, који у своме отачаству самодржавно царствује свим српским земљама и поморским, и док овог преосвећенога кир Саве престо придржава богоносни отац наш, други архиепископ преосвећени Арсеније, и при блаженом и преподобном оцу светогорском проти кир Теодору, у дане тих светих мужава некоем чрнци који живи у Светој Гори, тога преосвећеног кир Саве последњем ученику, грешном јеромонаху Доментијану, Бог предложи да разуме живот овога преосвећенога кир Саве.

И заповешћу Божијом и Светога Духа учен, и молитвом преосвећеног кир Саве вођен, он га написа у самој Светој Гори, у месту званом Кареје, а у сихастирији тога самог преосвећеног кир Саве, у којој је црква Светога Саве Јерусалимског.

А Господом нашим Исусом Христом и молитвама тога преосвећенога кир Саве, због благе вере и због љубави велике коју имађаше ка преосвећеном свом господину кир Сави благоверни господин наш Стефан краљ Урош, тога ради посла му Бог пресавршену молитву његову, и харизма му би та књига.

А Господу Богу нашем Исусу Христу слава и част и безначаљије у бесконачне векове, амин.

ЖИВОТ СВЕТОГ СИМЕОНА - посвета

У име Оца и Сина и Светога Духа.

Године 6772. у царство благоверног цара грчког кир Михаила Палеолога у треће лето, када узео Цариград од Латина, и када је он царевао, источним земљама и западним; а за нашег господина, унука Светог Симеона, а најмлађег сина првовенчаног краља кир Стефана међу свом браћом својом, и баш молитвама тога и његовим светим налогом, превеликог и превисоког краља Стефана Уроша, и док је он, по благослову Светог Симеона, држао престо дедов и очев, и док је он самодржавно владао свима српским и поморским земљама; а док је престо преосвећенога првог архиепископа кир Саве држао такође унук Светога Симеона, преосвећени кир Сава Други, а трећи архиепископ српских земаља; за блаженог и преподобног оца нашега светогорског прота кир Арсенија, и за светог и преподобног оца нашега кир Јевстатија, игумана хиландарске лавре, а у дане тих светих мужава и после многих година племена Светог Симеона, док је трећи род остарио, а четврти у војништво ступао, благоверни краљ наш са свима овима напред реченима, док је држао манастир Свете Горе и прилежно се подвизавао за њега, испуњујући недостатке родитеља својих, и више великог манастира у гори сазда кулу, где живи посетитељ душа светих

отаца који живе у том светом месту.

У дане тог великог христољупца, због његове велике добре вере и због његове љубави, коју имађаше ка Христу Богу и ка пречистој Његовој Матери и ка светим својим родитељима, када је у рукотвореној његовој кули живео неки чрнац, који је држао духовно правило светих отаца који живе у том светом манастиру, последњи ученик преосвећенога првога кир Саве, јеромонах Доментијан, Христос истинити Бог који од почетка царује у векове и на векове и над нама, пресветим својим Духом објави му житије преподобног оца нашег Симеона, и делањем Светога Духа и извољењем тога Светога њиме би списано у Светој Гори, у месту званом Хиландар, у кули Преображења Спасова, и Господом Богом и пречистом његовом Матером и молитвама Светога и преподобног оца нашега Симеона ова књига би послана њему на благослов од Свете Горе у српску земљу.

Господу нашему Исусу Христу слава и част и вечност у бесконачне векове, амин.

ЉУБОМИР СИМОВИЋ
СЕОБА СРБИЈЕ

У зло се сели, Доброселица!

Пртеном врећом огрнут Неготин,
Београд са шлемом на рањеној глави,
Ужице с рана разгонећи вране,
Обреновац на носилима.

Ваљево с гробом на рамену,
са точком око врата Врање,
Крушевац носећи одсечену главу,
вуку се преко Косова.

Оста на северу, на вешалима, Космај,
видик на југу затварају обриси гробова;
бежи из својих шума Копаоник,
на дренову штаку ослања се Повлен,
оглувео од топова.

Дрвље и камење ваљајући, Дриња,
Тимок, загрцнут мутним кишама,
Лаб, пун потопљених топова и свиња,
глибовита Колубара,
штапом пипајући, слепа Нишава.

Узлеће Петрова црква, праћена својим гробљем,
сија Грачаница у облаку, изнад расула,
окружени жетвама узлећу Сопоћани,
лети Жича, лете Високи Дечани,
пуна јабука, пред њима
ћеле-кула.

Кућа из куће избачена,
дрво из дрвета прогнано, -
заглибљени већ до рамена
кроз различено гацмао блата;
ни из небеског блеска ни из чамца
нико нам руку не пружа;
тону градови, планине, тону цркве,
за прамен магле
дављеник се хвата.

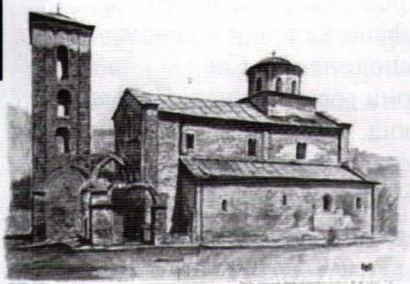
Над баром што нам се попела до браде,
од девет небеса, осам се смрарило,
а девето се дими.
Све изнад њих се запалило!

Гледамо тај пламен
високо изнад голети,
гледамо тај пламен,
- у њему још ничег нема!

Ни онај ко нас води не зна
хоће ли одатле да нам сиђе зора,
или пожар у коме ћемо,
град за градом, жито за житом,
изгорети.

У ДЕСНИЦИ МАЈСТОРА, ДАМАРИ СВЕТА БИЈУ

- ИЗ САВРЕМЕНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ВАСКО ПОЏА
СОПОЋАНИ

Румени мир снаге
Зрели мир величине

Од златних птица под
земљом
До силног воћа на небу
Све је на домаку руке

Дивно су клекли облици
У зеници мајстора

(Време је уједало)

Млада лепота поноса
Месечарска сигурност

И капије вечног пролећа
И светло оружје среће
Све само на миг чека

У десници мајстора
Дамари света бију

(Време је уједало
И зубе поломило)

ТИОДОР РОСИЋ
ДВА СЛАВУЈА

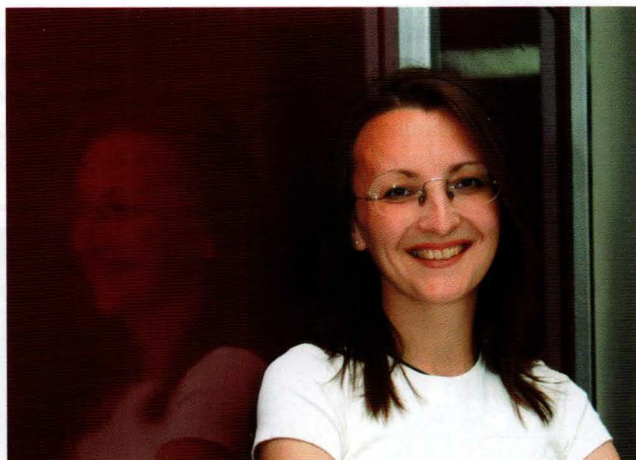
Лако је сиромашу да подели
богатство, али како да то
учини господар и краљ?
Урош Немањић, српски

краљ, видевши да стари нашао се на великој муци: коме да
остави краљевство? Сину Драгутину или сину Милутину?
Ако подели краљевство на два дела, неће претећи ни
краљевство, ни поседи његових синова – раздвојена имовина
биће лак плен лукавим великашима. Како краљевство да
остави једном, кад је и онај други његов син?

Дуго је размишљао, али никако да се одлучи. Шта ће, куда ће,
упути се пустињаку Вратиславу, који живљаше у испосници
крај Сопоћана. Све му исприча. „Не знам шта да чиним“,
рече му. „То ти је преподобни, као кад би ми неко затражио
прст са руке. Који год да одсечем – боли!“

Пустуњак се замисли, поглади браду, кашљуцну.

„Ваше величанство“, рече „деоба готова сеоба! На једном
мора остати краљевство, а на другом почаст. Нису ни сви
прсти исти. Било који да се одсече – боли. Тачно! Али, којим
се прстима Ваше величанство крсти, којим затеже стрелу
на луку, којим приноси кашику, којим пише?“, упита. „Два
славуја никад не певају на истој грани“, каза.

АНА АТАНАСОВИЋ ЈЕЛЕНА АНЖУЈСКА

Приђите ми. Имам нешто да вам кажем. Саслушајте ме. Усудићу се да користим Реч (ону која је постојала пре свега, у почетку). Позајмљиваћу речи, које су биле и биће и покушаћу да их истргнем из њиховог уљуљканог, ванвременог, безбојног станишта, да бисте ме чули и разумели. Упамтите добро, јер причање приче је као вишемесечни порођај, непрестани нагон који грудва речи у грлу. На другачијој сам стази и сада моје очи пониру дубље, али ме лако можете осетити и чути. Само ми приђите.

Наслоните се на камене зидове обновљеног, оживелог манастира Градац, кога је носила бујица реке, обгрлите их, утоплите их својим телом, ту сам, ту је мој зној, моје око, мој додир, моје колена. Говорим кроз бели камен пешчар, шапћем као вал. Моје је грло у тим зидовима. Непрекидно просипају изговорене и неизговорене речи. Пронађите мој образ у белини зида која је остала на месту слике мог лица. Радујте се пред мојом новом иконом у гримизној одори, пред младоликим лицем уоквиреним марамом боје месечине. Напишите ваше име на папиру да се изговори на јутрењу. Ослушните шуму изнад конака манастира, под ветром се чује као да пада густа, ситна киша.

Умијте се у вечној води Ибра.

Пронађите ме у Улици Краљице Јелене у Београду, завијутку испод прелаза-моста, у подножју једре шуме. Улица личи на приморску. Зађите иза велике, лепе, старинске, жуте куће са високим оџацима, чело јој је окренуто ка шуми. Пронађите ме.

Сиђите до обале, на Малу и Велику Краљичину плажу у Ми-

лочеру, уберите под сунцем мој корак. Освежите се на извору званом Краљичино око, ту сам подизала малену цркву. Уђите у фрањевачке цркве и манастире у Котору, Бару, Улцињу. Ту сам, у атријуму. Чекам вас. Поновите Агнус Деи. Погледајте ме у очи на фрескама. У Грачаници, где сам осликана заветована, мудра, мирна, поред Милутина сам, он вечно трепери у злату и драгом камењу. У хаљини и марами боје тишине, тамној. Лице ми је старо, а крепко. Погледајте ме, водићу вас. До манастира Сопоћани, уђите у ту цркву-даму. Пронађите слику моје породице. Млада сам, у јарком, црвеном плашту са драгим камењем над хаљином боје ноћи. Мој првенац Драгутин, краљевић, у белом је кавациону, тканина има извезене цветове боје јоргована. Ја сам његов штит и склониште. Одећом је обележен као првородан и важан, моје прво кидане. Клекните са мном и пред сликом смрти моје свекрве, мајке, господарице, госпође Ане. Мој муж је носио Сопоћане на плећима за њу. Погледајте како је у старости млада док лежи на црвеном јастуку, са белом марамом, краљица-мајка, на љубичастом покрову и чаршавима од свиле. Клекните, као и ја. Упитајте ме, у капели манастира Ђурђеви Ступови да ли сам путеводитељка.

Прочитајте драгуљ-речи племени тог Данила о мени. Писао их је у каменом Магличу, који надгледа све долине од Жиче до Ђурђевих ступова. Са заносом и сузама. Драги

Данило. Привржен. Достојанствен. Данило, мој исповедник и брижњик, мој повереник и пријатељ. О жени-краљици нико није пре њега бележио. О мојим даровима Светој Гори, Јерусалиму и Синају је приповедао и хвалио ме.

Додирните моју руку у Богородичином манастиру Тврдош, у некадашњем Хуму, на стени, Милутин га је обновио, јер сам у близини имала требињски двор. Рука је у рукаву од злата и опточена драгоценостима. Осетићу вас, примити, пригрлити. Додирните, проговорите, пољубите. Чекам вас вековима.

Потражите ме у Прованси. У мирисним пољима без краја, пуним полена, пробајте лавандин мед и опијте се винима из провансалских винограда. Међу сребрносивим стаблима маслина.

Помолите се у дуговратој, грациозној цркви Светог Ахилија у Ариљу, знајте да ју је Драгутин искрено саградио на древном месту. Понео ју је у срцу и у монаштво. Погледајте ме, старицу, са очима боје језера, и позовите пред иконом. Погледајте мој лик без круне и без нимба, поред мужа и свекра, велика сам као поље, пружио сам руке-корење и стапам се, у монашкој хаљини, са црквом, а из зида излазим. Сагните главу пред Христовом мајком, принесите јој своје мисли. Окрените се и ка мени. Желим да вам испричам.

ЖИВОТ У МАНАСТИРУ СОПОЋАНИ ДАНАС

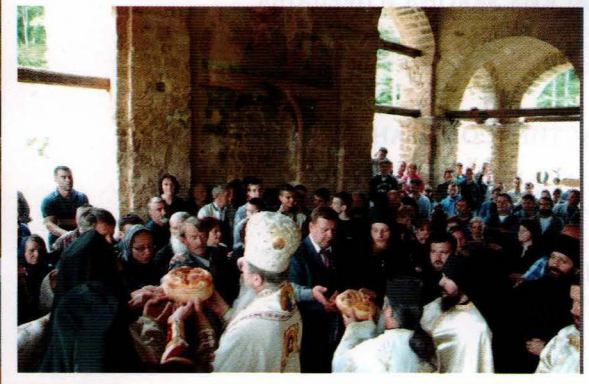
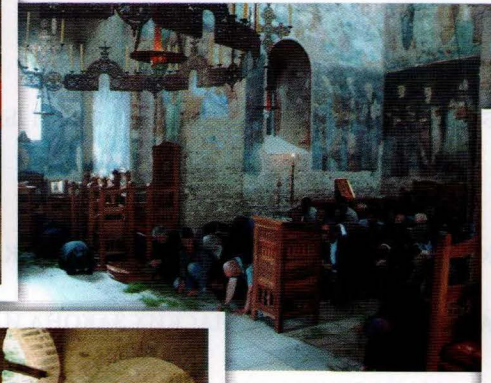
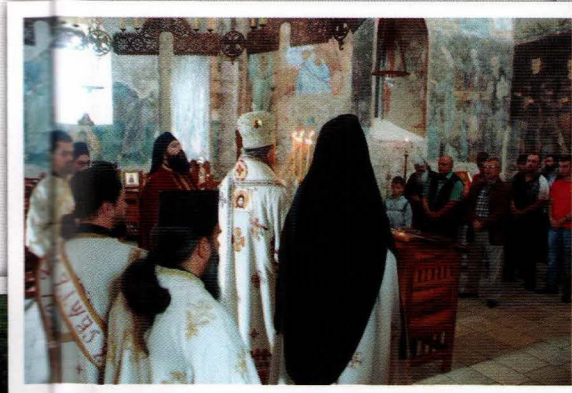
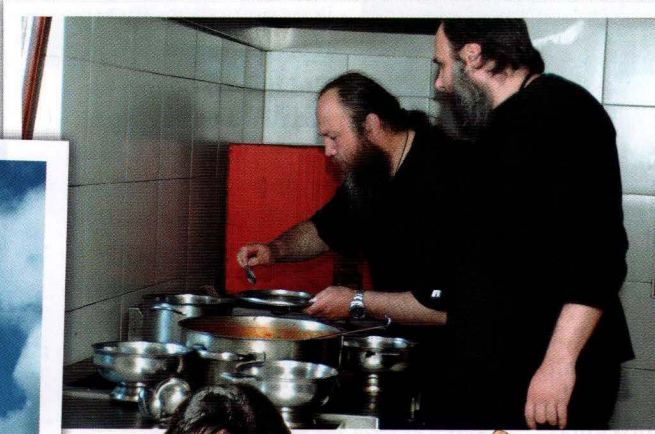
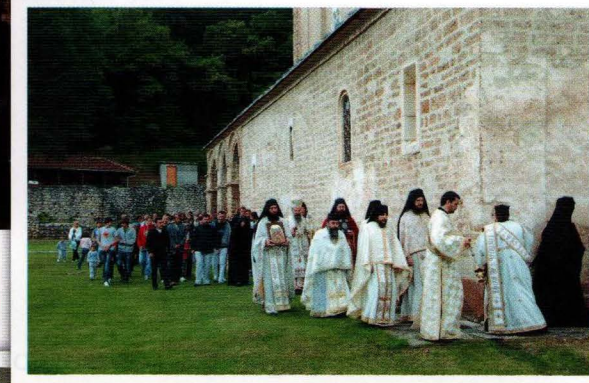
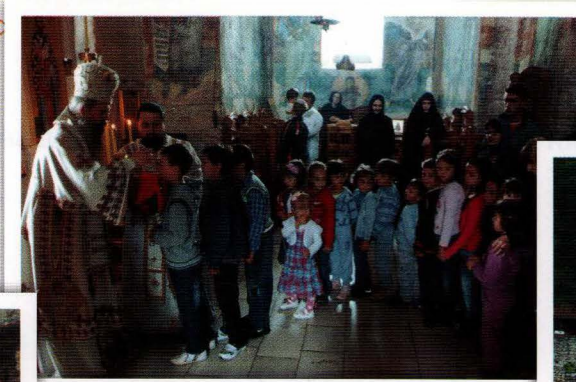
Од 1975. године до данас обављена су обимна истраживања архитектуре манастира Сопоћана, а упоредо са њима конзервација и обнова колико су то услови и материјална средства дозвољавали. Радови су обухватили манастирску целину са црквом као њеним саставним и најважнијим делом. Њихов циљ је био да се сагледа целокупан садржај манастира, промене кроз које је

улазних капија и манастирских зграда, са мноштвом појединости као што су прагови и оквири врата и прозора од камена, браве, багламе, кључеви и друго. Уз то пронађен је велики број предмета од метала и керамике за свакодневну употребу,

новац и разни украси. Дошло се до много података који пружају јаснију представу о животу манастира у прошлости, његовој величини и изгледу његовој економској моћи, страдањима и обновама.

Манастир Сопоћани је, после дугогодишњег археолошког истраживања и велике материјалне обнове, доживео и велику духовну обнову 1996. године када је 10 монаха

молитве Светим лекарима за здравље и укрепљење многострадалног народа српског и свих других који у ову светињу долазе и духовну

се између осталог баве одржавањем цркве, баштованством, воћарством и пчеларством, радом у занатској радионици или у уметничком

у осамљености и молитви, се са великим стрпљењем и изузетним гостопримством односи према сваком посетиоцу ове свете обитељи.

прошао, да се изнађу изворни архитектонски облици његових делова, те да се омогући заштита и манастир врати својој намени, општежитељном духовном животу монашке обитељи. Оправдан и једино исправан поступак био је упоредно истраживање цркве и манастирског насеља, пошто они представљају јединствену целину. Приликом ископавања, истраживачких и конзерваторских радова откривени су делови оградног зида у готово целој дужини, остаци

Црна Река. До тада је у манастиру боравило сестринство које се исте године преселило у манастир Гориоч у Метохији. Током рата на Косову и Метохији спаљен је манастир Зочиште, а велика светиња из тог манастира, део моштију Светих лекара Козме и Дамјана је пренет у Сопоћане, где се свакодневно узносе

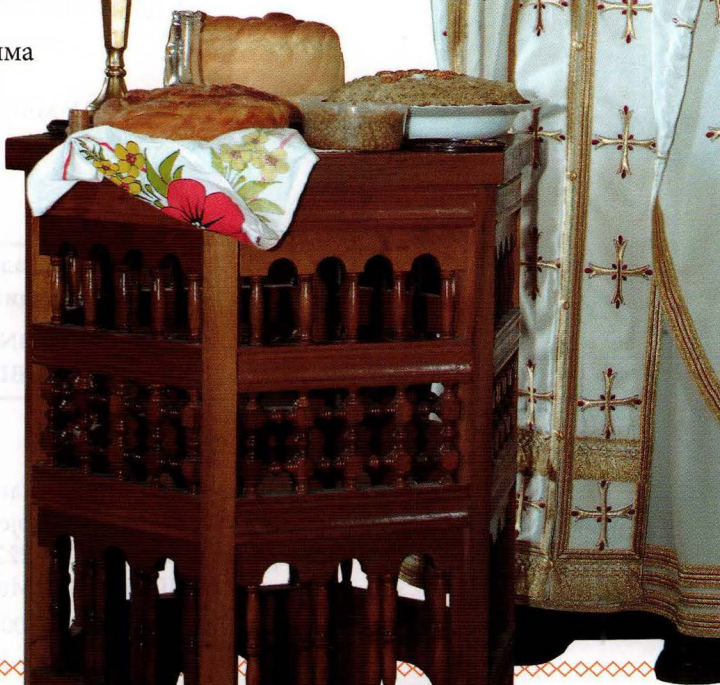
и искушеника 20. јуна те године у њега прешло из манастира

будимљанско-никшићког Јоаникија, пренет из Пивског манастира, у коме се света рука вековима налази. Познато је да се краљ Урош, по угледу на своје претке Свете Немањиће, замонашио и крај овоземаљског живљења дочекао у монашком образу као монах Симеон. Оживљавањем духовног општежитељног начина живота, обновљен је, у манастиру и целом рашком крају, култ и празновање овог српског Светитеља и Божијег угодника.

Манастир је општежитељни, а монаси

атељеу. У манастиру постоје три атељеа: иконописачки, кројачки и дуборезачки. Свеукупни живот манастира тј. монаха у њему, своди се на духовну обнову, а као своје средиште и основу има заједничка богослужења са свакодневним служењем божанствене Литургије.

Манастир Сопоћани због свог духовног и историјског значаја, као и због чињенице да је други ктитор цар Душан и данас носи, по угледу на Студеницу, Жичу и Милешеву, историјску титулу царске лавре. Монаштво, које у овом живописном крају живи

Из садржаја:

2.
МАНАСТИР СОПОЋАНИ
— ВЈЕКОВНО ОБИТАЛИШТЕ БОЖАНСКЕ СВЈЕТЛОСТИ И ЉЕПОТЕ
6.
СВЕТЛОСТ СОПОЋАНА
11.
КРАЉ СТЕФАН УРОШ I - КРАЉ СРПСКИ И ПОМОРСКИ
16.
КРАЉ УРОШ I НЕМАЊИЋ РЕВНИТЕЉ ОТАЧАСКИХ ЗАКОНА И ПРЕДАЊА
20.
МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ
22.
АРХИТЕКТУРА КОМПЛЕКСА МАНАСТИРА СОПОЋАНИ
28.
ШТУКО УКРАСИ И ОБРАДА КАМЕНА
30.
ЈА САМ БИО КАО ВИ, А ВИ ЋЕТЕ БИТИ КАО ЈА
32.
ЖИВОПИС СОПОЋАНА
54.
СОПОЋАНСКИ ВИСЕЋИ СВЕЋЊАК
56.
СОПОЋАНСКИ ПОМЕНИК
58.
ЈЕРОМОНАХ ДОМЕНТИЈАН
60.
У ДЕСНИЦИ МАЈСТОРА, ДАМАРИ СВЕТА БИЈУ
— из савремене књижевности
62.
ЖИВОТ У МАНАСТИРУ СОПОЋАНИ ДАНАС

СIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње
ISBN 978-86-7660-149-3
COBISS.CG-ID 18632464

Уколико сте пропустили примерке “Манастир Дечани”, “Манастир Бањска”, “Манастир Грачаница”, “Манастир Светих Арханђела” или “Манастир Морача” позовите на бројеве 011 369 07 57; 011 369 07 49; 011 369 08 20; 064 2456-300 или e-mail svgorabg@yahoo.com у Србији, или на 041 234 222 и 067 611 196 у Црној Гори и на e-mail svetigoract@yahoo.com.

СВЕТИГОРА ИИУ Митрполије Црногорско – приморске,
Косте Главинића 1а, 11000 Београд и Његошева 73, 81250 Цетиње